

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ІВАСЮК ІВАН ІВАНОВИЧ

УДК 32:316.334.56(477.83)

ДИСЕРТАЦІЯ

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ГІРСЬКИХ
НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

052 Політологія

05 Соціальні та поведінкові науки

На здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. І. Івасюк

Науковий керівник – Міщук Мар'яна Богданівна, кандидат політичних наук,
доцент

Івано-Франківськ – 2025

АНОТАЦІЯ

Івасюк І. І. Регіональна політика територіальних громад гірських населених пунктів Карпатського регіону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2025.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт і предмет дослідження, чітко сформульовано мету та завдання, визначено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, а також персональний внесок автора та стан апробації результатів дослідження.

У першому розділі проаналізовано поняття «територіальна громада», його еволюція та особливості формування в контексті політичних і адміністративних змін. Окреслюється роль територіальних громад у сучасній політичній системі, їх функції та вплив на місцеве самоврядування. Проаналізовано основні теоретичні засади дослідження територіальних громад. Акцент робиться на визначенні ключових концептів, таких як децентралізація, місцеве самоврядування та участь громадян у політичних процесах. Висвітлюється важливість міждисциплінарного підходу та інтеграції політичних, соціальних і економічних чинників у дослідження розвитку територіальних громад. Підкреслено необхідність системного підходу до вивчення територіальних громад для формування ефективної регіональної політики та підтримки сталого розвитку на місцевому рівні.

У другому розділі досліджено процеси організації та становлення територіальних громад у гірських населених пунктах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей. З огляду на специфічні географічні, соціально-економічні та культурні умови Карпатського регіону, формування територіальних громад у гірських районах має свої особливості, що потребують спеціального підходу до організації влади. У роботі розглянуто етапи створення громад, їхній адміністративний устрій та механізми

функціонування в контексті децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування в Україні. Особливу увагу приділено питанню партійного представництва в місцевих радах, яке відіграє важливу роль у формуванні політичної культури та прийнятті рішень на рівні громади. Проаналізовано роль молодіжних рад як важливих консультативно-дорадчих органів, які сприяють залученню молоді до громадських процесів, а також доведено їх вплив на формування та реалізацію молодіжної політики на місцевому рівні. Особлива увага приділялася механізмам залучення молоді до політичних процесів через участь у молодіжних радах, а також вивчається ефективність таких органів у контексті розвитку демократичних практик і підвищення політичної активності молоді. Окреслено основні функції молодіжних рад, зокрема їхню здатність ініціювати молодіжні ініціативи, розробляти рекомендації для органів місцевого самоврядування, здійснювати громадський контроль і впливати на прийняття рішень на місцевому рівні. Досліджено роль громадських обговорень, які забезпечують прозорість та врахування думки жителів громади у процесі ухвалення управлінських рішень. Акцентовано увагу на необхідності підвищення рівня взаємодії між молодіжними радами, жителями громад та органами місцевої влади для забезпечення реальної політичної участі населення у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя. Конкретизовано характер особливостей соціально-економічного розвитку територіальних громад гірських населених пунктів. Проведено порівняльний аналіз специфіки соціально-економічного розвитку Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської та Чернівецької областей в умовах децентралізації, що стала ключовою реформою для місцевого самоврядування в Україні. Розглянуто такі аспекти, як економічна спроможність громад, забезпечення соціальних послуг в контексті зростаючої конкуренції та геополітичного курсу. Констатовано, що аграрний сектор залишається важливим джерелом зайнятості та економічної стабільності, проте його розвиток обмежується географічними та кліматичними факторами. Водночас, туризм, як один з основних рушіїв економічного зростання,

стикається з проблемами інфраструктурного забезпечення та недостатньої промоції. Особлива увага в громадах приділяється соціальному забезпеченню, яке є критично важливим для підтримки вразливих верств населення в умовах війни. Проаналізовано політику територіальних громад гірських населених пунктів Карпатського регіону у сфері освіти та культури. В роботі досліджено механізми, за допомогою яких територіальні громади регіону здійснюють управління освітніми закладами та культурними установами в умовах децентралізації. Окремо розглядаються питання доступності та якості освіти в гірських районах, зокрема проблема нестачі фахівців, недостатнього фінансування та транспортної ізольованості. Аналіз культурної політики громад висвітлює заходи, спрямовані на збереження та популяризацію місцевих традицій і культурних надбань, а також організацію культурно-мистецьких подій, що сприяють розвитку туризму. Досліджується роль громад у збереженні та відновленні культурної спадщини, особливо в умовах віддаленості населених пунктів та низького рівня урбанізації. Зроблено висновок про те, що ключовими факторами успіху політики у сфері освіти та культури є ефективна комунікація між місцевими органами влади, активізація громадських ініціатив та залучення зовнішніх ресурсів. Констатовано, що політика територіальних громад гірських населених пунктів в освітньо-культурній сфері потребує подальшого вдосконалення через розробку стратегій сталого розвитку, що сприятимуть покращенню якості освіти, збереженню культурної спадщини та розвитку регіону в цілому.

У третьому розділі значну увагу приділено транскордонному співробітництву територіальних громад гірських населених пунктів Карпатського регіону, що є важливим аспектом розвитку прикордонних територій в умовах глобалізації та європейської інтеграції. У роботі аналізується вплив транскордонних ініціатив на економічний, соціальний і культурний розвиток гірських громад, а також визначаються основні можливості, що виникають у процесі такої співпраці. Окрема увага приділяється інституційним та правовим механізмам транскордонної

взаємодії між Україною та сусідніми країнами. Досліджено роль місцевих органів влади у реалізації спільних проєктів, що охоплюють туризм, охорону навколишнього середовища, розвиток інфраструктури та сприяння міжкультурному обміну. Підкреслено важливість розвитку ефективних механізмів транскордонного співробітництва для забезпечення сталого розвитку Карпатського регіону. В роботі розглянуто основні підходи до планування та реалізації стратегій, спрямованих на сталий розвиток територій з урахуванням їх специфічних соціально-економічних, культурних та екологічних особливостей. Зокрема, акцентується увага на важливості адаптації місцевих стратегій до глобальних тенденцій децентралізації, європейської інтеграції. Проаналізовано ключові фактори успішної реалізації стратегій, зокрема роль місцевих органів влади, громадських ініціатив та міжнародної підтримки. Підкреслено необхідність комплексного підходу до стратегічного розвитку гірських територіальних громад Карпат. Окрема увага приділяється методам моделювання розвитку територій, які дозволяють прогнозувати можливі сценарії змін та визначати стратегії для забезпечення сталого розвитку гірських громад. У контексті сучасних викликів, зокрема процесів децентралізації, євроінтеграції та трансформацій на місцевому рівні, аналізуються нові моделі управління та взаємодії між місцевими органами влади, бізнесом і громадянським суспільством.

У висновках до дисертаційного дослідження підсумовано необхідність врахування специфіки гірських громад при формуванні політики розвитку на національному та місцевому рівнях, що дозволить забезпечити їх соціально-економічну стабільність і сталий суспільно-політичний розвиток в умовах європейської інтеграції та повномасштабної військової агресії РФ проти нашої держави.

Ключові слова: територіальна громада, представництво, управління, війна, вибори, політичні інститути та процеси, децентралізація, місцеве самоврядування, політична партія, стратегія, співробітництво, європейська інтеграція, політична система, геополітичний курс, Європейський Союз

ABSTRACT

I. Ivasiuk. The Regional Policy of Territorial Communities of Mountain Settlements in the Carpathian Region. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 052 Political Science. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2025.

The **introduction** substantiates the relevance of the research topic, defines the object and subject of the study, clearly formulates the aim and objectives, identifies the scientific novelty and practical significance of the obtained results, as well as the author's personal contribution and the status of the research results' approval.

The **first chapter** analyzes the concept of «territorial community», its evolution, and the characteristics of its formation in the context of political and administrative changes. The role of territorial communities in the modern political system, their functions, and their impact on local self-governance are outlined. The main theoretical foundations for studying territorial communities are analyzed. The focus is placed on defining key concepts such as decentralization, local self-governance, and citizen participation in political processes. The importance of an interdisciplinary approach and the integration of political, social, and economic factors in the study of territorial community development is highlighted. The necessity of a systematic approach to studying territorial communities is emphasized for the formation of effective regional policies and the support of sustainable development at the local level.

The second chapter examines the processes of organization and establishment of territorial communities in the mountain settlements of Zakarpattia, Ivano-Frankivsk, Lviv, and Chernivtsi regions. Given the specific geographical, socio-economic, and cultural conditions of the Carpathian region, the formation of territorial communities in mountain areas has its own characteristics, which require a special approach to governance organization. The study examines the stages of community creation, their administrative structure, and operational mechanisms

within the context of decentralization and local self-government reform in Ukraine. Special attention is given to the issue of party representation in local councils, which plays a crucial role in shaping political culture and decision-making at the community level. The role of youth councils as important advisory bodies is analyzed, highlighting their contribution to involving young people in public processes, as well as their influence on the formation and implementation of youth policy at the local level. Particular attention is paid to the mechanisms of involving youth in political processes through participation in youth councils, as well as evaluating the effectiveness of such bodies in promoting democratic practices and enhancing youth political engagement. The main functions of youth councils are outlined, including their ability to initiate youth initiatives, develop recommendations for local government bodies, exercise public control, and influence decision-making at the local level. The role of public discussions, which ensure transparency and the inclusion of community members' opinions in decision-making processes, is explored. Emphasis is placed on the need to improve interaction between youth councils, community residents, and local authorities to ensure real political participation in decisions that affect their lives. The specific characteristics of the socio-economic development of territorial communities in mountain settlements have been clarified. A comparative analysis of the socio-economic development in the Ivano-Frankivsk, Zakarpattia, Lviv, and Chernivtsi regions under the conditions of decentralization, which has become a key reform for local self-government in Ukraine, has been conducted. Aspects such as the economic capacity of communities and the provision of social services in the context of increasing competition and globalization processes are examined. It is stated that the agricultural sector remains an important source of employment and economic stability; however, its development is limited by geographical and climatic factors. At the same time, tourism, as one of the main drivers of economic growth, faces infrastructure challenges and insufficient promotion. Special attention in the communities is given to social welfare, which is critically important for supporting vulnerable populations during the war. The policy of territorial communities in

mountain settlements of the Carpathian region in the fields of education and culture has been analyzed. The study examines the mechanisms through which the territorial communities of the region manage educational institutions and cultural organizations in the context of decentralization. The issues of accessibility and quality of education in mountain areas are discussed, particularly the shortage of specialists, insufficient funding, and transportation isolation. An analysis of the cultural policy of the communities highlights measures aimed at preserving and promoting local traditions and cultural heritage, as well as organizing cultural and artistic events that contribute to the development of tourism. The role of communities in preserving and restoring cultural heritage, especially in the context of the remoteness of settlements and low levels of urbanization, is examined. The conclusion is made that the key factors for the success of policies in education and culture are effective communication between local authorities, the activation of community initiatives, and the involvement of external resources. It is noted that the policy of territorial communities in mountain settlements in the educational and cultural spheres requires further improvement through the development of sustainable development strategies that will contribute to enhancing the quality of education, preserving cultural heritage, and fostering regional development as a whole.

The third chapter focuses significantly on cross-border cooperation between territorial communities of mountain settlements in the Carpathian region, which is a crucial aspect of the development of border areas in the context of globalization and European integration. The study analyzes the impact of cross-border initiatives on the economic, social, and cultural development of mountain communities, as well as identifies the main opportunities that arise from such cooperation. Special focus is placed on the institutional and legal mechanisms of cross-border interaction between Ukraine and neighboring countries. The role of local authorities in the implementation of joint projects covering tourism, environmental protection, infrastructure development, and the promotion of intercultural exchange is examined. The importance of developing effective cross-border cooperation

mechanisms for ensuring the sustainable development of the Carpathian region is emphasized. The study examines the main approaches to planning and implementing strategies aimed at the sustainable development of territories, taking into account their specific socio-economic, cultural, and environmental characteristics. In particular, it emphasizes the importance of adapting local strategies to global trends in decentralization and European integration. The key factors for the successful implementation of strategies are analyzed, including the role of local authorities, community initiatives, and international support. The necessity of a comprehensive approach to the strategic development of mountain territorial communities in the Carpathians is highlighted. Special attention is given to the methods of territorial development modeling, which allow for forecasting potential change scenarios and determining strategies to ensure the sustainable development of mountain communities. In the context of current challenges, including decentralization processes, European integration, and transformations at the local level, new models of governance and interaction between local authorities, business, and civil society are analyzed.

In the **conclusions** of the dissertation, the necessity of considering the specificities of mountain communities when shaping development policies at both the national and local levels is summarized. This approach will ensure their socio-economic stability and sustainable socio-political development in the context of European integration and the full-scale military aggression of the Russian Federation against our country.

Key words: territorial community, representation, governance, war, elections, political institutions and processes, decentralization, local self-government, political party, strategy, cooperation, European integration, political system, geopolitical course, European Union.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті в наукових виданнях,
включених до переліку наукових фахових видань України:*

1. Івасюк І. Організація та становлення територіальних громад гірських населених пунктів Івано-Франківської області. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. Одеса : Гельветика, 2024. Вип. 18. С. 136–148

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-14>

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/151>

2. Івасюк І. Практичні аспекти реалізації політики територіальних громад гірських населених пунктів Івано-Франківської області в освітньо-культурній сфері. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2024. Число 31. С. 128–133.

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2024.31.20>

URL: <http://litopys.volyn.ua/index.php/litopys/article/view/561>

3. Івасюк І. Особливості соціально-економічного розвитку територіальних громад гірських населених пунктів: порівняльний аналіз Львівської та Закарпатської областей. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. Одеса : Гельветика, 2024. Вип. 19. С. 164–170

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-19-19>

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/193>

4. Івасюк І. Стратегічне планування розвитку територіальних громад гірських населених пунктів Карпатського регіону в умовах європейської інтеграції України. *Грані. Науково-теоретичний альманах*. 2024 Том 27. № 6. С. 6-13

DOI <https://doi.org/10.15421/1724106>

URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/2102>

5. Івасюк І., Міщук М. Стратегії розвитку громад Карпатського регіону. *Національні інтереси України*. 2025. N 1(6). С. 599–611.

DOI [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-1\(6\)-599-611](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-1(6)-599-611)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/18578>

*Додаткові відомості, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації
здобувача:*

6. Івасюк І. І. Політико-правові основи функціонування об'єднаних територіальних громад. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27–28 жовтня 2022 р.)*. Івано-Франківськ, 2022. С. 352–361.

URL: <https://kpol.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/102/2024/07/zbirnyk-materialiv-vseukrainskoi-konferentsii-politychni-protsezy-suchasnosti-hlobalnyj-ta-rehionalnyj-vymiry-27-28-zhovtnia-2022r-ch-ii.pdf>

7. Івасюк І. І. Об'єднані територіальні громади: характерні ознаки. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25–26 квітня 2024 р.)*. Івано-Франківськ, 2024. С. 74–77.

URL: <https://kpol.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/102/2024/12/zbirnyk-materialiv-v-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii-politychni-protsezy-suchasnosti-hlobalnyj-ta-rehionalnyj-vymiry-2024r.pdf>

8. Івасюк І. Форми громадянської участі в контексті функціонування територіальних громад. *Міжнародна науково-практична конференція «Мультидисциплінарні перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в умовах глобальних викликів» (м. Полтава, 09.12.2024 р.)*. Полтава, 2024. С. 105–108.

URL: <https://www.economics.in.ua/2024/12/09.html>

9. Івасюк І. Особливості функціонування територіальних громад гірських населених пунктів України в умовах російсько-української війни. *Україна в умовах російської агресії: уроки сьогодення та прогнози майбутнього: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (XXXVIII Харків. політол. читань), м. Харків, 27 груд. 2024 р. / [редкол.: Л. М. Герасіна (голова), О. Ю. Панфілов, В. А. Прудников та ін. ; Аналіт. Центр сучас. гуманітаристики, Харків. асоц. Політологів. Харків : Право, 2025. С. 9–13.

URL:https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5461&download_id=1938

10. Івасюк І. Стратегії розвитку громад: діяльність робочих груп. *Сучасний стан та перспективи розвитку науки, освіти і технологій: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції* (Кременчук, 4 січня 2025 р.): у 2 ч. Кременчук : ЦФЕНД, 2025. Ч. 2. С. 82–83

URL: <https://www.economics.in.ua/2025/01/04-2.html>

Список публікацій здобувача,

які додатково відображають наукові результати дисертації:

11. Івасюк І. І. Влада і опозиція: теоретичні засади функціонування та взаємодії. *POLITIA. Вісник наукових робіт молодих вчених*. Івано-Франківськ, 2020. Випуск № 2. С. 19–26.

URL: https://krip.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/121/2021/10/Збірник-Політія_2.pdf

12. Івасюк І. Об'єднані територіальні громади: генеза, специфіка та характерні ознаки. *Актуальні проблеми політики, інформації та безпеки: колективна монографія* / за ред. В. В. Марчука; Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника; Факультет іст., політол. і міжнар. від-н. Івано-Франківськ : Ярина, 2022. С. 158–188.

URL:<http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/21502/1/МОНОГРАФІЯ%20КОЛЕКТИВНА%20%202022.pdf>

13. Івасюк І. Об'єднані територіальні громади: досвід країн Карпатського Єврорегіону. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія* / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Одеса : Гельветика, 2024. Вип. 16. С. 20–26.

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/57>

14. Івасюк І. Територіальні громади гірських та передгірських територій: функціонування та особливості. *POLITIA. Вісник наукових робіт молодих вчених*. Івано-Франківськ, 2024. Випуск № 8. С. 101–106.

URL: <https://krip.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/121/2024/12/politia.-vypusk-8-2024-rik.pdf>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ....	25
1.1. Територіальна громада: сутність поняття та генеза.....	25
1.2. Теоретичні засади дослідження територіальних громад.....	33
1.3. Методологічні аспекти вивчення регіональної політики територіальних громад.....	48
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАД.....	59
2.1. Специфіка політичного розвитку, організація та становлення.....	59
2.2. Соціально-економічні аспекти функціонування громад.....	92
2.3. Практичні аспекти реалізації політики територіальних громад гірських населених пунктів в освітньо-культурній сфері.....	120
РОЗДІЛ 3. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ.....	132
3.1. Транскордонне співробітництво.....	132
3.2. Стратегії розвитку територіальних громад.....	144
3.3. Моделювання і перспективи розвитку громад у сучасних умовах.....	160
ВИСНОВКИ.....	178
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186
ДОДАТКИ.....	225

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО	Антитерористична операція
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВО	Всеукраїнське об'єднання
ВПО	Внутрішньо переміщена особа
ВРУ	Верховна Рада України
ГО	Громадська організація
ДП	Державне підприємство
ЄОТС ТИСА	Європейське об'єднання територіального співробітництва з обмеженою відповідальністю ТИСА
ЄС	Європейський Союз
ЗДО	Заклад дошкільної освіти
ЗЗСО	Заклад загальної середньої освіти
ЗУ	Закон України
КЄ	Карпатський Єврорегіон
КМЄС	Консультативна місія Європейського Союзу
КНП	Комунальне некомерційне підприємство
КУН	Конгрес Українських Націоналістів
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОДА	Обласна державна адміністрація
ОМС	Органи місцевого самоврядування
ООС	Операція об'єднаних сил
ОТГ	Об'єднана територіальна громада
ПАТ	Приватне акціонерне товариство
ПП	Політична партія
ПЦУ	Православна церква України
РГ	Робоча група
ТГ	Територіальна громада
ТзОВ, ТОВ	Товариство з обмеженою відповідальністю
ТКС	Транскордонне співробітництво
УГКЦ	Українська греко-католицька церква
УДАР	Український Демократичний Альянс за Реформи
УНП	Українська народна партія
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури
OLX	OnLine eXchange
SURGe	Супровід урядових реформ в Україні
U-LEAD	Ukraine local empowerment accountability and development programme
USAID	United States Agency for International Development

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У багатьох країнах, зокрема в Україні, активно впроваджується децентралізація, яка передбачає передачу значних повноважень місцевим громадам. Досвід українського державотворення наочно підтверджує актуальність реформи децентралізації, яка передбачає посилення ролі місцевих громад шляхом набуття ними фінансово-економічної, управлінської та ресурсної спроможності. Це посилює роль територіальних громад в управлінні економічним розвитком, оскільки вони стають ключовими суб'єктами прийняття рішень на місцевому рівні, рушієм демократичних перетворень в Україні та втіленням принципів справжнього народовладдя.

Територіальна громада являє собою складне соціально-економічне та політичне явище. Створення спроможних територіальних громад потребує як вивчення і творчого застосування досвіду західних країн, так і адаптації цих підходів до українських реалій. Розбудова таких громад ґрунтується, з одного боку, на ефективному законодавстві, а з іншого – на розвитку самоорганізації населення, підвищенні рівня політико-правової культури, зростанні громадянської активності та управлінської ефективності.

Як свідчить досвід західних країн, розбудова демократичної України має базуватися на розвинених і ефективних структурах місцевого самоврядування, особливо на ефективних територіальних громадах. Утворення спроможних територіальних громад є результатом горизонтальних та самоорганізаційних процесів, які в Україні формують основу для пришвидшення соціально орієнтованих трансформацій. Очевидно, що визначення стратегічних напрямів демократичних перетворень, неможливе без розвитку інституцій місцевого самоврядування, які виступають первинною ланкою народовладдя.

Сучасні науковці приділяють значну увагу питанням децентралізації, розвитку спроможних територіальних громад та посиленню ролі місцевого самоврядування у формуванні демократичної держави. Це підкреслює важливість продовження роботи в цьому напрямі для досягнення сталого

розвитку та покращення якості життя громадян. Перші результати децентралізації в Україні продемонстрували необхідність більш активного застосування наукових підходів, ретельного стратегічного планування та вдосконалення законодавства, яке регулює функціонування та розвиток територіальних громад.

Погоджуємося з загальним твердженням, що неможливо швидко і повністю завершити настільки глибокі й системні перетворення в державі. Проте цілком реально провести якісний моніторинг потенціалу суспільно-політичних відносин, рівня інституціоналізації місцевого самоврядування та відповідності самоврядних інституцій вимогам євроінтеграційного процесу. Особливого значення набуває мобілізація кадрового, організаційного та матеріально-технічного ресурсу органів місцевого самоврядування для оперативного реагування на виклики воєнного стану.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема пропонованого дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Дисертаційне дослідження здійснене на кафедрі політичних інститутів та процесів у рамках наукової теми кафедри та Навчально-методичного і наукового центру політичних та євроінтеграційних досліджень «Євроінтеграційний вибір України: історія, політика, перспективи» за номером державної реєстрації 0109U001413.

Мета і завдання дослідження. Метою є науково-теоретичне обґрунтування особливостей здійснення регіональної політики територіальними громадами на прикладі гірських населених пунктів Карпатського регіону в умовах збройної агресії російської федерації проти України та реалізації євроінтеграційного курсу держави.

З огляду на поставлену мету визначено такі **дослідницькі завдання:**

- здійснити ретроспективний аналіз історичних форм організації громад на українських землях;
- виокремити теоретичні аспекти дослідження територіальних громад;

- здійснити регіональний аналіз основних тенденцій інституційного оформлення та функціонування громад;
- адаптувати методологію дослідження територіальних громад до специфіки предмета роботи та особливостей сучасного стану в Україні;
- проаналізувати специфіку реалізації політики територіальних громад гірських населених пунктів в освітньо-культурній сфері;
- дослідити інституційно-правові особливості транскордонного співробітництва в межах гірських територій України;
- виявити проблеми і ризики реалізації стратегії розвитку територіальних громад;
- сформувати модель розвитку територіальних громад у сучасних умовах;
- обґрунтувати пропозиції щодо шляхів удосконалення реалізації регіональної політики територіальних громад, зважаючи на актуальні безпекові виклики в умовах збройної агресії російської федерації проти України.

Об'єктом дослідження є територіальні громади як суб'єкт місцевого самоврядування в Україні.

Предметом дослідження є політологічний аналіз особливостей функціонування територіальних громад в умовах європейської інтеграції та збройної агресії російської федерації проти України.

Методи дослідження. Складність і багатогранність предмета дослідження зумовлює необхідність застосування міждисциплінарного підходу, який дозволяє аналізувати об'єкт дисертації з позицій різних наукових дисциплін, таких як політична наука, історія правознавство, публічне адміністрування. Політологічний аналіз надає можливість розглянути регіональну політику територіальних громад у ширшому політичному контексті, визначити роль різних факторів у формуванні стратегії розвитку громад, а також оцінити їхню регіональну політику крізь призму євроінтеграційних процесів в умовах воєнного стану.

Системний підхід нами застосовано для аналізу складових ресурсного потенціалу територіального утворення, оцінки ефективності формування економічної та культурної бази, а також для пошуку шляхів підвищення соціального добробуту населення. Такий підхід дозволив дослідити регіональну політику територіальних громад як цілісну сукупність елементів, взаємопов'язаних через відношення та зв'язки, що сприяло не лише аналізу окремих аспектів регіональної політики, але й вивченню їхньої взаємодії та впливу на цілу політичну систему. Територіальна громада розглядається як підсистема більшої системи, у межах якої взаємодіють соціальний контекст, економічні, правові та екологічні аспекти. Такий підхід забезпечує комплексний аналіз і допомагає краще зрозуміти багатofакторну природу регіональної політики територіальних громад.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на аналізі міграційних процесів і державного регулювання з використанням методологічних принципів об'єктивності та історизму. Для досягнення мети дослідження і вирішення поставлених наукових завдань застосовано комплекс загальнонаукових і спеціально-наукових методів:

- Інтегроване застосування універсальних (загальнологічних) методів, таких як аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція і дедукція забезпечило формування теоретико-методологічних засад дослідження регіональної політики територіальних громад (усі підрозділи роботи).
- Історичний метод був використаний для вивчення генези поняття «громада», «територіальна громада», а також для аналізу хронологічного розвитку національного законодавства, спрямованого на забезпечення державної політики у сфері місцевого самоврядування України (підрозділи 1.1, 2.1).
- Контент-аналіз (аналіз документів) застосовувався для детального вивчення нормативно-правового забезпечення політики та стратегії у сфері місцевого самоврядування України, що дало можливість оцінити

зміст, структуру і значущість відповідних документів (підрозділи 2.1, 3.2).

- Інституційний метод застосовано до розгляду виникнення феномену «територіальна громада» та правової фіксації його інституційних характеристик. Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти сутність територіальних громад через призму їхньої правової природи та інституційної структури (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1).
- SWOT-аналіз (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) використовувався для виявлення сильних і слабких сторін, можливостей і загроз, що впливають на реалізацію стратегій територіальної спроможності громад. Особливу увагу було приділено визначенню недоліків реалізації програм розвитку територій, недостатньому розподілу ресурсів і наявності правових перешкод (підрозділ 3.3).
- Порівняльний (компаративний) аналіз здійснювався за двома основними критеріями: інституційним, який передбачає зіставлення інститутів з точки зору їх правового регулювання, та функціональним, що охоплює співвідношення основних напрямів діяльності територіальних громад (підрозділ 2.2, 2.3, 3.3).
- Метод моделювання використано для дослідження розвитку та вдосконалення механізмів управління територіальними соціально-еколого-економічними системами, розробки сценаріїв сталого регіонального розвитку й обґрунтованих рекомендацій для управління територіальними громадами.

Джерельно-інформаційна база дослідження включає Конституцію України та закони України, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, регуляторні акти центральних органів виконавчої влади, а також акти органів державної влади та місцевого самоврядування. У дослідженні використано результати авторських напрацювань, наукові праці з політичної науки, правознавства та

інших соціогуманітарних галузей знань, а також матеріали експертних і соціологічних установ та статистичні дані.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає в комплексному аналізі регіональної політики територіальних громад як базового інституту місцевого самоврядування сучасної України. Дослідження здійснено на основі узагальнення теоретичних напрацювань західних і національних учених, широкого документального матеріалу та вивчення практик територіальних громад Карпатського регіону. У межах цього підходу отримано результати, які мають наукову новизну та пропонуються до захисту: *уперше*:

- окреслено сучасне трактування поняття **«територіальна громада»**, його еволюцію та вплив політичних і адміністративних змін в умовах збройної агресії російської федерації;
- визначено **особливості формування територіальних громад у гірських населених пунктах** Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей, зважаючи на соціально-економічні та географічні умови регіону;
- обґрунтовано роль **молодіжних рад у місцевому самоврядуванні** як ефективного механізму залучення молоді до політичних процесів та розвитку громадянського суспільства;
- запропоновано класифікацію **основних механізмів залучення громадян до прийняття управлінських рішень** на місцевому рівні через громадські слухання, консультації та інструменти електронної демократії;
- проаналізовано **політику територіальних громад у сфері освіти та культури** в контексті децентралізації та визначено основні фактори, що впливають на якість освітніх і культурних послуг у гірських районах;

нами уточнено:

- **функції місцевих рад і адміністрацій** в умовах децентралізації та їхній вплив на забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад;
- **роль аграрного сектора й туризму** в економіці гірських територіальних громад, визначено ключові обмеження та шляхи їхнього подолання;
- **механізми ТКС** територіальних громад Карпатського регіону та їхній вплив на розвиток прикордонних територій;
- **взаємозв'язок між місцевими органами влади, громадськими організаціями та міжнародними партнерами** в процесі реалізації стратегій сталого розвитку;
- **значення молодіжної політики** у формуванні демократичних інститутів територіальних громад;

отримали подальший розвиток:

- **методологія дослідження територіальних громад** у структурно-організаційному та соціально-економічному аспектах;
- **підходи до стратегічного планування розвитку гірських громад**, зважаючи на специфічні умови регіону та глобальні тенденції;
- **система оцінки ефективності діяльності місцевого самоврядування** в умовах децентралізації та реформування державного управління;
- **вплив європейської інтеграції** на функціонування місцевих громад, розглянуто можливості застосування європейського досвіду в реформуванні місцевого самоврядування в Україні;
- **роль соціального забезпечення та інфраструктурної політики** в умовах воєнних викликів та післявоєнного відновлення територіальних громад.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання положень, аргументації та висновків дисертації фахівцями, які займаються дослідженням розбудови національної моделі функціонування територіальних громад. Отримані результати також будуть корисними для реалізації міжнародних проєктів, запозичення зарубіжного досвіду та залучення донорської допомоги з метою підвищення ефективності суспільно-політичного діалогу в громадах і поліпшення благоустрою ТГ. Висновки та результати роботи можуть бути застосовані при розробці навчальних програм для напрямів «Політологія», «Міжнародні відносини», «Державне управління» та у викладанні дисциплін, таких як «Політичні інститути та політичні процеси», «Публічна політика», «Публічне адміністрування», «Державне управління та місцеве самоврядування», «Політичний менеджмент», «Державна політика». Крім того, матеріали роботи можуть бути корисними для написання підручників та навчально-методичних посібників.

Особистий внесок здобувача. Постановка та вирішення всього комплексу завдань дисертації здійснені автором самостійно. За результатами дослідження автором підготовлено п'ять наукових праць, які опубліковані у фахових виданнях України.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Зміст та основні тези дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедри політичних інститутів та процесів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, а також висвітлено у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри: IV Всеукраїнська науково-практична конференція* (м. Івано-Франківськ, 27–28 жовтня 2022 р.), *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри: V Міжнародна науково-практична конференції* (м. Івано-Франківськ, 25–26 квітня 2024 р.), *Міжнародна науково-практична конференція «Мультидисциплінарні перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в умовах глобальних викликів»* (м. Полтава, 9 грудня 2024 р.),

Всеукраїнська науково-практична конференція «XXXVIII Харківські політологічні читання» (м. Харків, 27 грудня 2024 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку науки, освіти і технологій»: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Кременчук, 4 січня 2025 р.).

Публікації. Основні положення роботи, висновки та пропозиції опубліковані автором у 14 працях, серед них: п'ять статей у вітчизняних фахових виданнях та п'ять тез наукових конференцій, чотири публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура й обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких містить по три підрозділи, висновків, списку літератури та використаних джерел (314 позицій, розміщені на 39 сторінках) та 6 додатків (на 9 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінки, з них основного тексту – 185 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Територіальна громада: сутність поняття та генеза

Територіальна громада є спільнотою громадян, які свідомо визнають свої права та інтереси, здатні конструктивно вирішувати питання свого розвитку та налагоджувати взаєморозуміння в разі конфліктів. Вона має потенціал для ефективного управління економічними, соціальними та культурними аспектами життя, що є основою для розвитку соціального капіталу громади. Цей капітал забезпечує активність та єдність місцевих спільнот. Формування нової суб'єктності громад, заснованої на соціальному капіталі, трансформує підходи до реалізації державної політики регіонального розвитку, сприяючи впровадженню європейських інструментів і підвищенню ефективності національного розвитку.

У результаті формування територіальних громад виникає новий тип локальної ідентичності, що базується на відчутті єдності, довіри, солідарності та взаєморозуміння серед членів громади. Ці фактори, разом із колективним та індивідуальним досвідом, забезпечують стабільне становлення громади та її мешканців, сприяючи ефективній реалізації стратегії розвитку [62].

В умовах розбудови правової, соціальної держави особлива увага приділяється розвитку місцевого самоврядування, яке на законодавчому рівні закріплене вже в Конституції України. Важливим у цьому аспекті є врахування власного досвіду, адже виникнення місцевого самоврядування як способу самоорганізації, самозабезпечення жителів певної території, що має на меті вирішення ключових питань місцевого значення, має давню традицію, пов'язану з такою формою суспільної комунікації, як громада – первинний суб'єкт самоврядування ще в Київській Русі. Особливої актуальності в цьому контексті набуває дослідження еволюції та специфіки функціонування громади з її звичаями й традиціями для поглиблення обізнаності громадськості

у її функціональній спроможності та перевагах, зокрема силі, авторитеті, солідаризмі, захисті її членів.

Уже в організації життя слов'ян спостерігалось домінування двох тенденцій, одна з яких і проявлялася у намаганні збереження і зміцнення колективних форм управління, так званого народоправства, стосовно прийняття найважливіших рішень, що, своєю чергою, зумовлювалось економічною автономією сім'ї селянина та опиралось на функціонування територіальної сільської общини.

З. Книш, базуючись на ідеї В. Антоновича, зазначав, що в українському народі завжди панувала ідея соціального демократизму, яка базувалася на визнанні рівних прав і на прагненні до свободи. Він вказував, що ця ідея знаходила своє вираження в таких формах організації, як вічовий устрій, розвиток виборних органів у церкві та колегіальних виборних судах. Зокрема, за часів козацтва, особливо на Запорозжі, ці принципи набули значного розвитку, оскільки там усю старшину обирали, а джерело влади полягало в загальній козацькій раді, де кожен її член мав рівне право на участь у прийнятті рішень [117].

Громада, будучи цілісним соціально-економічним та правовим організмом, визначала вже в той період правила господарювання, встановлювала повинності та податки. Вона відігравала вагомую роль у політичному житті, зокрема в системі управління, тому виступала важливим політичним чинником.

З часів Київської Русі основними суб'єктами самоврядування виступали міська (володіла значною адміністративною, господарською та судовою автономією) та сільська (верв) громади. Саме міська громада Київської Русі була джерелом влади – всі найважливіші питання громади вирішувало віче, а згодом репрезентантів дворогосподарств, певної території), відповідно, і носієм державних відносин. Характерною ознакою функціонування громади була виборність посадових осіб (з авторитетних мешканців), зокрема старости, його заступника, збирачів податків, лавників (присяжних). Значну роль в

організації влади відігравали поважні й авторитетні «мужи», «люди», «градські старці».

Відомості про існування громади (верв) відображено в «Руській Правді» [282, с. 392–394]. Верв подається як форма суспільної організації, як певна територіальна община, до складу якої входили одне або декілька близьких, у територіальному плані, сіл, хоча спочатку верв була організацією, що об'єднувала виключно групу родичів, котрі спільно займалися господарством. Тут існувало общинне (колегіальне) володіння лісами та іншим угіддями, кругова порука [13].

Дослідник А. Яковлів детально проаналізував еволюцію громади в Київській Русі. Він зазначив, що розвиток економіки послабив родинні зв'язки, сприяючи формуванню змішаних родин. Наступними етапами стали громади зі спільним майном, а згодом громади з приватною власністю на поле і двір, але з колективною власністю на ліси, озера та луки [299, с. 12].

Фактично в такому стані громади, особливо сільські, функціонували і в період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. До кінця XV ст. члени громади залишалися особисто вільними, володіли приватною власністю на знаряддя праці, індивідуальні земельні наділи. З цього приводу М. Грушевський відзначав, що наявність старих вільних громад «в досить чисто захованій формі» можна було спостерігати на східних землях Великого князівства Литовського, адже тривалий період влада фактично не втручалася у внутрішню організацію та принципи існування, порядки громад [40, с. 357].

Ще одним прототипом товариства-громади стала Запорозька Січ. У територіальному плані козацька громада – це певний населений пункт (місто, містечко, село), який діяв відповідно до принципів самоорганізації, самодостатності та самозабезпечення. Кожна така громада козаків мала власні органи козацького самоврядування. Козацька громада діяла відповідно до норм козацького звичаєвого права, успадкувала давньоруські вічові традиції

та широко використовувала їх, оскільки вирішення всіх нагальних питань здійснювалося шляхом прямої демократії.

Попри ліквідацію традиційних форм місцевого самоврядування під російським режимом, ідеї громади як форми самоуправління зберігалися в українській політичній думці та громадсько-політичному русі. Це проявлялося в діяльності Кирило-Мефодіївського товариства та у створенні українофільських культурно-політичних організацій. Основна мета тогочасних громад полягала у відродженні національної самосвідомості українців через розвиток, перш за все, освіти.

До молодшого покоління старої Київської громади належав М. Драгоманов, у поглядах якого значне місце відведено питанням місцевого самоврядування, зокрема територіальної організації суспільства та об'єднання осіб у громади.

«Громада» постає визначальною категорією у творчості М. Драгоманова, оскільки виступає первинною ланкою суспільного життя. У праці «Переднє слово до "Громади"» автор підкреслив, що досягнення мети, за якою людські спільноти, великі та малі, складаються з вільних індивідів, котрі з власної волі об'єднуються для спільної праці та допомоги, є основною метою, якої прагнуть досягнути люди. Ця мета відрізняється від сучасних державних утворень і позначається як безначальство, що передбачає існування вільних особистостей та вільних громад і товариств, що функціонують без примусової влади [69].

Будучи певним суспільним утворенням, громада, на думку М. Драгоманова, пройшла власний історичний шлях в Україні та сформувала власну ідеологію – «жити по своїй волі на своїй землі», щоб була «своя воля кожному і вільне громадянство й товариство людей і товариств» [69].

Громада, відповідно до поглядів теоретика, – добровільне об'єднання (протистоїть державі, оскільки остання, на думку М. Драгоманова, є насильницьким утворенням) вільних людей, яке має на меті забезпечення

найсприятливіших умов для самореалізації особи, зокрема через спілкування з іншими індивідами.

Теоретик визначив специфіку громади, порівняно з державою: добровільність організації, взаємовідносини між індивідами регулюються засобами морального впливу, а не примусу, оскільки останній може призвести до того, що член громади, за умови, що йому нав'язуватимуть певні переконання, які не відповідають його світогляду, може покинути громаду. Громада є необхідною для людей тільки в тому разі, якщо вона забезпечує найкращі умови для індивіда. Отже, громада буде справедливою та привабливою для її членів лише тоді, коли вона не обмежує свободи індивідуумів, тобто є право обирати, чи залишатися в її складі. Водночас громада повинна функціонувати як об'єднання вільних осіб [69].

Громада і товариство (ці категорії вчений часто ототожнює з поняттям «народ» – велике товариство, адже саме народ повинен складатися з невеликих громад) є тими об'єднаннями, де не порушуються природні права особистості. Саме тут найбільш повною мірою реалізується принцип «народоправства», адже через збори дорослого населення громади й реалізується пряма демократія.

М. Драгоманов визначив декілька принципів функціонування громад: чітке усвідомлення потреби участі громадян у житті держави (висока громадянська свідомість); спільна мета (громада, будучи колективним організмом, сама визначає напрями власного розвитку) та спільна праця, спрямована на її реалізацію. Лідер, що репрезентує громаду, повинен обов'язково проживати на її території, оскільки лише такий лідер здатний зрозуміти прагнення та сподівання своїх співгромадян, адже він «живе та дихає тим самим, що і вся громада». Він пов'язаний з громадою через свою осілість і необхідну для неї працю. Головним завданням є розширення волі кожної особи, спілки та громади, з одночасним зменшенням впливу державного начальства. Взаємини між громадами та владою повинні

регулюватися відповідними законами, зокрема через надання громадам більш широких прав [66, с. 154–157].

Саме громада мала б діяти на автономних і самоврядних засадах та мати певну самостійність відносно до центральних органів влади, реалізуючи та втілюючи принцип децентралізації влади. На думку М. Драгоманова, обов'язково варто було б зважати на національно-етнічний склад населення, економічний характер території, політичні й культурні традиції, історичний досвід традицій самоврядування.

Місцеве самоврядування сіл, міст і містечок на українських землях у складі Австрійської (згодом Австро-Угорської) імперії визначалося законами 1860-х рр., які передбачали творення повітових громад (гмін), територіальні межі яких збігалися з межами повітів, однак такі органи фактично повністю контролювалися органами урядової адміністрації [272].

Проблему функціонування громад порушував у своїх творах і І. Я. Франко. Він стверджував, що створення громади полягає в об'єднанні людей з подібними поглядами, які об'єднуються в громади, спілки й товариства. Це дозволяє їм взаємно допомагати в уточненні своїх думок, а також сприяє консолідації їхніх зусиль для реалізації спільних прагнень [285]. Тому громада мала б виступати не лише територіальним об'єднанням, а й об'єднанням, що базувалося б на спільній ідеї, спільному світогляді.

Громада, на думку дослідника, мала виступити основою місцевого управління, тому саме на неї покладалося вирішення всіх проблем, артикуляція та агрегування інтересів суспільства. Саме громада мала б стати основним засобом та можливістю реалізації інтересів індивіда, адже вона здійснюватиме всі функції: суспільно-політичну, соціально-економічну та культурно-освітню. Все це дасть можливість народу управляти знизу. Представницькі органи, на глибоке переконання І. Франка, варто було б створити на рівні вільного союзу громад, бо саме за таких умов виборні особи будуть підконтрольні громадам, які їх вибрали.

М. Грушевський у своїх дослідженнях аналізував генезу ТГ періоду Київської Русі, простежуючи її розвиток із родин і родів [41]. Учений зазначав, що з часом родинні зв'язки слабшали, поступалися місцем «мотивам територіальної близькості, сусідства та економічної солідарності». Як наслідок, на старих займанщинах утворювалися пов'язані спорідненістю нові родини, які об'єднувалися в громади [39, с. 352].

Зростання ролі громад відбулося під час Української революції 1917–1923 рр., події якої стали поштовхом до змін у всіх сферах життя, зокрема місцевого самоврядування. Ця революція трансформувала роль земських і міських самоврядних органів.

У III Універсалі Української Центральної Ради визнавалася діяльність земського самоврядування. У листопаді 1917 р. Центральна Рада здійснювала контроль за процесом формування земських волостей. Згідно з Законом від (16 листопада 1917 р.) про вибори до Установчих зборів Української народної республіки (УНР), завдання організації та проведення виборів покладалися на місцеві органи влади. Представники земств увійшли до складу повітових, окружних та дільничних виборчих комісій. Обов'язки щодо формування списків виборців та інші процедури були передані міським та волосним земським управам. Відповідно до цього Закону (ст. 122) на органи самоврядування покладался обов'язок забезпечення фінансування виборів [279, с. 415–426]. У проєкті Конституції УНР від 10 грудня 1917 р. передбачалося, що Україна має стати автономною одиницею у складі федеративної росії. За статтею 6 проєкту, Україні надавалися права широкого самоврядування для її земель, волостей і громад, з дотриманням принципу децентралізації [121]. Проєкт також передбачав надання судових гарантій для забезпечення діяльності місцевого самоврядування.

Конституція УНР, ухвалена 29 квітня 1918 р., стала важливим етапом українського державотворення, незважаючи на те, що не набула чинності, оскільки прийнята в останній день діяльності Української Центральної Ради. Основний Закон складався з 83 статей та 8 розділів. Принцип розподілу

органів влади був визначальним для структурування вищих органів влади. Вища законодавча влада здійснювалася Всенародними Зборами, виконавча – Радою Народних Міністрів, судова – Генеральним Судом. Конституція також передбачала, що місцеве самоврядування належить виборним радам та управам громад, волостей і земель.

У проєкті Конституції УНР 1918 р. зазначалося, що громади разом із землями та волостями мали складати основу місцевого самоврядування, проте через складні суспільно-політичні умови ці ідеї не були реалізовані. У 1920 р. Директорія ухвалила два проєкти Конституції УНР, де місцевому самоврядуванню відведено окремий розділ. Громади, волості, повіти та вищі адміністративно-територіальні одиниці формували «репрезентації». Артикул 33 розділу VII проєкту Конституції 1920 р. визначав функціонування самоврядування у громадах, волостях, повітах, містечках і містах [121, с. 58].

Отже, процес перетворення родових спільнот у територіальні громади в цілому завершився у IX ст., а основним видом таких громад у той період є вєрв. Вона виступила певною формою та становила основу тогочасного самоврядування. Сільські й міські общини зберігали функції громадського самоврядування, обстоювали інтереси своїх членів у взаєминах з владою навіть під час перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Децентралізації влади сприяло магдебурзьке право, за яким міські громади розширили власні компетенції. Згодом сформувалася нова організаційна спільність – козацька громада (товариство). Ідея громади, як певної форми самоорганізації та самоуправління, простежується в громадсько-політичному русі, зокрема в діяльності Кирило-Мефодіївського товариства та в поширенні громадівського руху, члени яких захищали інтереси українського народу. Поняття «громада» стало ключовим у політичних поглядах М. Драгоманова. Питання побудови впливової системи управління, яка базувалася б на функціонуванні громад, порушували у своїх творах І. Франко, М. Грушевський. Громада згадана і в проєкті Конституції УНР.

1.2. Теоретичні засади дослідження територіальних громад

Теоретичне осмислення громади в контексті різних наукових підходів дозволяє розглядати її як комплексну систему, у межах якої соціальні, економічні, політичні та культурні процеси взаємопов'язані та взаємодіють. Таке осмислення сприяє формуванню науково обґрунтованих стратегій для ефективного розвитку громад.

Територіальні громади виконують вирішальну роль у процесах децентралізації та розвитку місцевого самоврядування, а також в умовах європейської інтеграції та воєнного стану [152]. Тому їх теоретичне дослідження є важливим для розробки ефективних політичних рішень. Застосування різних наукових підходів дозволяє створювати адаптивні та результативні моделі управління, розглядати громаду як ключового актора не лише в локальних, але й у глобальних процесах.

Аналіз сучасних досліджень показує, що кожен з підходів до визначення сутності ТГ надає унікальні інсайти, які можуть бути використані для розробки комплексних стратегій управління та розвитку. Інтеграція результатів досліджень з різних підходів сприяє більш глибокому розумінню територіальних громад і забезпечує ефективніше управління ними.

Згідно з Н. Клевцевич, поняття «територіальна громада» є новим для економічної науки України, де дослідження часто зосереджувалися на правовому та соціологічному аспектах, розглядаючи громади як суб'єкти місцевого самоврядування та соціальні групи, що формують інтереси територій різних рівнів [115]. Сучасне трактування включає також політичну ефективність, економічний розвиток, управлінську спроможність та соціальну інтеграцію.

Територіальний підхід є найбільш поширеним у науці, він базується на характеристиці постійного проживання осіб у конкретному населеному пункті. Використовуються терміни: «жителі», «територіальний колектив», «населення», «громадяни». Цей підхід акцентує на вивченні культурних,

історичних, географічних та демографічних особливостей території для розробки ефективної моделі управління і розвитку громади, зважаючи на її унікальні ресурси, розташування та потреби.

Територіальний підхід до створення територіальних громад передбачає такі принципи:

1. Врахування місцевих особливостей, що полягає в розумінні унікальних характеристик території, зокрема географічних, кліматичних, екологічних та демографічних аспектів.

2. Участь мешканців у процесах прийняття рішень, що забезпечує врахування їхніх потреб і пріоритетів при плануванні розвитку громади.

3. Стале ресурсокористування, яке передбачає ефективне використання природних ресурсів для задоволення потреб населення, з одночасним збереженням екологічної рівноваги.

4. Рівноправність і соціальна справедливість, що забезпечують рівні можливості для розвитку всіх соціальних груп громади.

5. Інтегрований розвиток, який охоплює збалансований економічний, соціальний, екологічний та культурний розвиток території.

Територіальний підхід сприяє створенню ефективних та адаптивних моделей управління, орієнтованих на сталий розвиток громади. Дефініція ТГ зафіксована в ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [86], де вона описана як сукупність осіб, об'єднаних постійним проживанням на території конкретного населеного пункту або як добровільне об'єднання кількох сіл зі спільним адміністративним центром. Підхід акцентує увагу на важливості просторового планування та раціонального використання потенціалу для оптимізації розвитку територій.

М. Корнієнко [126, с. 17] вважає територіальну громаду первинним суб'єктом місцевого самоврядування, ототожнюючи її з населенням адміністративно-територіальної одиниці. В. Кампо [101, с. 70–71] трактує її як основний суб'єкт, що представляє мешканців села, селища або міста. Обидва визначення підкреслюють ключову роль територіальних громад як основи

місцевого самоврядування в адміністративно-територіальній структурі України.

Соціальний або інтелектуально-комунікативний підхід до дослідження ТГ розглядає її як соціальний організм. Згідно з цим підходом, ТГ є соціальною спільнотою, що базується на спільних інтересах і потребах її членів, а також на системі зв'язків між ними. Підхід акцентує увагу на соціальних і комунікаційних аспектах формування громад, сприяючи:

- 1) підвищенню співпраці через взаємодію різних соціальних груп для досягнення спільних цілей;
- 2) створенню комунікаційних платформ для обміну інформацією та ідеями;
- 3) підтримці інтелектуального розвитку через освітні, культурні та наукові ініціативи;
- 4) формуванню партнерства.

Такий підхід допомагає формувати активні й згуртовані громади, засновані на взаєморозумінні, співпраці та взаємодії між їхніми членами.

Ю. Наврузов [154, с. 223–228] визначає ТГ як соціальний організм, основною ознакою якого є гармонійність суспільних та індивідуальних інтересів. О. Батанов [12, с. 51–57] розглядає громаду як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з осіб, які постійно проживають або працюють на певній території і через участь або муніципальні структури вирішують місцеві питання. М. Баймуратов [10] визначає громаду як сукупність осіб із територіально-особистими зв'язками. Цей підхід акцентує на важливості участі громадян у житті громади, сприяючи соціальній взаємодії та розвитку згуртованості.

На думку українських фахівців, «...якість життя – найважливіший показник соціально-економічного розвитку як територіальної громади, так і держави в цілому. Суспільство має бути впевненим, що якість життя в Україні відповідає міжнародним стандартам. Держава повинна забезпечувати рівень

життя та перспективи його зростання, які б задовольняли кожну людину незалежно від віку, статі чи соціального походження» [122, с. 114].

На думку, І. Побочія, визначення змісту територіальних громад і напрямів їхньої діяльності створює можливість формування механізмів соціально-політичного представництва. Інституційна структура ТГ виконує роль такого механізму, що має зважати на інтереси всіх основних соціальних груп. Об'єктивним показником ефективності функціонування територіальних громад є їхня інституційна спроможність, яка вимірюється показниками соціально-економічного розвитку регіонів [176, с. 20–28].

Однак у сучасній Україні інституційна спроможність залишається проєктивною категорією, адже проєкти розвитку громад часто не мають достатніх ресурсів та умов для реалізації через поточну ситуацію в країні, а відсутність стійких механізмів підтримки та фінансування гальмує їх ефективність. Таким чином, перспективи розвитку громад залежать від сприятливих умов для реалізації їхнього потенціалу, що включає підтримку політичних, економічних та соціальних механізмів.

В умовах децентралізації відбуваються фундаментальні зміни на рівні територіальних громад. Передача широкого спектра повноважень та зобов'язань від центральної влади до регіонів супроводжується трансформацією підходів до управління, особливо на рівні ТГ. Органи місцевого самоврядування, які функціонують у межах ТГ, є найближчою до громадян ланкою влади, що враховує місцеві особливості та потреби населення. Попри значення органів місцевого самоврядування, ключову роль у забезпеченні спроможності ОТГ відіграють:

1. Активність громадян. Громадяни повинні брати активну участь у житті громади, ініціювати зміни й підтримувати реалізацію місцевих проєктів.
2. Обізнаність. Розуміння громадянами своїх прав та обов'язків сприяє більш ефективній взаємодії з місцевою владою.
3. Спільна відповідальність. Здатність розділяти з місцевими органами влади відповідальність є основою успішного функціонування громади.

Українські вчені О. Євтушенко та М. Суслов пропонують вживати термін «локальна ідентичність» для позначення функціональності ТГ [76, с. 141]. Це поняття набуває особливої актуальності в цьому контексті. Вона виконує важливу роль у процесі формування соціально-політичного простору ОТГ та може розглядатися як:

- функціональний елемент: локальна ідентичність сприяє формуванню почуття спільності серед мешканців громади, що підсилює їхню залученість і відповідальність;
- механізм взаємозалежності: через локальну ідентичність можна пояснити взаємозв'язок між інституціональною структурою громади, політичною свідомістю мешканців та їхньою поведінкою.

Концепт локальної ідентичності є ключовим для розуміння соціально-політичних процесів у межах ТГ. Він допомагає пояснити вплив місцевих особливостей, політичної культури та інституціональної структури на формування та розвиток об'єднаних територіальних громад. Ефективність функціонування ТГ значною мірою залежить від гармонійної взаємодії між місцевою владою та громадянами, що базується на взаємній довірі, спільних цінностях і активній участі у вирішенні місцевих питань.

Публічно-правовий підхід щодо тлумачення ТГ ґрунтується на законодавчих актах, що встановлюють межі, статус і компетенції громади [270]. Ключові елементи цього підходу передбачають:

1. Законодавче визначення меж територіальних громад через закони та нормативно-правові акти.
2. Статус і компетенції громади, що визначаються законодавством у різних сферах.
3. Особливості створення та управління громадою, зокрема вибори та інші механізми участі мешканців.
4. Фінансування та бюджетування.

5. Забезпечення інтересів і прав громадян, серед іншого механізми захисту прав людини та участі в прийнятті рішень.

Публічно-правовий підхід є основою легітимності й стабільності територіальних громад, оскільки визначає чіткі правові рамки та процедури управління, що сприяють прозорості та ефективності їхньої діяльності. Це визначення також закріплено в Конституції України (статті 140–143) [125], де ТГ описується як добровільне об'єднання жителів одного чи кількох населених пунктів для вирішення місцевих питань. Основні функції громади такі:

- обрання сільського, селищного чи міського голови, старост і депутатів;
- управління комунальним майном;
- проведення місцевих референдумів і реалізація їхніх результатів;
- затвердження соціально-економічних програм та контролю за їх реалізацією;
- затвердження місцевого бюджету й контроль за його виконанням;
- утворення та контроль за діяльністю комунальних підприємств;
- встановлення місцевих податків і зборів;
- вирішення інших питань місцевого значення.

Цивільний кодекс України визначає територіальні громади як юридичних осіб, наділених правом мати власні рахунки й доходи, створювати комунальні підприємства та брати участь у підприємницькій діяльності на загальних підставах. Це забезпечує правову основу для їхньої діяльності, сприяє активній участі в місцевому управлінні.

Згідно з теорією інтересів і конфліктів, громада виникає як механізм для захисту спільних інтересів і вирішення конфліктів між різними соціальними групами через політичну активність та самоорганізацію її членів. Роль конфліктів у процесі формування громад є ключовою для розуміння їх динаміки. Конфлікти інтересів є не лише перешкодами, а, навпаки, можуть стати каталізатором для створення громад.

Соціальні групи об'єднуються для захисту своїх інтересів, що сприяє самоорганізації та мобілізації громадян для досягнення спільних цілей. Конфлікти часто приводять до створення громадських організацій та інших колективних структур для захисту інтересів соціальних груп. Формування громад і врегулювання конфліктів інтересів відбувається через політичні механізми – вибори, громадські обговорення, лобіювання та інші форми взаємодії між групами. Ключовим є досягнення соціальної справедливості шляхом ефективного врегулювання конфліктів і задоволення потреб усіх сторін.

Основними теоретиками конфліктологічного напрямку в дослідженні громад є Роберт Патнем, який вивчав роль соціального капіталу та громадянського суспільства у формуванні територіальних колективів, зокрема через соціальні мережі та спільну діяльність груп [310], та Еліно́р Остро́м – лавреатка Нобелівської премії, яка акцентувала увагу на управлінні спільними ресурсами на місцевому рівні для створення територіальних об'єднань [308, р. 408]. Цей підхід допомагає зрозуміти процеси формування громад через призму конфліктів інтересів і взаємодії соціальних груп, показуючи, що конфлікти, за умов ефективного управління, можуть стимулювати консолідацію та розвиток громад.

Теорія інституційного дизайну аналізує організацію територіальних громад як процес розробки ефективних інституцій для належного керівництва та розв'язання місцевих проблем. Цей підхід акцентує увагу на впливі структур і правових механізмів інституцій на створення та функціонування громад. Головна ідея полягає в тому, що належно спроектовані інституції забезпечують ефективне управління, захист прав громадян і сприяють розвитку територіальних об'єднань.

Основними принципами теорії інституційного дизайну є [270]:

1. Чіткі та стабільні правові норми для регулювання функціонування громад, що забезпечують ефективність управління.

2. Залучення громадян до процесу прийняття рішень для підвищення легітимності влади.
3. Створення демократичних механізмів управління та відкритості процесів прийняття рішень.
4. Передача повноважень на нижчі рівні для кращого задоволення місцевих потреб.
5. Розробка механізмів захисту прав громадян, зокрема їхня участь в управлінні та доступ до послуг.
6. Забезпечення ефективності управління через дієві механізми прийняття рішень і моніторинг влади.

Ці принципи визначають найбільш вдалі організаційні та правові межі для створення територіальних громад, сприяючи розвитку громадянського суспільства, прозорості управління та реалізації місцевих ініціатив.

Даг Норт [307, р. 33], лавреат Нобелівської премії з економіки, є видатним представником теорії інституційного дизайну. Він розробив концепцію, яка акцентує увагу на взаємодії між інституціями, правилами гри та економічними результатами. Роботи Норта є важливими для розуміння процесів створення і функціонування інституцій, що забезпечують ефективне управління територіальними об'єднаннями, стабільність і розвиток соціально-економічних систем.

Громади в сучасному світі стикаються з низкою викликів та можливостей, які потребують розробки добре продуманих і довгострокових стратегій. Такі стратегії є необхідними для забезпечення повноцінного розвитку громад, а також для вирішення місцевих проблем і використання ресурсів найбільш ефективно [37].

Важливість стратегій розвитку громад:

1. Концентрація зусиль на ключових пріоритетах. Стратегії визначають ключові напрями діяльності, що відповідають місцевим потребам та особливостям, сприяючи ефективному використанню доступних ресурсів.

2. Сталий розвиток. Грамотно сформовані стратегії сприяють збереженню та розвитку соціального, економічного та культурного потенціалу громад. Це важливо для забезпечення довготривалого добробуту мешканців.

3. Реакція на виклики. Стратегії допомагають громадам адаптуватися до сучасних викликів, таких як урбанізація, зміна клімату, економічна нестабільність, технологічні трансформації тощо.

4. Використання можливостей. Чітка стратегія дає змогу ефективно використовувати можливості, зокрема залучення інвестицій, участь у міжнародних програмах(в контексті нових геополітичних процесів) та впровадження інновацій.

На нашу думку, формування ефективних стратегій повинно базуватися на:

- комплексному аналізі ресурсів громади: вивчення соціальних, економічних, екологічних та культурних чинників;
- оцінці потреб і проблем громади: врахування думки мешканців та місцевих організацій;
- визначенні довгострокових цілей: постановка реалістичних і досяжних цілей, зважаючи на наявні можливості;
- прозорості та участі громади: залучення громадян до процесу формування стратегії для підвищення довіри та підтримки.

Стратегічний підхід до розвитку територіальних громад є ключовим для вирішення сучасних викликів і сталого розвитку. Він покращує взаємодію між владою, громадськими організаціями та мешканцями, що сприяє кращому управлінню і підвищенню якості життя. Екологічний аспект акцентує увагу на збереженні природних ресурсів, таких як вода, ґрунти та клімат. Адміністративні межі громад визначаються, зважаючи на екологічні фактори та природний баланс, що сприяє збереженню ресурсів і сталому розвитку, забезпечує гармонійне співіснування людей і природи.

Основними принципами екологічного підходу є:

- 1) пріоритет охорони природних ресурсів (вода, ґрунти, ліси, біорізноманіття);
- 2) застосування знань про місцеві екосистеми для підтримки життєздатності громад;
- 3) запровадження екологічно безпечних технологій та інфраструктури для зменшення негативного впливу на довкілля;
- 4) залучення місцевих мешканців до управління природними ресурсами для активізації громадських органів;
- 5) підвищення екологічної свідомості.

Такий підхід допомагає формувати громади, що органічно взаємодіють з природним середовищем, забезпечують сталий розвиток та активно залучають мешканців до екологічних ініціатив. Екологічний підхід до створення територіальних громад орієнтований на забезпечення інтеграції соціальних, економічних і природних аспектів життєдіяльності громад, що сприяє їхньому розвитку.

Джейн Джейкобс [138], авторка книги «Смерть та життя великих американських міст», наголошувала на важливості збереження природних і соціокультурних аспектів міського середовища та інтеграції екологічних принципів у планування громад. Білл МакКіббен [135], письменник і засновник 350.org, підтримує розвиток відновлювальної енергетики й сталих практик на місцевому рівні. Їхня діяльність популяризує екологічний підхід до розвитку громад, орієнтуючи на сталий розвиток та гармонійне співіснування з природою.

Аналіз теоретичних підходів до визначення територіальних громад дозволяє трактувати їх як цілісне утворення, що складається з таких компонентів:

1. Соціальна спільнота – громада об'єднує людей на основі спільних інтересів та взаємодії.
2. Суб'єкт місцевого самоврядування – ТГ реалізує через органи влади або безпосередньо принципи місцевого управління.

3. Громада, як основна ланка адміністративно-територіального устрою, є основою для організаційного управління на низовому рівні.

Цей інтегрований підхід охоплює основні аспекти ролі територіальних громад у соціально-економічному, політичному та адміністративному житті країни.

За словами Ю. Калиновського, проблема управлінської спроможності є важливою в умовах розвитку України. Хоча децентралізація надала громадам більше прав, їх ефективне використання обмежене через недостатній досвід громадян у механізмах прямої демократії, закріплених у законодавстві [100, с. 107–116]. До основних інструментів прямої демократії належать місцеві референдуми, громадські слухання, загальні збори, ініціативи, електронні петиції, бюджет участі та консультації з жителями громади. Вони сприяють залученню громадян до прийняття рішень на рівні громади, покращуючи політичну участь і управлінську спроможність громад.

Ідентифікація ТГ з огляду на різні наукові підходи дає змогу глибше зрозуміти її характеристики, склад і потреби, що сприяє розробці вдалих стратегій розвитку, які охоплюють соціальні, економічні, екологічні та політичні аспекти.

Нами запропоновано табл. 1, яка показує комплексну характеристику територіальних громад. Ці аспекти є ключовими для комплексного розуміння ТГ, її потреб, потенціалу та перспектив розвитку.

Таблиця 1.

Ідентифікація територіальної громади на основі теоретичних підходів [115].

Показник	Опис	Характеристика
Адміністративно-територіальна належність	Визначення адміністративного статусу території.	Сільські, селищні, міські райони Територіальні громади. Інші адміністративні одиниці.
Економічні характеристики	Аналіз економічного стану громади.	Рівень доходів населення. Зайнятість і безробіття. Галузева структура економіки. Рівень розвитку підприємництва.

Продовження таблиці 1.

Географічні межі	Встановлення конкретних меж території громади.	Земельні ділянки. Природні об'єкти (річки, гори). Штучні об'єкти (дороги, інфраструктурні межі).
Інфраструктура та послуги	Оцінка доступності та якості інфраструктури.	Освітні заклади (школи, дитячі садки). Медичні установи (лікарні, амбулаторії). Транспортна інфраструктура (дороги, громадський транспорт). Комунальні послуги (водопостачання, каналізація, енергопостачання).
Екологічні аспекти	Аналіз стану навколишнього середовища.	Стан повітря, води, ґрунтів. Екологічні ризики та забруднення спричиняють загрозу для природних ресурсів і біорізноманіття, що потребує ефективних заходів для їх збереження та захисту.
Управління та самоврядування	Оцінка системи місцевого управління.	Організація місцевих органів влади. Участь громадян у прийнятті рішень, роль громадських організацій та забезпечення прозорості й ефективності управлінських процесів є ключовими чинниками для демократичного розвитку та підвищення якості управління на місцевому рівні.
Населення	Демографічні характеристики громади.	Кількість мешканців. Вікова та статева структура. Етнічний склад і соціальний статус.
Соціальна та культурна ідентичність	Аналіз культурних і соціальних аспектів громади.	Історія та традиції. Культурні цінності. Освітні та культурні заклади.

Розбудова соціальної, правової та демократичної держави в Україні в умовах децентралізації передбачає зміцнення місцевого самоврядування, основним елементом якого є ТГ. Ця громада відіграє ключову роль у забезпеченні життєдіяльності – як окремих громадян, так і суспільства в цілому, оскільки більшість соціальних потреб людина задовольняє на рівні своєї громади, незалежно від її типу (село, селище чи місто) [129, с. 33].

Регіональна політика орієнтована на збалансований розвиток регіонів, створення умов для територіальних громад, зважаючи на їхні природні,

економічні та культурні особливості, що є основою сталого розвитку на місцевому рівні.

Як зазначає сучасний український дослідник А. Романюк, зазвичай регіон асоціюється з областю як адміністративно-територіальною одиницею. У межах оцінки регіону як специфічного формату політичного процесу важливо брати до уваги кілька аспектів: поділ повноважень між центральною владою та регіонами, визначення основних політичних акторів, а також аналіз збігу чи відмінностей у розвитку [214, с. 190].

Нова парадигма регіональної політики передбачає перехід від централізованого управління до партнерства між місцевими та центральними органами влади, з комплексним багаторівневим підходом замість секторального. Це закріплено в ЗУ «Про засади державної регіональної політики» [83] та Державній стратегії розвитку регіонів до 2020 року [157].

Проблематика регіонального розвитку залишається актуальною, потребує подальшого дослідження та поглиблення. Українська наукова література традиційно зосереджується на аналізі питань регіонального розвитку, переважно з економічної перспективи. Регіоналістика спрямована на дослідження регіонів, їхнього розвитку та закономірностей, а також на вивчення розміщення продуктивних сил та економічних аспектів у рамках окремих територій.

Протягом останніх років значна увага українського наукового середовища звертається до політичних аспектів управління. Українська школа регіоналістики досягла значних успіхів у вивченні теоретичних та практичних аспектів реалізації регіональної політики. Однак ці досягнення зараз втрачають свою актуальність через радикальні зміни в управлінні регіональним розвитком, спричинені повномасштабною агресією російської федерації проти України [111, с. 203].

Головним завданням регіональної політики, підкреслює З. Варналій, є досягнення балансу між державними та регіональними інтересами [23, с. 48]. Основна мета – делегування частини повноважень на місцеві рівні з

урахуванням демократичних принципів та Конституції України. Держава залишається основним координатором на всіх рівнях, зокрема в точках перетину інтересів між людьми, громадами та владою.

Отже, підкреслюється важливість держави в забезпеченні збалансованого розвитку та взаємодії між різними рівнями управління. Державна регіональна політика є складним явищем, тісно пов'язаним з іншими напрямками регулювання, такими як децентралізація, адміністративні реформи та реформа місцевого самоврядування. Вона виступає як інструмент коригування регіональних диспропорцій, спрямований на збалансоване зростання територій та усунення соціально-економічних нерівностей між регіонами [136, с. 11–14].

Колектив науковців Національного інституту стратегічних досліджень у монографії «Державна регіональна політика України» [60, с. 19] визначає регіональну політику як діяльність, спрямовану на управління розвитком регіонів, зважаючи на їхні специфічні особливості через розроблені програми. Це визначення підкреслює, що розвиток регіонів має базуватись на програмах, обумовлених їхнім економічним, соціальним та політичним потенціалом, що забезпечує адаптивність політики до специфічних умов кожного регіону.

У монографії за редакцією М. Долішнього регіональна політика визначається як система цілей і дій, орієнтованих на реалізацію інтересів держави та регіонів, зважаючи на їхні історичні, соціальні й економічні особливості [67, с. 7]. Це визначення підкреслює багатовимірність та адаптивність регіональної політики, акцентуючи на необхідності механізму взаємодії, який враховує особливості кожної території, що забезпечує ефективне використання ресурсів у контексті загальнодержавних інтересів.

Національна регіональна політика України, на думку А. Кравця та І. Астахова, повинна бути орієнтована на розв'язання надзвичайно важливої проблеми сьогодення – створення самодостатніх і потужних регіонів, які мають унікальні особливості, культурні та мовні традиції, сильну економіку та спроможність до самоврядування. Надалі наукові дослідження мають бути

спрямовані на вирішення зазначених стратегічних пріоритетів. Завданням держави в цьому контексті є створення та забезпечення необхідних умов (нормативно-правових, організаційних, фінансових тощо) для комплексного територіального розвитку.

Для забезпечення збалансованого соціального розвитку в Україні необхідно подолати міжрегіональну диференціацію, але регіональна політика ще не повністю відповідає європейським стандартам [130].

С. Максименко та Є. Кіш визначають основні принципи регіональної політики за класифікацією ЄС:

1. Субсидіарність – вирішення проблем на найнижчому рівні, де це можливо.
2. Децентралізація – перерозподіл повноважень для ефективного використання та підтримки регіональних ініціатив.
3. Партнерство – співпраця між різними рівнями (ЄС, держава, регіони) для реалізації проєктів.
4. Програмування – розробка стратегій розвитку, враховуючи довгострокові та короткострокові цілі.
5. Концентрація та адиціоналізм – фінансування з ЄС має доповнюватися місцевими ресурсами [137, с. 53].

Частина принципів, таких як субсидіарність, децентралізація, партнерство та програмування, є спільними – як для України, так і для ЄС. Однак принцип концентрації в Україні не має офіційного визначення. Вони передбачають фінансову підтримку депресивних регіонів з боку держави для поліпшення їхнього соціально-економічного становища, що своєю чергою сприятиме загальному зростанню показників розвитку країни.

Симбіоз різних підходів надає можливість створити комплексне уявлення про ТГ. Врахування соціальних, економічних, екологічних та управлінських аспектів дозволяє забезпечити збалансований розвиток громад, що відповідає потребам їхніх мешканців.

Розглянуті підходи свідчать, що сутність ТГ є багатовимірною та не може бути обмежена лише одним аспектом. Кожен з цих підходів робить свій унікальний внесок у розуміння складних процесів, що відбуваються на локальному рівні, охоплюючи такі напрями, як соціальна взаємодія, економічне та екологічне планування.

1.3. Методологічні аспекти вивчення регіональної політики територіальних громад

Складність об'єкта дисертаційного дослідження, обумовлена його розташуванням на межі політичної науки, державного управління та права, вимагає використання уніфікованого підходу для його аналізу. Сучасний стан інституту територіальних громад в Україні, що перебуває на етапі демократичної трансформації та адаптації до європейських стандартів, потребує аналізу за допомогою наукової методології.

До основних характеристик цієї методології належать:

- 1) вивчення загальних наукових підходів і методів;
- 2) аналіз конституційно-правових аспектів діяльності територіальних громад;
- 3) систематизація знань про виникнення, розвиток і сучасний стан територіальних громад;
- 4) реалізація правової та фінансової децентралізації територіальних громад.

Методологія дослідження територіальних громад включає підходи та методи аналізу конституційно-правових аспектів їхнього функціонування, зокрема процесів створення та розвитку громад, а також досягнення децентралізації в місцевому самоврядуванні [177, с. 44]. Основною особливістю цих підходів є їхній зв'язок із нормативною базою, яка забезпечує прозорість і підконтрольність органів управління та сприяє реалізації суспільного інтересу.

Науковий підхід слід розглядати як основне твердження, що виходить за межі принципів і відображає припущення щодо базових характеристик об'єкта дослідження або методів його пізнання. У методології вивчення територіальних громад центральне місце займає системний підхід, який є ключовим елементом наукової методології і забезпечує комплексний аналіз функціонування громад, бере до уваги їх різні аспекти та взаємозв'язки. Він сприяє коректному формулюванню проблем і розробці логічно-послідовної стратегії для їх вирішення.

Принципи системного аналізу політичної сфери закладені такими вченими, як Т. Парсонс, Д. Істон, Г. Алмонд, С. Верба, Р. Мертон, К. Дойч, Л. Пай та Дж. Павелл у 1950-х рр. Основи синергетики були сформульовані Г. Хакеном, І. Стенгерс, Й. Пригожиним та В. Васильковою в 1960-х рр. У сучасній українській політичній науці цю наукову стратегію активно використовують Л. Бойко-Бойчук, В. Князев, В. Малиновський, О. Максимова.

Нашу увагу системний підхід актуалізував на вивченні єдності об'єкта, формування зв'язків у структурі та інтеграції цих зв'язків у цілісну теоретичну систему [134, с. 148]. Основні переваги застосування нами системного підходу до організації та функціонування територіальних громад можна узагальнити таким чином:

- 1) виділення ключових і другорядних аспектів у різних об'єктах управління та процесах діяльності;
- 2) адаптація ефективних методів прийняття рішень з одних функціональних сфер територіальних громад до інших, з метою підвищення їхньої ефективності та універсалізації підходів;
- 3) трансформація стилю наукового мислення серед керівників органів місцевого самоврядування, що сприяє інтеграції інноваційних методів управління та стратегічного планування;
- 4) комплексне застосування досягнень суміжних наукових дисциплін, таких як теорія менеджменту, логістика, статистика та математика,

для розробки більш точних і ефективних моделей управління територіальними громадами;

5) запровадження систематичного процесу роботи з інформацією, що охоплює збір, аналіз, представлення та зберігання даних;

б) створення передумов для визначення пріоритетних напрямів подальших досліджень у цій сфері.

Нами встановлено, що ефективність системного підходу зростає пропорційно до складності системи, до якої він застосовується. Завдяки цьому підходу можна виявити раніше не помічені характеристики, що є ключовими для розуміння сутності управлінських процесів у громадах та визначення перспектив їх подальшого розвитку.

Системний підхід використовується для аналізу складових ресурсного потенціалу територіального утворення, оцінки ефективності формування економічної та культурної бази, а також для розробки шляхів підвищення соціального добробуту населення. Принцип системності, разом із оцінкою оптимальних і життєздатних параметрів системи, становить методологічне підґрунтя для створення інтегрованих територіальних громад, які об'єднують кілька населених пунктів. Використання системного підходу дозволяє детально розкласти будь-яку проблему на окремі складові, точно встановити причини неефективного функціонування певної системи та уникнути необґрунтованих висновків.

У ході дослідження ми аналізували систему територіальних громад у структурно-організаційному аспекті, при цьому зберігаючи її зв'язок із загальнонаціональною системною композицією. Зазначимо, що це динамічна система, яка демонструє природну здатність до змін, тобто її характерна риса – адаптивність під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Зовнішня цілісність системи при цьому зберігається, хоча й піддається певному коригуванню відповідно до «правил гри», встановлених політичним режимом. Таким чином, ця система залишається монолітною та представляє собою

систему територіальних об'єднань, які мають законодавчо унормований характер і є частиною громадянського суспільства.

Внутрішня структура системи формується завдяки мережі територіальних громад певного регіону, які класифікуються за видовими критеріями, що відображають їхню практичну діяльність. Ця внутрішня структура є розгалуженою, проте цілісною, а її поділ базується на функціях, які виконують громади в загальній системній композиції. Паралельно методика дослідження включає аналіз динамічних змін системи територіальних громад у горизонтальному (активність, публічність, функціональність) та вертикальному (зростання чи зменшення кількості громад, плюралізм або обмеження їхньої діяльності) вимірах.

Згідно з описом методу, ми використовуємо логічний апарат, оперуючи найбільш поширеними його категоріями, такими як «система», «організація», «структура», «управління», «функція», «елемент» тощо. Водночас сучасна динаміка суспільно-політичних процесів та демократичного розвитку в Україні дає підстави стверджувати про формування нових моделей інституційної співпраці, які можуть стати основою для державної політики [273].

Системний підхід у нашому дослідженні базується на розумінні того, що основними одиницями (елементами) системи є інститути громадянського суспільства, зокрема територіальні громади, ОМС як соціальні інститути тощо. Ці елементи взаємодіють у межах єдиної цілісної системи, водночас представляючи окремі системи або підсистеми. Таким чином, взаємодія ключових елементів забезпечує цілісність системи, яка функціонує в контексті інших систем і взаємодіє з ними, наприклад, із економічною, культурною та іншими системами.

Синергетика сформувалася як новий «постнеокласичний» підхід у сучасному міждисциплінарному науковому пізнанні, що виник на перетині розвитку теорії систем і методології системного аналізу. Її засновником є Г. Гакен, який запровадив це поняття у фізиці, досліджуючи динамічну

поведінку специфічних систем. Він показав, що за певних умов між окремими елементами системи може виникати кооперативна поведінка, що веде до якісних змін у самій системі. На нашу думку, територіальні громади є ідеальною моделлю та сучасним суб'єктом місцевого самоврядування. Вони сформовані на основі державної підтримки, паритетних взаємовідносин, прямого народовладдя, виборності та законності. Крім того, територіальні громади характеризуються фінансовою самостійністю, соціальною ідентичністю, економічною свободою та правовою захищеністю.

У межах пропонованого дослідження категоріальний апарат слід розділити для побудови синергетичної методології, яка дозволяє аналізувати територіальні громади як складні системи. Ці системи формуються на основі принципів самоорганізації та переходу від хаосу до стабільності та впорядкованості. Прояв синергетичного ефекту в таких системах можливий за двох основних умов. Перша умова – це наявність у компонентів системи (територіальних громад) свободи адаптуватися до змін зовнішнього середовища, що передбачає автономію на всіх рівнях політичної та соціально-економічної системи. Друга умова – це наявність єдиних правил, стандартів та законодавчих норм, які забезпечують скоординовану діяльність територіальних громад у рамках системи.

Синергетика як методологія дослідження територіальних громад дозволяє розглядати їх як складні системи, що самоорганізуються та еволюціонують від хаосу до стабільності [177, с. 44]. На нашу думку, функціонування ТГ можна аналізувати через призму трьох видів синергії: структурної, функціональної та адміністративної [300].

Структурна синергія виникає завдяки чітко вибудованій ієрархічній структурі ТГ і залежить від наявності взаємозв'язків між її членами.

Функціональна синергія проявляється у злагодженій взаємодії членів громади під час виконання визначених функцій і досягнення спільних цілей.

Адміністративна синергія виникає внаслідок змін зовнішнього середовища, що дає можливість територіальним громадам адаптуватися до

нових умов, при цьому зберігаючи свою цілісність і забезпечуючи високу якість функціонування.

Науково обґрунтований механізм організації самоорганізації сприяє оптимізації синергетичних зв'язків, упорядкуванню процесів, підвищенню синергетичного потенціалу системи, а також забезпечує її ефективне функціонування та розвиток. Водночас організація самоорганізації не повинна набувати адміністративного характеру.

На нашу думку, візія реалізації ефективної самоорганізації відкритої нелінійної еволюційної системи має такі ключові аспекти:

1. Автономність системи, що передбачає самостійність у формуванні структури та внутрішніх зв'язків, мінімізацію впливів зовнішніх факторів і своєчасну реакцію на їх виклики.

2. Самодостатність системи, яка базується на постійному моніторингу взаємодії з зовнішнім середовищем для забезпечення функціонування, розвитку та процвітання.

3. Економічна та фінансова незалежність, досягнута через ефективне використання ресурсів та створення резерву для підвищення стійкості системи.

4. Саморозвиток, що ґрунтується на збереженні етнонаціональної та регіональної ідентичності елементів системи.

Очевидно, що забезпечення автономності, самодостатності, саморозвитку та фінансово-економічної незалежності послаблює адміністративні важелі впливу, порушує лінійність влади, розхитує жорсткі управлінські рамки та може призводити до внутрішнього хаосу. Проте такий хаос є конструктивним, оскільки він породжує новий якісний порядок. Це відповідає основному принципу синергетики: порядок – хаос – новий порядок [227, с. 210].

Таким чином, синергетичний підхід відкриває нові методологічні можливості для розробки способів організації синергії, стимулюючи механізми самоорганізації. Цей підхід є основою процесу формування

спроможних, самодостатніх, незалежних та розвинених територіальних громад.

Для аналізу виникнення феномену «територіальна громада» та правової фіксації його інституційних характеристик доцільно застосовувати інституційний метод дослідження. За допомогою цього методу було встановлено, що інституціоналізація територіальних громад має конкретно-історичний характер і являє собою процес і результат взаємодії політичних, соціально-економічних, соціокультурних та інших чинників. Один із видатних представників інституціоналізму, К. Поланьї, зазначав, що середньовічна громада Європи є прикладом економічної системи, побудованої на основі тісних соціальних зв'язків і відносин, зокрема норм взаємності та довіри [116].

Інститут «територіальної громади» визначається як організована система зв'язків і соціальних норм, що поєднує суспільні цінності для максимального задоволення потреб громадян певної території. Застосування інституційного підходу передбачає аналіз історії формування поняття громади та ТГ, а також його нормативно-правової основи. Територіальна організація місцевого самоврядування повинна бути узгоджена з її інституційною та функціональною структурами. Інституційна структура місцевого самоврядування включає сукупність інститутів та їх взаємодій, що визначаються законодавством і враховують історичні, політичні та культурні чинники. Функціональна структура сприяє ефективному вирішенню місцевих питань та виконанню делегованих повноважень органами влади [8, с. 200, 206]. Таким чином, ці структури взаємопов'язані та спрямовані на забезпечення ефективного функціонування системи місцевого самоврядування.

Вирішення цього завдання неможливе без застосування історичного методу, який дає змогу відстежити виникнення, формування та етапи розвитку процесів і подій у хронологічному порядку. Історичний метод орієнтований на виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей,

що забезпечує глибше розуміння суті та еволюції феномену територіальних громад [11, с. 15].

Багатогранність компаративного методу дозволяє виокремити його різновиди, напрями й рівні застосування. Існують два основні види цього методу: порівняльний синхронічний (здійснює аналіз об'єктів одночасно, тобто синхронно) та порівняльний діахронічний (вивчає об'єкти в їхньому розвитку, виступаючи як порівняльно-історичний підхід до пізнання) [82, с. 209]. Розвиваючи цю ідею, можна виокремити такі рівні компаративного аналізу: горизонтальний рівень, що передбачає синхронний аналіз аналогічних інституцій (для прикладу, порівняння парламентів) та вертикальний рівень, який зосереджується на вивченні конституційно-правових інститутів у конкретний історичний період. Науковець підкреслює необхідність проведення порівняльного аналізу за двома основними критеріями: інституційним, що полягає в порівнянні інститутів з точки зору їх правового регулювання, та функціональним, який охоплює співвіднесення основних напрямів діяльності органів влади.

Цей підхід дозволяє глибше зрозуміти як правові основи, так і практичні аспекти функціонування інституцій.

Економіко-теоретичний підхід використовувався для аналізу ролі муніципального сектора в соціально-економічних відносинах, зокрема фінансового забезпечення територіальних громад, їхньої дотаційності, створення сприятливого інвестиційного клімату, конкурентних переваг децентралізації та методів державного регулювання на місцевому рівні. Регіонально-цілісний підхід підкреслює взаємозалежність економічної та соціальної систем, а також їх нерозривний зв'язок із природою. Тому дослідження муніципальних утворень доцільно здійснювати з використанням цього підходу, враховуючи цілісність природи та триєдність середовища: економічного, соціального та природного [290].

На початку ХХ ст. були впроваджені методи моделювання політичних процесів, що дозволило відстежувати еволюцію систем у часі та просторі. У

цей період сформувалася унікальна система місцевого самоврядування, яка не мала аналогів у світовій практиці і розвивалася за власною логікою.

Основи соціально-економічного моделювання на територіальному рівні розробив математик Дж. Форрестер, член Римського клубу. У своїй праці «Динаміка розвитку міста» [302] він показав, як описати урбанізаційні процеси через взаємодію трьох основних підсистем: ділової сфери, житлового фонду та населення. Модель дозволяла точно визначити ключові соціально-економічні характеристики міського життя, такі як зайнятість, терміни функціонування матеріальних фондів та ділову активність, на основі прогнозування змін.

Отже, моделювання як метод дослідження соціальних процесів є важливим інструментом для поглиблення розуміння, перевірки результатів та ефективного управління суспільними процесами. Кожна наукова модель спрямована на виявлення загальних закономірностей розвитку, ключових характеристик явищ та їх практичної значущості [153, с. 80].

Моделювання сталого розвитку та вдосконалення механізмів управління соціально-еколого-економічними системами є предметом дослідження таких учених, як О. Амоша, В. Василенко, В. Вітлінський, В. Гейць, О. Гранберг, Т. Клебанова, В. Максимов, С. Рамазанов та інші. Науковцями та практиками були створені різноманітні економіко-математичні моделі, які дозволяють розробляти сценарії сталого регіонального розвитку й обґрунтовані рекомендації для управління територіальними громадами.

Кожна ТГ має свою специфіку, тому навіть найкращі політичні та економіко-математичні моделі вимагають додаткових досліджень для адаптації до конкретних умов громади.

Важливе місце в нашому дослідженні займає використання SWOT-аналізу, який є інструментом, що дозволяє всебічно дослідити стан розвитку ТГ. Цей метод допомагає виявити: сильні сторони громади, які створюють базу для її успішного розвитку; слабкі сторони, що потребують вдосконалення або усунення; можливості, які можуть бути використані для зростання та

досягнення цілей; зовнішні загрози, які можуть завадити реалізації стратегій розвитку.

SWOT-аналіз є ефективним інструментом для оцінки внутрішніх і зовнішніх факторів, на які необхідно зважати при плануванні та реалізації стратегій. Територіальні громади мають можливість залучати жителів, що забезпечує, своєю чергою, партнерство та взаємну відповідальність, формування у громадян почуття причетності та зацікавленості в розвитку своєї території [37].

У сучасному світі, що постійно змінюється, громади мають бути готові до нових викликів. Розробка стратегій розвитку є ключовим інструментом адаптації до цих змін, забезпечуючи стале зростання. Такий підхід не лише сприяє прогресу окремої громади, а й стимулює впровадження інновацій у регіоні.

Серед загальнонаукових методів, які найчастіше використовуються, слід виокремити такі: діалектичний метод, що дозволяє аналізувати інститути місцевого самоврядування в процесі їх еволюції, виявляючи закономірності переходу до нового якісного стану; методи аналізу та синтезу, які сприяють розчленуванню досліджуваного явища на складові частини для глибшого розуміння, а також об'єднанню здобутих знань у цілісну картину; абстрагування та конкретизація, що дають змогу узагальнювати явища або зосереджувати увагу на їхніх конкретних аспектах; індукція та дедукція, які забезпечують побудову логічних висновків від окремих фактів до загальних закономірностей і навпаки. Емпіричне підтвердження теоретичних результатів досягається завдяки використанню таких методів, як аналіз документів та експертні оцінки, отримані від державних і незалежних наукових установ. Це поєднання теоретичних і практичних методів забезпечує глибину та обґрунтованість дослідження.

У нашому дослідженні ми орієнтувалися на загальносистемні принципи, що лежать в основі діяльності органів місцевого самоврядування:

- принцип об'єктивності – врахування реальних можливостей і закономірностей при виконанні функцій місцевого самоврядування;
- принцип демократизму – пріоритет прав, свобод та інтересів громадян у процесі управління;
- принцип правового упорядкування – законодавче закріплення основних елементів системи місцевого самоврядування та їхніх функцій.

Дотримання цих принципів гарантує ефективність і відповідність діяльності органів місцевого самоврядування потребам громади.

Таким чином, при дослідженні територіальних громад важливо враховувати, що, хоча наукові підходи дають змогу усвідомити різні аспекти місцевого самоврядування, вони мають певні обмеження. Універсального методу для вивчення цього феномену не існує, вибір конкретного методу залежить від досліджуваних аспектів та поставлених цілей. Аналіз формування територіальних громад як інструменту місцевого самоврядування, особливо в контексті євроінтеграції та викликів, пов'язаних із воєнним станом, здійснюється за допомогою комплексної методології. Вона включає загальнонаукові та спеціалізовані методи, зокрема політичні та емпіричні підходи для всебічного аналізу.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІЙНЕ ОФОРМЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАД

2.1. Специфіка політичного розвитку, організація та становлення

Після проголошення незалежності України та проведення Всеукраїнського референдуму (1 грудня 1991 р.), ВРУ 26 березня 1992 р. ухвалила ЗУ «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» [114, с. 88]. Згідно з цим законом, ради народних депутатів на районному та обласному рівнях втратили власні виконавчі органи, набувши статусу представницьких органів. Система місцевого самоврядування базується на сільських, селищних та міських радах, тоді як регіональне самоврядування здійснюється на рівнях районів та областей [114, с. 88].

У положеннях цього Закону України місцеве самоврядування визначається як форма територіальної самоорганізації громадян, спрямована на автономне вирішення питань місцевого значення на основі власної матеріально-фінансової бази. Територіальною основою функціонування місцевого самоврядування є сільські, селищні та міські громади. Основними суб'єктами виконання місцевого самоврядування є представницькі органи влади – сільські, селищні та міські ради народних депутатів відповідно до положень ЗУ «Про місцеві ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» [113].

У лютому 1994 р. ВРУ ухвалила Закон «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» [89], який передбачав проведення нових виборів та припинення функціонування місцевих державних адміністрацій. Після їх розформування органи місцевого самоврядування отримали повноваження щодо вирішення проблем місцевого значення та виконання функцій державної виконавчої влади, що суттєво розширило їхні можливості.

Законом «Про державу владу і місцеве самоврядування в Україні» [125], що став основою Конституційного Договору між ВРУ та Президентом (8

червня 1995 р.), поновлено модель місцевого самоврядування, яка передбачалася Законом 1992 р. Після цього відновлено роботу місцевих державних адміністрацій, а основними суб'єктами самоврядування стали територіальні громади, що проживають у населених пунктах. Представницькі органи (ради) очолювали голови, які виконували також функції керівників виконавчих комітетів.

Конституція України, ухвалена 28 червня 1996 року, закріпила конституційно-правові основи місцевого самоврядування. Вона визначає ТГ як первинного суб'єкта самоврядування, що має право (в межах Конституції та законів України (ст. 140)) самостійно вирішувати питання місцевого значення [125]. Матеріальною базою місцевого самоврядування (ст. 142) є майно, доходи місцевих бюджетів, земля та природні ресурси, які належать територіальним громадам або перебувають в управлінні рад різних рівнів. Конституція посилила роль територіальних громад, ліквідувала подвійне підпорядкування виконавчих органів та зменшила залежність місцевих рад від їхніх виконавчих комітетів [284, с. 146].

Прийняття нової Конституції України зміцнило роль територіальних громад, одночасно зменшивши вплив сільських, селищних і міських рад. Було припинено систему подвійного підпорядкування виконавчих комітетів рад, управлінь і відділів, що забезпечило автономність місцевих рад від впливу їхніх виконавчих органів [284, с. 186].

Хоча Конституція України надає територіальним громадам високий статус, на практиці в країні зберігається пострадянська форма самоврядування. Потенційно громади мають права, але не мають можливості для їх ефективної реалізації. Часто внутрішні політичні групи дезорганізують роботу місцевих органів, що сприяє виникненню сепаратистських ідей. Місцеві органи влади часто демонструють правовий нігілізм, що порушує систему державної влади. Багато громадян усунуті від участі в місцевих питаннях через неефективне використання форм безпосередньої демократії, зокрема референдумів. У таких умовах ефективність територіальної

організації влади залежить від розширення форм народного волевиявлення та залучення громадян до вирішення місцевих питань у межах Конституції та законів України. Водночас надмірна політизація місцевих рад і протистояння депутатських фракцій суттєво знижують їхню роль [59].

Згідно зі статтею 1 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [5; 86] від 21 травня 1997 р., ТГ є сукупністю жителів, які постійно проживають у межах села, селища чи міста як самостійної адміністративно-територіальної одиниці. Громада також може формуватися шляхом добровільного об'єднання жителів кількох сіл чи селищ зі спільним адміністративним центром під управлінням однієї сільської ради.

15 липня 1997 р. ВРУ ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування, яка закріпила право органів місцевої влади на автономну діяльність в інтересах громад у межах законодавства. Хартія стала важливим елементом національної правової системи у сфері місцевого самоврядування [283, с. 186].

Ратифікація Європейської хартії місцевого самоврядування зобов'язала Україну до виконання всіх її положень без застережень, зокрема забезпечення політичної, адміністративної та фінансової незалежності місцевих влад, закріплення принципів місцевого самоврядування в законодавстві та Конституції, а також впровадження принципу субсидіарності [74]. Водночас низка принципів Хартії залишається нереалізованою або суперечить чинному законодавству України [287, с. 122–124].

Указ Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98 визначає ТГ як спільноту мешканців населених пунктів, які мають право вирішувати питання місцевого значення самостійно в законодавчих межах [197].

Систему місцевого самоврядування в Україні підтримували такі законодавчі акти, як ЗУ «Про органи самоорганізації населення» (1999), що визначає правові засади створення та функціонування органів самоорганізації, а також Закон «Про службу в органах місцевого самоврядування» (2001), який регулює умови здійснення громадянами права на службу в місцевих органах.

1 квітня 2014 р. було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади (Розпорядження Кабміну № 333-р), а 18 червня затверджено План заходів (Розпорядження № 591-р). У 2015 р. набули чинності зміни до Бюджетного та Податкового кодексів України, що стимулюють об'єднання територіальних громад і покращення їх фінансової спроможності через прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом [41].

5 березня 2015 р. ВРУ ухвалила Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [83] № 157-VIII, який регулює процес об'єднання місцевих громад з метою підвищення ефективності управління та оптимізації надання публічних послуг. Документ передбачає, що громади можуть об'єднуватися на добровільних засадах для створення спільних органів влади на місцевому рівні, що, своєю чергою, дозволить забезпечити більш ефективне використання ресурсів і кращу координацію в управлінні. Закон встановлює чітку процедуру об'єднання громад, визначає порядок формування нових адміністративно-територіальних одиниць, а також механізми фінансової підтримки об'єднаних громад. Крім того, у ньому передбачено забезпечення збереження і розвитку інфраструктури та соціальних послуг на новостворених територіях [85]. Цей Закон головними суб'єктами об'єднання визначає суміжні територіальні громади в межах однієї області [159, с. 145]. У липні 2015 р. утворені перші об'єднані територіальні громади.

8 квітня 2015 р. Кабінет Міністрів України Постановою № 214 затвердив «Методику формування спроможних територіальних громад» [289, с. 40]. 4 вересня 2015 р. ВРУ ухвалила рішення, яке дозволило об'єднувати громади без попереднього затвердження обласною радою, що сприяло проведенню виборів до об'єднаних територіальних громад. Перші вибори відбулися 25 жовтня 2015 р. у 159 об'єднаних громадах. Хоча нововведення у правилах місцевих виборів, запроваджені 2015 р., мали низку позитивних аспектів, вони також виявили низку суттєвих недоліків.

Після виборів у більшості обласних та районних рад спостерігалася нерівномірність представництва територій, а окремі з них узагалі залишилися без представників. Недосконалість виборчого законодавства також спричинила проблеми з представництвом громадян в об'єднаних громадах. Через нерівномірний розподіл населення в ОТГ чинна виборча система не забезпечувала представництво кожного населеного пункту в раді громади, що зробило її неефективною і вимагає термінового вдосконалення [147].

Наступним етапом децентралізаційних реформ стало обрання старост у 2016 р. 3 квітня 2018 р. ухвалено Закон № 2379-VIII, який змінив Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [84], дозволивши приєднання сіл та селищ до територіальних громад міст республіканського значення та обласного підпорядкування. Цей закон значно спростив процедуру приєднання до міст обласного значення, які автоматично визнавалися спроможними громадами, що дозволяло суміжним радам приєднуватися до них за спрощеною процедурою.

Кабінет Міністрів України 3 квітня 2019 р. ухвалив Концепцію розвитку гірських територій Українських Карпат на період 2019–2027 рр. Цей документ, розроблений спільно представниками уряду, регіональних адміністрацій та експертами, визначає пріоритети розвитку, спрямовані на вирівнювання диспропорцій у регіональному розвитку, підвищення конкурентоспроможності територій, економічну співпрацю через туризм, збереження культурної спадщини, інвестиційну підтримку, покращення транспортної та інформаційної доступності, охорону довкілля та міжрегіональне співробітництво. Уряд доручив розробити план дій для реалізації Концепції, передбачивши фінансування з державного та місцевих бюджетів [281].

24 січня 2020 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 34 була затверджена нова редакція «Методики формування спроможних територіальних громад» [189], яка замінила попередню. Оновлені критерії оцінки спроможності включають чисельність населення, кількість учнів у

зкладах загальної середньої освіти, площу території громади, індекс податкової спроможності та частку місцевих податків у доходах бюджету громади. Спроможність громади визначається на основі суми зазначених критеріїв і може бути класифікована як низька, середня або висока. Цей показник враховується при формуванні та коригуванні перспективних планів розвитку. Пропозиції щодо приведення наявних перспективних планів у відповідність до нової нормативної бази мали бути подані обласними державними адміністраціями протягом двох тижнів.

17 липня 2020 р. ВРУ ухвалила Постанову «Про утворення та ліквідацію районів» [181], у якій на основі нових територіальних громад затверджено нове районування. Місцеві вибори на новій територіальній основі в Україні (відповідно до нового Виборчого кодексу, який набрав чинності 1 січня 2020 р.) відбулися 25 жовтня 2020 р. Кодекс був розроблений для вирішення низки проблем, характерних для попереднього законодавства щодо місцевих виборів. Зокрема, кодекс частково усунув такі недоліки, як існування округів без депутатів та надмірна політизація місцевих рад. Упровадження відкритих виборчих партійних списків стало важливим кроком до підвищення прозорості та демократичності виборчого процесу. Водночас кодекс мав певні недоліки. Залишилося невирішеним питання точного підрахунку виборчих округів та кількості виборців, що ускладнювалося тривалими процесами децентралізації. Удосконалення Виборчого кодексу було ініційовано парламентським Комітетом з питань організації влади, місцевого самоврядування та регіонального розвитку [141, с. 60].

Вибори, що відбулися 25 жовтня 2020 р., проходили на новій територіальній основі. До цього часу були сформовані спроможні територіальні громади по цілій Україні, а також створено менші, але більш укрупнені райони, що було спрямовано на підвищення ефективності виконання покладених на них функцій. Зміни супроводжувалися перерозподілом повноважень, фінансування та організації місцевого управління [146].

ВРУ 2022 р. ухвалила законопроект щодо змін у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», який регулює функціонування місцевого самоврядування під час воєнного стану (реєстр. № 7269) [193].

За словами міністра розвитку громад та територій Олексія Чернишова, цей закон забезпечить безперервну роботу місцевого самоврядування та дасть змогу оперативно ухвалювати рішення для забезпечення життєдіяльності громад. Зокрема, закон збільшує повноваження голів територіальних громад, де не ведуться бойові дії та не утворена військова адміністрація. Вони зможуть одноосібно приймати рішення з питань бюджету, кадрових питань та інших важливих аспектів. У разі створення військової адміністрації на території громади її керівник перебирає повноваження місцевих рад і голів громад. Крім того, голови громад матимуть право оперативно призначати осіб на посади в органах місцевого самоврядування, а також на керівні посади в комунальних підприємствах. У разі окупації або блокади обласних чи районних центрів їхні повноваження переходять до обласних або районних військових адміністрацій. Міністр наголосив, що місцеве самоврядування є важливою складовою в обороні країни, активно сприяє наближенню перемоги [145; 193].

В умовах війни, як відзначає сучасний український дослідник С. Дерев'янка, «...слід знайти національну модель народовладдя та забезпечення національної безпеки й оборони, яка відповідала б вимогам часу, здобуткам і сучасному рівню світового конституціоналізму, національної політичної та правничої думки, реаліям сучасної України та перспективам її розвитку» [58, с. 310]. Народовладдя, як форма безпосередньої участі громади в прийнятті рішень, особливо важливе для віддалених регіонів, таких як гірські населені пункти, де кожен голос може стати ключовим для розвитку місцевої інфраструктури та збереження традиційного укладу життя.

Відповідно до ЗУ «Про статус гірських населених пунктів» [88], гірськими є «міста, селища міського типу, селища та сільські населені пункти, розташовані в гірських районах» (ст. 1). Ці населені пункти характеризуються

недостатнім розвитком трудових сфер, соціально-побутового обслуговування та обмеженою транспортною доступністю.

Стаття Закону визначає критерії для віднесення населених пунктів до категорії гірських. Серед них: розташування на висоті понад 400 метрів над рівнем моря з різноманітним рельєфом і наявністю сільськогосподарських угідь на схилах з крутизною понад 12 градусів; показник, коли на одного мешканця припадає менше 0,25 га ріллі або 0,60 га сільськогосподарських угідь; холодна зима, коротке прохолодне літо та велика кількість опадів – суворі кліматичні умови, а також природні небезпеки, зокрема селі, повені та сейсмічна активність [88].

Перелік населених пунктів, які мають статус гірських, був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. На даний момент в Україні існує 715 гірських населених пунктів, розташованих у межах 86 громад 16 районів чотирьох областей: Івано-Франківської, Закарпатської, Чернівецької та Львівської [179]. Гірські території займають 45 % площі регіону, серед яких 49 є високогірними на висоті понад 600 метрів, і на них проживає 24 % населення Карпатського регіону.

У Івано-Франківській області є 804 населені пункти, серед них 15 міст, 24 селища міського типу та 765 сіл. Перші п'ять об'єднаних територіальних громад було створено 14 серпня 2015 р. після ухвалення перспективного плану формування громад обласною радою. Остаточні межі та адміністративні центри громад були визначені Кабінетом Міністрів України 12 червня 2020 р. У 2024 р. в області існувало 62 територіальні громади, сформовані в рамках децентралізаційного процесу [188].

На території Івано-Франківської області статус гірських населених пунктів мають 240, що становить 12,7 % від загальної площі області. Водночас ці населені пункти є домівкою для майже 30 % населення області. Відповідно до чинного законодавства до гірських територій Івано-Франківської області належать такі громади: Богородчанська, Болехівська [19], Верховинська [26], Вигодська [25], Ворохтянська, Делятинська, Долинська [66], Дубівська [70],

Зеленська [93], Косівська, Космацька [128], Кутська [132], Ланчинська, Матеївецька [140], Надвірнянська, Нижньовербізька [156], Пасічнянська [217], Печеніжинська [173], Перегінська [168], Поляницька [179], Рожнятівська, Солотвинська [224], Спаська [228], Старобогородчанська, Яблунівська [294], Яремчанська.

Львівська область, завдяки своєму прикордонному статусу та розвиненій міжнародній комунікаційній системі, має важливе географічне положення, що сприяє ТКС та використанню транзитного потенціалу. Це сприяє економічній, соціальній, науково-технічній, культурній та екологічній взаємодії з прикордонними регіонами. Згідно з Перспективним планом формування територіальних громад, ухваленим 27 березня 2019 р. Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 193-р, у регіоні спочатку планували створити 67 громад, але наразі їх кількість складає 73.

Відповідно до ЗУ «Про статус гірських населених пунктів в Україні», у Львівській області статус гірських населених пунктів мають 196, де проживає близько 155 тисяч осіб [88]. До гірських територіальних громад Львівської області, відповідно до чинного законодавства, належать: Трускавецька, Добромильська, Старосамбірська [234], Турківська, Хирівська, Сколівська міські територіальні громади, Східницька, Боринська, Славська селищні територіальні громади, Стрілківська [266], Грабовецько-Дулібівська, Козівська, сільські територіальні громади.

Львівська обласна рада ухвалила Стратегію розвитку гірських територій на період 2018–2022 років для забезпечення сталого розвитку гірських територій Львівської області, підвищення конкурентоспроможності, покращення життєвого рівня місцевого населення, а також для збереження навколишнього середовища та етнокультурної спадщини.

Закарпатська область межує зі Львівською та Івано-Франківською областями, а також із чотирма сусідніми країнами: Угорщиною (130,0 км), Румунією (205,4 км), Словаччиною (98,5 км) та Польщею (33,4 км), маючи 19 пунктів перетину кордону [251].

У 2020 р. в Закарпатській області було запроваджено нову адміністративно-територіальну структуру, яка включає 6 районів та 64 ОТГ. Згідно з ЗУ «Про статус гірських населених пунктів в Україні» [88], 215 населених пунктів області мають статус гірських і входять до складу кількох територіальних громад, зокрема Свалявської, Рахівської, Іршавської, Хустської, а також численних селищних і сільських громад [88; 179].

Що ж до Чернівецької області, то статус гірських мають населені пункти Вижницької міської ТГ (3 села), Берегометської селищної ТГ (8 сіл), Конятинської сільської ТГ (10 сіл), Путильської селищної ТГ [207] (18 сіл), Селятинської сільської ТГ (10 сіл) [220], Усть-Путильської сільської ТГ (13 сіл), Красноільської селищної ТГ (с. Стара Красношора) та Сторожинецької міської ТГ (с. Банилів-Підгірний) [88; 179].

У гірських населених пунктах Чернівецької області проживає 42,5 тисяч осіб, що становить 4,7 % від загальної чисельності населення області. Загальна площа цих населених пунктів складає 1304,8 км², що відповідає 16,1 % від загальної території Чернівецької області [265].

У межах Карпатського регіону статус гірських населених пунктів мають: 215 населених пунктів у Закарпатській області, 240 – в Івано-Франківській, 196 – у Львівській та 64 – у Чернівецькій областях. Загальна площа населених пунктів із гірським статусом становить 1304,8 км². Села складають основну частину гірських населених пунктів, їх частка становить 94,37 %, у той час як селища міського типу займають 3,09 %, а селища і міста – по 1,27 % [251].

Територіальні громади в гірських районах Карпатського краю мають унікальні особливості, які відрізняють їх від інших регіонів України. Географічна ізоляваність, складні природні умови та особливості історико-культурного розвитку створили передумови для формування специфічних моделей політичного управління та організації життя місцевих громад. Важливо також зважати на суспільно-політичні та історичні традиції самоуправління, які збереглися в цих регіонах.

Гірські громади відрізняються більшою автономією та самостійністю в ухваленні рішень через обмежений доступ до центральних органів влади. Навіть у контексті централізованих державних структур вони зберігають елементи самоврядування, які відображаються у місцевих звичаях і традиціях.

Реформа децентралізації, започаткована в Україні з 2014 р., спрямована на створення об'єднаних територіальних громад [303]. Децентралізаційні процеси значно впливають на розвиток демократичних принципів, стимулюючи більше громадської участі у формуванні державної політики [120]. У Карпатському краї реформи сприяли об'єднанню традиційно розділених гірських сіл у більші адміністративні одиниці. Це не лише зберегло історичні та культурні особливості громад, але й сприяло їхньому економічному розвитку через підвищену ефективність управління та доступ до державних ресурсів. До 2015 р. місцеве самоврядування включало малочисельні сільські ради з обмеженими фінансовими ресурсами та адміністративними можливостями.

Реформа децентралізації сприяє створенню ефективного та доступного для громадян місцевого самоврядування. Добровільне об'єднання територіальних громад дозволило новоутвореним органам отримати повноваження та ресурси, які раніше були доступні лише містам обласного значення [265]. Цей процес передачі повноважень для ухвалення рішень на найнижчий можливий рівень державної влади забезпечує максимальну ефективність у державному управлінні. Децентралізація вже стала реалізованою практикою, яка успішно застосовується у багатьох країнах для вирішення різноманітних завдань [127, с. 81–88].

Передача значної частини урядових повноважень на місцевий рівень супроводжувалася процесом фіскальної децентралізації. Економічна складова децентралізації охоплює дерегуляцію та приватизацію [306].

На початковому етапі створення територіальних громад відбувалися консультації з місцевими громадами та органами влади. Місцеві адміністрації разом з експертами розглядали варіанти об'єднання, зважаючи на економічні,

соціальні показники, транспортну доступність і географічні особливості. Було розроблено перспективні плани формування громад з метою забезпечення їхньої життєздатності.

Після узгодження планів формування, громади розпочали процес офіційного об'єднання. Для цього проводилися місцеві референдуми, на яких мешканці висловлювали свою позицію стосовно утворення об'єднаних територіальних громад. Позитивні рішення підтверджувалися відповідними законодавчими актами.

На 23 липня 2015 р. в Івано-Франківській області було утворено Печеніжинську селищну громаду шляхом об'єднання Печеніжинської селищної ради з Княздвірською, Малоключівською, Марківською, Молодятинською, Рунгурською, Слобідською та Сопівською сільськими радами Коломийського району. Громада займає площу 184,45 км² на якій проживає 17 372 особи в 9 населених пунктах (одне смт та вісім сіл) з адміністративним центром у смт Печеніжин. Громаду очолює Ігор Васильович Довірак [267].

Іншим важливим прикладом є Білоберізька сільська громада Івано-Франківської області, утворена 2 жовтня 2015 р. шляхом об'єднання Білоберізької, Устеріківської та Хороцівської сільських рад Верховинського району. Громада розташована у Верховинському районі з загальною площею 46,34 км² і населенням 2763 особи (станом на 2018 р.), включає одне селище (Стовпні) та численні села.

Процес утворення територіальних громад продовжився і 2016 р.. Наприклад, 2 вересня 2016 р. було створено Витвицьку сільську ОТГ, що включила в себе сільські ради, які раніше належали до Долинського району. Також у цьому ж році, 9 вересня, була створена Матеївецька сільська громада, яка включила сільські ради з Коломийського та Косівського районів.

Рожнівську сільську ТГ було утворено 6 березня 2017 р., а 11 вересня 2018 р. до неї добровільно приєдналася Рибненська сільська рада.

Селятинська сільська громада, що знаходиться на території Вижницького району Чернівецької області, займає площу 369,08 км², а чисельність населення – 4731 мешканець (станом на 2018 р.), була утворена 30 квітня 2017 р. в результаті об'єднання Плосківської, Селятинської та Шепітської сільських рад Путильського району [192].

На засіданні сесії Яблунівської селищної ради Івано-Франківської області було започатковано створення Яблунівської ТГ, до складу якої мали ввійти села Люча, Стопчатів, Текуча, Акрешори та Уторопи. У квітні 2017 р. ВРУ ухвалила рішення про створення Яблунівської ОТГ. У червні 2020 р. громада була розширена за рахунок приєднання Баня-Березівської, Вижньоберезівської, Середньоберезівської, Нижньоберезівської та Лючківської сільських рад Косівського району. Загальна площа громади складає 204,8 км², а населення на 2020 р. становило 15 933 мешканців.

Ланчинська селищна громада Івано-Франківської області була утворена 31 липня 2017 р. шляхом об'єднання Ланчинської селищної ради та Добротівської сільської ради Надвірнянського району. У серпні 2018 р. до громади добровільно приєдналася Середньомайданська сільська рада. До складу Ланчинської громади входять селище Ланчин і села Вишнівці, Глинки, Добротів та Середній Майдан [133].

21 липня 2017 р. було створено Дзвиняцьку сільську громаду Івано-Франківської області шляхом об'єднання Дзвиняцької, Космацької, Міжгірської та Росільнянської сільських рад Богородчанського району. Адміністративний центр громади розташований у селі Дзвиняч. Пізніше до громади приєдналося село Луквиця. У складі громади 5 сіл: Дзвиняч, Космач, Луквиця, Міжгір'я та Росільна. Загальна площа громади становить 80 км², а на 1 січня 2021 р. в ній проживало 8 717 осіб. Головою громади є Микола Степанович Волочій [291].

Конятинська сільська громада Чернівецької області утворена 26 січня 2017 р. шляхом об'єднання Довгопільської, Конятинської та Яблуницької

сільських рад Путильського району. Громада займає площу 121,71 км², чисельність населення станом на 2018 р. складала 4814 осіб.

Делятинська ОТГ Івано-Франківської області була створена 17 серпня 2017 р. в Надвірнянському районі. Вона виникла в результаті об'єднання Делятинської селищної ради з Зарічанською, Чернопотоківською та Чернославською сільськими радами Надвірнянського району. Після місцевих виборів 25 жовтня 2020 р. громада була перейменована на Делятинську територіальну громаду. До складу громади також було додано село Білі Ослави [30]. Площа громади становить 121,71 км², а чисельність населення на 2018 р. складала 4814 осіб.

Спаська ОТГ Івано-Франківської області була утворена 12 вересня 2017 р. внаслідок об'єднання Спаської та Лугівської сільських рад. Спочатку до громади входили населені пункти: Підсухи, Спас, Погорілець та Луги. У жовтні 2020 р. до громади приєдналися ще два села: Суходіл і Липовиця. Станом на 2021 р. до складу громади входять Лугівський, Суходільський і Липовицький старостинські округи. Чисельність громади станом на 2021 р. складала 6090 жителів, які проживали на території площею 83,2 км² [229].

Брошнівська ОТГ Івано-Франківської області була створена 30 липня 2017 р. шляхом об'єднання Кадобнянської сільської ради Калуського району, Брошнів-Осадської селищної ради та Креховицької сільської ради Рожнятівського району. 3 серпня 2018 р. до громади приєдналася Брошнівська сільська рада (тодішній Рожнятівський район), а 10 грудня 2020 р. долучилася Раківська сільська рада (тодішній Долинський район) [291]. У громаді на 2020 р. проживало 15 933 особи.

Основні ОТГ в Івано-Франківській області утворилися в різні періоди із сусідніх районів.

Вигодська селищна громада була створена 2 серпня 2018 р. в Долинському районі. Об'єднана громада включає смт Вигода та 16 сіл і охоплює площу 788,2 км². На момент утворення вона нараховувала 18 416 осіб [109].

Долинська міська громада утворилася 27 грудня 2018 р., включаючи місто Долина та 21 село з Долинського і Рожнятівського районів. На даний момент до складу громади входить 22 населені пункти з загальною чисельністю 21 856 осіб [66].

Дубівська територіальна громада утворилася 16 травня 2019 р. в Калуському районі після об'єднання шести сільських рад. Громада включає 11 сіл і налічує 7528 мешканців.

У 2019 р. в Надвірнянському районі Івано-Франківської області була утворена Пасічнянська сільська громада, яка об'єднала Битківську селищну раду, а також Пасічнянську та Пнівську сільські ради. Громада включає селище Битків та десять сіл: Черник, Зелена, Білозорина, Букове, Соколовиця, Пнів, Постоята, Мозолівка, Пасічна і Максимець. Загальна площа громади становить 424,5 км², чисельність населення налічує 20,920 осіб [109].

У 2020 р. в Івано-Франківській області з'явилася Зеленська сільська ОТГ, яка утворилася на основі об'єднання Зеленської та Бистрецької сільських рад. Громада складається з сіл Топільче, Зелене, Явірник, Буркут та Бистрець і Дземброня, розташованими на прикордонні з Румунією [99].

Також у 2020 р. в Надвірнянському районі була створена Поляницька сільська громада, яка об'єднала Бистрицьку сільську раду з Поляницькою та Яблунівською сільськими радами. Громада включає два селища – Згари та Причіл, а також п'ять сіл: Бистриця, Вороненко, Климущі, Поляниця і Яблунія.

Крім того, у 2020 р. була створена Верховинська територіальна громада, яка об'єднує 11 сільських рад у Івано-Франківській області [26].

Богданська сільська територіальна громада розташована в Рахівському районі Закарпатської області України. Адміністративний центр громади – село Богдан. Громада була утворена 12 червня 2020 р. шляхом об'єднання Богданської, Видричанської, Лугівської та Розтоківської сільських рад Рахівського району. Площа громади становить 491,4 км², а населення складає 10 584 мешканців [164].

Цього ж таки року в результаті об'єднання Кольчинської селищної ради, Верхньовизницької та Пузняковецької сільських рад Мукачівського району було створено Кольчинську селищну громаду. Розташована в Мукачівському районі Закарпатської області (центр – у селищі Кольчино) [123].

Ясінянська громада Закарпатської області була створена 24 листопада 2020 р. в рамках адміністративно-територіальної реформи. Громада включає 7 населених пунктів: смт Ясіня, села Стебний, Лазещина, Чорна Тиса, Кваси, Сітний та Тростянець Рахівського району. Адміністративний центр громади – Ясіня, що має розвинену територію та інфраструктуру, а також є доступним для мешканців всіх населених пунктів, що об'єдналися. Територіальна громада займає площу 533, 6 км². Перші вибори до її ради відбулися 25 жовтня 2020 р. [246].

Берегометська громада (Чернівецька область) утворена в жовтні 2020 р. в результаті об'єднання Берегометської селищної ради, Лукавецької, Мигівської та Долишньошепітської сільських рад [95; 247].

Децентралізація в Україні значно зміцнила роль територіальних громад у системі місцевого управління. Ця реформа спрямована на підвищення ефективності самоврядування, забезпечення відкритості та відповідальності перед громадянами. Ключову роль у цьому процесі відіграють голови громад, місцеві ради та громадські ініціативи, що сприяють політичній участі населення.

Україна здійснює формування та обрання місцевих рад (міських, сільських, селищних) через загальні вибори, що відбуваються згідно з вимогами законодавства. Кількість депутатів у раді залежить від чисельності населення громади і встановлюється відповідно до закону.

Відповідно до ситуації на 18 серпня 2017 р., у Яблунівській ОТГ відбулися перші вибори голови та депутатів, які відзначилися обранням 26 депутатів. Голова громади – Юрій Миколайович Коваль [232].

Депутати в Надвірнянській міській ТГ об'єднані в такі фракції: Всеукраїнське об'єднання «Свобода» – 5 осіб, ПП «Всеукраїнське об'єднання

«Платформа громад» – 7 осіб, ПП «Європейська Солідарність» – 7 осіб, ПП «За майбутнє» – 4 представники, ПП «Об'єднання «Самопоміч» – 3 особи, ПП «Слуга народу» – 3 особи, Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» – 4 особи. Міським головою є Мирославович Андрійович Зіновій, Тарас Володимирович Бородач – позафракційний депутат.

У Долинській громаді політичні сили представлені таким чином: політична партія «Європейська солідарність» (голова фракції – Максим Новосельський), ВО «Батьківщина» (голова фракції – Ярослав Бакаляр), політична партія «Голос» (голова фракції – Алла Шевченко), політична партія «За Майбутнє» (голова фракції – Богдан Депутат), політична партія ВО «Платформа Громад» (голова фракції – Сергій Гаргат), ВО «Свобода» (голова фракції – Тарас Сливчук), «Українська Республіканська партія» (Віктор Гошилик), політична партія «Слуга Народу» (голова фракції – Ігор Прокіпчин) [47].

Депутатський корпус Болехівської міської ТГ складається з 26 осіб, розподілених між різними політичними фракціями. Зокрема, представлені фракції: ВО «Свобода» (2 особи), «Слуга Народу» (3 особи), «Європейська солідарність» (4 особи), ВО «Батьківщина» (4 особи), «За Майбутнє» (4 особи), «УДАР» (2 особи), «Народний Рух України» (3 особи), «Українська Галицька Партія» (2 особи), ВО «Платформа Громад» (2 особи) [51]. Міським головою Болехова є Іван Васильович Яцинин.

У Яремчанській міській ТГ, що складається з міста Яремче та села Микуличин, депутатський корпус налічує 26 членів [231].

У Солотвинській селищній громаді депутати представлені різними політичними силами: три члени політичної партії «Слуга Народу», чотири – ВО «Батьківщини», три – політичної партії ВО «Платформа Громад», три – «УДАРу», шестеро – ВО «Свободи», четверо – політичної партії «За Майбутнє», четверо – політичної партії «Європейська солідарність» [55].

Депутатський корпус Косівської громади складається з 26 осіб, серед них представники різних політичних сил, таких як КУН, ВО «Свобода»,

«Європейська Солідарність», а також позапартійні депутати. Міським головою залишається Юрій Олександрович Плосконос [46].

Вигодська селищна рада Івано-Франківської області зберігає 26 депутатів, у тому числі селищного голову Миколу Миколайовича Мацалака [57; 112].

У Матеївецькій ТГ, що налічує 22 депутати, переважають представники політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», а також є члени «Слуга Народу», «Європейська Солідарність» та позапартійні депутати [49].

Депутатський корпус Нижньовербізької сільської ради має 26 членів, з яких 6 жінок. Більшість депутатів є позапартійними, а команда адміністрації громади складається з молодих фахівців, які мають досвід роботи в державних установах [258].

Органом місцевого самоврядування у Ясінянській ТГ Закарпатської області є Ясінянська селищна рада. За результатами виборів, які відбулися 25 жовтня 2020 р., до Ради обрано 26 депутатів, зокрема 10 жінок [245].

Депутатський корпус Стрільківської сільської ради Львівської області налічує 26 депутатів: 4 репрезентують політичну партію «Європейська Солідарність», 4 – політичну партію «Громадянська Позиція», 3 – політичну партію Всеукраїнське об'єднання «Свобода», 3 – політичну партію «Народний Рух України», 3 – політичну партію «Українська Галицька Партія», 2 – політичну партію «Голос», 3 – політичну партію «Слуга Народу», 2 – політичну партію Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», 2 – політичну партію «Сила і Честь» [54].

У сільських та селищних територіальних громадах спостерігається така характерна ознака: депутати органів самоврядування переважно є позапартійними, що обумовлено особливостями місцевого політичного життя. Скептицизм стосовно влади та політичних партій, що ініціюють проекти модернізації, є наслідком політичної апатії частини громадян, що призводить до відчуження від держави та акценту на внутрішні взаємодії [216]. Це, своєю

чергою, сприяє збільшенню довіри до неформальних інститутів, таких як сім'я, друзі та колеги [22, с. 272].

Виборці часто віддають свої голоси за кандидатів, яких особисто знають через сусідські чи особисті зв'язки, а не зважаючи на їхню партійну належність.[311] Це підкреслює особистий авторитет і репутацію кандидатів. Позапартійні депутати в цих радах часто мають більші можливості залучити підтримку громади, оскільки вони здатні уважно враховувати конкретні потреби місцевих жителів, порівняно з тими, хто прив'язаний до партійних ліній. Наявність позапартійних депутатів у сільських і селищних радах відображає місцеву специфіку та орієнтацію на вирішення конкретних проблем громади та особистих відносин між виборцями і кандидатами.

У складі Кутської селищної ТГ з 26 депутатів лише двоє – Василь Дмитрович Бернюга та Богдан Несторович Чепига – є членами партії «Народний Рух України», Дмитро Филімонович Марчук належить до ВО «Батьківщина», а інші депутати не є членами політичних партій [53].

У більшості територіальних громад, серед них Зеленська, Витвицька та Дзвиняцька, значна частина депутатів є безпартійними. Наприклад, у Зеленській ТГ з 22 депутатів тільки двоє представляють політичні партії – УНП та ВО «Батьківщина» [56]. Аналогічно у Витвицькій сільській громаді з 22 депутатів політичні сили представляють лише Леся Миколаївна Гук та Степан Степанович Штурмак із політичної партії «Європейська Солідарність»; решта є позапартійними, хоча окремі з них мають історію участі в політиці, зокрема в рамках Івано-Франківської обласної організації ВО «Платформа Громад» та інших політичних формувань [230]. У Дзвиняцькій ТГ, склад якої налічує 22 депутати, представництво політичних партій мінімальне – один депутат, який представляє КУН [45].

У виборах 2020 р. всі 22 депутати Ворохтянської ТГ обирались як самовисуванці. Усі вони є незалежними від політичних партій. У Рожнівській сільській ТГ працюють 20 депутатів [213].

Подібна тенденція спостерігається і в територіальних громадах Закарпатської області. Для прикладу, в Богданівській ТГ 16 депутатів позапартійні і лише двоє представляють політичну силу «Сила і честь» [50]. Очолює громаду Степан Антонович Мільчевич.

У Воловецькій селищній ТГ з 22 депутатів двоє представляли політичну партію «Опозиційна платформа – за життя» та двоє – політичну партію «Команда Андрія Балоги» [162].

У Кольчинській селищній ТГ політична партія «Рідне Закарпаття» представлена двома депутатами, також два депутати представляють політичну партію «Команда Андрія Балоги», а решта (17) – позапартійні [268].

Міські, сільські та селищні ради територіальних громад виконують різноманітні функції, спрямовані на управління і розвиток місцевих територій. Основним завданням цих органів є представництво інтересів мешканців громад та ухвалення рішень, спрямованих на їх соціально-економічний розвиток. Сучасні системи політичного представництва також стикаються з тиском представницьких практик, що використовують онлайн-технології, через які громадяни можуть самостійно представляти свої інтереси в процесі ухвалення політичних рішень [313].

За реалізацію рішень місцевої ради та здійснення виконавчих функцій у територіальних громадах відповідають виконавчі комітети. Вони працюють під керівництвом сільських, селищних чи міських голів. До їхнього складу входять представники різних відділів та управлінь, відповідальних за різні сфери життєдіяльності громади. Основні функції виконавчих комітетів – організація виконання рішень місцевих рад та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. До їхніх завдань належать і координація діяльності структурних підрозділів, що займаються питаннями економіки, освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту тощо, а також розробка та впровадження програм розвитку громади, зокрема інфраструктурні проекти, управління земельними та природними ресурсами, організація надання адміністративних послуг населенню, забезпечення

функціонування шкіл, дитячих садків, медичних та культурних установ, вирішення питань житлово-комунального господарства, благоустрою, енергозабезпечення та охорони громадського порядку. Для прикладу, виконавчий комітет Старосамбірської міської ради VIII скликання складається з 14 осіб: Трухим І. С. – Старосамбірський міський голова, голова виконавчого комітету; Пупа Р. Р. - заступник міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради, а також заступник голови виконавчого комітету; Хітчак В. І. – керуючий справами (секретар) виконавчого комітету, секретар виконавчого комітету; Жук І. В. – секретар міської ради; Кіт П. М. – староста Білицького старостинського округу; Костів М. Я. – староста Великолінінського старостинського округу; Сич А. П. – староста Великосільського старостинського округу; Лавренюк О. Я. – староста Волошинівського старостинського округу; Марич В. В. – староста Волянського старостинського округу; Головчак З. Я. – староста Тершівського старостинського округу; Припін З. М. – староста Торчиновицького старостинського округу; Б. І. Богданович – староста Старосолянського старостинського округу; Ляхович М. М.– староста Страшевицького старостинського округу; Пецкович Р. Д. – староста Стрільбицького старостинського округу [222].

Виконавчий комітет Стрільківської сільської ради Львівської області репрезентують Дрозд М. (Стрільківський сільський голова – голова виконавчого комітету), Соджак А. (секретар Стрільківської сільської ради), Чіхрак І. (заступник Стрільківського сільського голови з питань діяльності виконавчих органів), Липа С. (керуючий справами (секретар) Стрільківської сільської ради), Чуплак В., Дем'ян Т., Грицак В., Наливайко Л., Дубравська О. (начальник фінансового відділу Стрільківської сільської ради), Голубко Т., Курій В. (фізична особа підприємець), Дмитришин В. (фізична особа підприємець), Чегес В., Гром Р. (священник), Рурич Г. (директор ЗДО «Сонечко») [223].

Виконавчий комітет Пасічнрянської ТГ Івано-Франківської області складається з 26 осіб [217]. Їхня політична відповідальність передбачає підзвітність місцевим радам і громаді, зокрема їхні дії мають сприяти інтересам мешканців громади. Виконавчі комітети, керовані головами громад, також співпрацюють з іншими органами влади на різних рівнях, щоб інтегрувати місцеві інтереси в загальнодержавний контекст.

На основі Статуту Надвірнянської міської ради Івано-Франківської області, відповідно до ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» [238], формується виконавчий комітет. Ці комітети, які очолюють голови територіальних громад, виконують важливі функції для забезпечення ефективного управління, координації роботи місцевих органів влади та реалізації прийнятих радою рішень.

Головою Космацької ТГ є Дмитро Васильович Мохначук, Витвицьку громаду очолює Василь Якович Ільницький, а головою Матеївецької сільської ради є Любомир Михайлович Веселовський [35]. Голови громад відповідають за реалізацію рішень ради, управління фінансами та бюджетом громади, а також контроль за використанням бюджетних коштів. Вони організують роботу виконавчих органів ради, забезпечують ефективне функціонування комунальних підприємств, установ і організацій, що належать громаді. Крім того, голови громад відіграють ключову роль у розвитку інфраструктури, плануванні та забудові території, управлінні комунальним майном і землекористуванням.

Місьцеве самоврядування Сколівської громади Львівської області здійснює Сколівська міська рада, що складається з Голови ради та 26 депутатів. Виконавчий комітет включає 19 осіб, серед яких міський голова, секретар, заступник міського голови та 9 старостів. Чисельність штатних одиниць Сколівської міської ради становить 64, з яких 59 – посадові особи місцевого самоврядування, 2 – службовці апарату. Діяльність ради організовано через п'ять постійних депутатських комісій: з питань бюджету, регуляторної політики та комунальної власності, з депутатської етики,

законності та прав людини, з інвестиційної політики та розвитку підприємництва, з питань освіти, культури та охорони здоров'я, а також з регулювання земельних відносин і архітектури [262].

Важливу роль у функціонуванні місцевого самоврядування територіальних громад відіграють постійні комісії – робочі органи, створені з депутатів місцевих рад. Ці комісії займаються попереднім розглядом, підготовкою та опрацюванням питань, що належать до компетенції ради. Вони сприяють ефективній роботі ради, допомагаючи приймати обґрунтовані та зважені рішення.

Основні функції постійних комісій полягають у підготовці проєктів рішень, аналізі та вивченні матеріалів, що стосуються питань, які планується розглядати на сесії, а також у реалізації контролю за виконанням рішень. Комісії мають право організовувати громадські слухання, ініціювати зміни до місцевих програм, здійснювати нагляд за діяльністю виконавчих органів та комунальних підприємств.

У територіальних громадах роль постійних комісій надзвичайно важлива. Кожна з них спеціалізується на певній галузі, серед них бюджет, економічний розвиток, соціальний захист, освіта, охорона здоров'я, екологія, земельні питання. Це сприяє глибшому аналізу проблем та підвищує якість підготовки й ухвалення рішень.

Наприклад, у Кутській ТГ (Івано-Франківська область) діють п'ять постійних комісій: з прав людини, законності, депутатської діяльності, етики, охорони пам'яток та благоустрою (голова Я. М. Михайлишин); з питань бюджету, фінансів, розвитку, підприємництва, інвестицій та міжнародного співробітництва (голова П. В. Пикаляк); з земельних відносин, екології, лісового та сільського господарства (голова В. В. Фейчук); з комунальної власності, житлово-комунального господарства, транспорту та інфраструктури (голова М. В. Данилюк); з гуманітарних питань (голова В. Д. Бернюга) [185].

У Рожнівській ТГ (Івано-Франківська область) діють чотири постійні комісії: з фінансів, бюджету, соціально-економічного розвитку та міжнародного співробітництва (голова М. П. Розвадовський); з земельних відносин, природокористування, планування території, будівництва, архітектури та туризму (голова П. С. Кабан); з гуманітарних питань, законності, депутатської та інформаційної діяльності (голова В. М. Розвадовська); з комунальної власності, житлово-комунального господарства, енергозбереження та транспорту (голова О. В. Стріч) [187].

У Косівській раді (Івано-Франківська область) такі постійні комісії: з прав людини, законності, депутатської діяльності, етики та регламенту (голова Р. М. Печижак); з фінансів, бюджету, соціально-економічного розвитку та інвестицій (голова В. В. Табахарнюк); з екології та земельних ресурсів (голова О. В. Люлька); з комунальної власності та житлово-комунального господарства (голова М. І. Чушук); з гуманітарних питань (голова Н. І. Сав'юк) [183].

У структурі Дубівської ради Івано-Франківської області діють три постійні комісії: з питань бюджету (голова Н. М. Лук'янчук); з питань соціально-економічного та культурного розвитку, урегулювання конфлікту інтересів (голова В. М. Кулик); з питань земельних відносин, екології та природокористування, виявлення безхазяйних відходів (голова І. М. Павлів) [182].

У Рожнятівській селищній громаді Івано-Франківської області в складі селища Рожнятів та 9 сіл (Вербівка, Верхній Струтинь, Камінь, Нижній Струтинь, Петранка, Рівня, Сваричів, Слобода-Рівнянська та Топільське) діють такі комісії: з прав людини, законності, правопорядку, антикорупційної політики та депутатської етики (голова М. М. Бардяк); з фінансів, бюджету, соціально-економічного розвитку та інвестицій (голова І. М. Озар); з містобудування, будівництва, земельних відносин, екології (голова Р. Я. Паламар); з промисловості, підприємництва, транспорту та житлово-

комунальне господарство (ЖКГ) (голова О. Я. Пицків); з освіти, молоді, спорту, культури, охорони здоров'я та соцполітики (голова Б. В. Комар) [186].

При Ясінянській селищній раді Закарпатської області функціонують п'ять постійних комісій: з питань фінансів, бюджету, соціально-економічного розвитку та міжнародних відносин; земельних відносин, екології та охорони природи; містобудування, будівництва, ЖКГ та комунальної власності; прав людини, законності, депутатської діяльності та етики; освіти, культури, молоді, спорту, охорони здоров'я та соціального захисту. Кожна комісія складається з п'яти членів [246].

У Путильській селищній ТГ Чернівецької області діють п'ять постійних комісій: з регламенту, депутатської діяльності, етики та законодавства (голова О. П. Петришин); з бюджету, фінансів, соціально-економічного та культурного розвитку (голова М. А. Коваль); з земельних відносин, будівництва та охорони навколишнього середовища (голова І. М. Лукашук); з промисловості, транспорту, зв'язку та ЖКГ (голова Р. С. Шевчук); з освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, побутового обслуговування та соціального захисту (голова О. В. Данилюк) [184].

Малі громади часто стикаються з проблемою відтоку молоді, яка не бачить можливостей та мігрує до великих міст. Щоб змінити цю ситуацію, варто залучати молодих людей до суспільно-політичних процесів, які мають на меті розвиток громади. Ефективним інструментом для цього може стати їх участь у молодіжних радах. Відповідно до статті 6 ЗУ «Про основні засади молодіжної політики» [87], молодіжна рада є консультативно-дорадчим органом для залучення молоді до формування та реалізації політики на місцевому та регіональному рівнях. До складу ради входять молоді люди, які беруть участь у розробці та реалізації ініціатив на місцевому або регіональному рівні. Це дозволяє їм впливати на розвиток різних сфер життя громади.

«Переглянута Європейська хартія щодо участі молоді в громадському житті» [169] підкреслює важливість активної участі молоді в ухваленні рішень

на місцевому та регіональному рівнях для створення демократичного процвітаючого суспільства. Участь передбачає наявність прав, ресурсів, простору й можливостей для впливу на рішення та участі в заходах з покращення суспільства.

За твердженням Дем'яна Петрика, заступника виконавчого директора ГО «Молодіжна платформа» й спеціаліста з участі молоді та роботи молодіжних рад, молодіжна рада є консультативно-дорадчим органом, який має визначати потреби молоді та донести їх до місцевих рад. Молодіжний центр, своєю чергою, є громадською або комунальною інституцією, яка повинна залучати молодь до активного дозвілля. Молодіжна організація є незалежним від місцевої влади об'єднанням однодумців, які реалізують свої ідеї та проекти [293].

На думку Павла Медини, керівника молодіжного центру «Нові крила» та ментора молодіжних рад, молодь охоплює людей віком від 14 до 35 років, тому до складу молодіжних рад слід залучати не лише учнів старших класів, а й молодих батьків і підприємців. Водночас він підкреслює, що чим більша рада, тим складніше організувати її збори. Хоча рада може налічувати до 100 осіб, така кількість може бути неефективною і заважати прийняттю рішень [293].

Керівник регіонального офісу U-LEAD у Закарпатській області Павло Логвінов констатує той факт, що «молодіжні ради є необхідними для того, щоб мотивувати молодь до активної позиції в громаді. Інвестуючи гроші, час та увагу в молодь, ми не лише змінюємо сьогоднішнє, а й робимо вклад у майбутнє» [151].

Молодіжні ради виконують значні функції, серед них розробку рекомендацій для місцевих рад з питань молодіжної сфери, здійснення громадського контролю за врахуванням пропозицій молоді, сприяння залученню фінансування для молодіжних програм та розробку проектів рішень [297]. Законодавство України чітко визначає їхні функції, зокрема сприяння реалізації права молоді на участь у формуванні молодіжної політики.

Молодіжна рада має право вносити пропозиції щодо консультацій з молоддю, надавати обов'язкові для розгляду рекомендації, розробляти пріоритети молодіжної політики на місцевому рівні та здійснювати моніторинг її реалізації. Вона також бере участь у розробці нормативно-правових актів і проводить експертизу фінансування молодіжної політики, виконуючи інші завдання відповідно до положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України [87].

Молодіжна рада при виконавчому комітеті Ворохтянської селищної ради Івано-Франківської області відіграє роль консультативного та представницького органу з питань молодіжної політики. Основною метою цієї ради є сприяння взаємодії між виконавчими органами місцевого самоврядування та молоддю Ворохтянської громади, а також координація дій щодо вирішення питань, пов'язаних із молоддю, та її участі в різних сферах суспільства, включаючи організацію молодіжних заходів. Вона зосереджується на кількох ключових завданнях. Серед них – розробка рекомендацій для виконавчих органів щодо впровадження молодіжної політики та залучення молоді до місцевого самоврядування. Рада також створює систему молодіжного самоврядування для реалізації державної політики. Додатково, вона активно сприяє участі молоді в розвитку громади, співпрацюючи з молоддю у питаннях благоустрою селища, просуваючи здоровий спосіб життя та підтримуючи волонтерський рух. Завдання Молодіжної ради також включають аналіз соціальних процесів серед молоді, визначення пріоритетів молодіжної політики та зміцнення її правових і матеріальних гарантій [148].

У Дзвиняцькій ТГ Івано-Франківської області успішно функціонує Молодіжна рада, керівником якої є Владислав Яцків [204].

Павло Медина підкреслює, що для ефективної роботи молодіжних рад у громадах необхідно зважати на кілька ключових факторів. По-перше, важливими є чітка структура та регламент роботи ради, а також наявність затверджених положень і правил, що сприяє організації діяльності, забезпечує

прозорість процедур і дає учасникам зрозуміле уявлення про їхні права та обов'язки. По-друге, залучення активних молодих людей з різними інтересами й досвідом допомагає забезпечити різноманітність думок та ідей, що своєю чергою сприяє розвитку інклюзивності, дає змогу представити інтереси різних груп молоді.

Не менш важливим є постійне навчання та розвиток учасників ради в таких сферах, як лідерство, проєктний менеджмент, комунікації та робота з громадськістю, що підвищує їхню ефективність і здатність впливати на прийняття рішень у громаді. Крім того, ефективна співпраця з місцевою владою та іншими організаціями, зокрема з громадськими організаціями та бізнесом, є необхідною для забезпечення підтримки й ресурсів, що сприяють реалізації ініціатив молодіжної ради.

Завершальним етапом є систематична оцінка роботи ради та зворотний зв'язок, оскільки регулярне оцінювання ефективності діяльності ради та отримання відгуків від молоді й інших зацікавлених сторін дозволяє коригувати діяльність та підвищувати її результативність [297].

Молодіжна рада Конятинської ТГ Чернівецької області є консультативно-дорадчим органом, утвореним 20 липня 2021 р. У результаті відкритого голосування був обраний керівний склад, а також відбувся розподіл членів ради за комісіями. Головою Молодіжної ради стала Тетяна Іванівна Кусяк. Комісія з питань комунікації та взаємодії з органами місцевого самоврядування, PR-комунікації та роботи зі ЗМІ, інформаційної та проєктної діяльності, міжнародного співробітництва молоді складається з Плегуци І. М., Пелепка Т. М. та Слижука О. І. Комісія з питань освіти, патріотичного виховання, інтелектуального розвитку та збереження історії громади включає Кусяк Т. І., Дроняка Д. В. та Грицюка М. В. До комісії з питань молодіжної активності та спорту належать Скрипчук А. О., Пецей Х. М. та Палійчук Х. В. Комісія з питань соціальної політики, молодіжної зайнятості, волонтерської діяльності, законності та захисту прав молоді складається з Добродійчука А. Б., Гожди І. Р. та Цуркана Д. Р. [149].

Регіональний офіс «U-LEAD з Європою» у Закарпатській області спільно з Департаментом освіти і науки Закарпатської ОДА організували інформаційну сесію на тему «Участь молоді у житті громади та молодіжна політика». Захід мав на меті обговорення поточного стану молодіжної політики і надання роз'яснень щодо механізмів залучення молоді до громадських процесів. Учасники отримали можливість оцінити роль молодіжних консультативно-дорадчих органів у цих процесах [204].

На сьогодні в Закарпатській області функціонує 14 молодіжних рад, з яких 11 активно працюють. Головною метою цих органів є сприяння самореалізації молоді та розвитку її потенціалу. Крім того, в області реалізується регіональна програма «Молодь Закарпаття» на 2021–2025 роки, яка орієнтована на активне залучення молоді до всіх аспектів суспільного життя [151].

У Львівській області молодіжні ради діють при 24 територіальних громадах, зокрема в Турківській, Стрийській, Ходорівській, Рава-Руській, Добросинсько-Магерівській, Стрілківській, Моршинській, Пустомитівській, Рудківській, Сокільницькій, Золочівській, Жовківській, Бродівській, Жидачівській, Кам'янка-Бузькій, Оброшинській, Бібрській, Новороздільській, Рудківській, Миколаївській, Славській, Сокальській та Бориславській. 27 січня 2023 р. представники молодіжних рад Львівщини у Львівській ОВА підписали меморандум між молодіжними радами територіальних громад Львівщини та Молодіжною радою при Львівській ОВА, спрямований на сприяння політичному, громадському та професійному розвитку молоді області. Меморандум передбачає підвищення активності молоді, розвиток громадянської свідомості та підтримку консолідації і координації зусиль серед членів молодіжних рад Львівщини. З цього приводу голова Львівської ОВА Максим Козицький відзначив: «Радий бачити молодих, цілеспрямованих, впевнених людей, які прагнуть лідерства. В такі темні часи це важливо як ніколи. Я б хотів, щоб згодом керівників молодіжних рад під час таких зустрічей було в рази більше, кожна ТГ мала свою Молодіжну раду. Адже

участь молоді в активному суспільному житті – запорука вільного та прогресивного майбутнього. Саме ви – це майбутнє. Поки хлопці і дівчата борються на фронті, захищаючи державу, на наших плечах є величезна відповідальність – розуміти це і робити все, щоб Україна розвивалась» [150].

В умовах війни молодіжні ради стикаються з новими викликами, які змінюють їхню діяльність, але водночас відкривають можливості для посилення ролі молоді в суспільстві. Одним із ключових напрямів їхньої роботи є волонтерська діяльність: вони організовують допомогу внутрішньо переміщеним особам, збір гуманітарної допомоги, підтримку військових та забезпечення потреб громади. Також молодіжні ради виконують важливу інформаційну функцію: поширюють перевірену інформацію, проводять освітні заходи з протидії дезінформації та інформують громаду про актуальні соціальні й безпекові питання.

Окремим напрямом є організація психологічної підтримки, зокрема тренінгів, групових зустрічей та консультацій для молоді й членів громади, що допомагає долати наслідки стресу та адаптуватися до складних обставин. Молодіжні ради активно сприяють реалізації громадських ініціатив, підтримуючи проекти з відновлення інфраструктури, розвитку громади та збереження культурної спадщини. Через ризики та виклики війни вони адаптують свої формати роботи, часто переходячи на онлайн-режим задля безпеки учасників.

Крім того, молодіжні ради активно співпрацюють з місцевою владою, громадськими організаціями та міжнародними партнерами. Важливим завданням також є мобілізація молодіжних ресурсів, залучення молоді до розв'язання нагальних проблем громади, що сприяє зміцненню суспільної стійкості. Таким чином, навіть у складних умовах війни молодіжні ради залишаються важливим інструментом підтримки громади, розвитку ініціативності молоді та посилення солідарності в суспільстві.

Партисипативна демократія відіграє ключову роль, не лише доповнюючи представницьку демократію, засновану на принципах розподілу

влади, багатопартійній системі та вільних виборах, але й роблячи її більш функціональною [304, р. 233–245]. Для України загалом і для Карпатського регіону зокрема це означає активізацію участі громадян у прийнятті рішень, що сприятиме сталому розвитку держави, підвищенню довіри до інститутів влади та зміцненню демократичних процесів.

Громадські ради, створені при органах влади та місцевого самоврядування, є важливим інструментом залучення суспільства до формування та реалізації державної політики. Вони забезпечують участь громадян, експертів і представників неурядових організацій у прийнятті рішень, що мають суспільно важливе значення. Громадські ради відіграють значну роль у формуванні громадської думки, слугуючи платформою для обговорення актуальних проблем і напрацювання пропозицій щодо їх вирішення. Крім того, ці ради сприяють прозорості діяльності органів влади, виконуючи функцію громадського контролю за виконанням владою своїх зобов'язань. Вони також створюють ефективний канал комунікації між владою та суспільством, через який громадяни можуть висловлювати свої потреби й очікування. Участь громадськості в управлінських процесах сприяє підвищенню прозорості, підзвітності та рівня довіри до політичної системи. Таким чином, громадські ради відіграють ключову роль у розбудові демократичного суспільства [3, с. 283–287].

Функціонування політичної системи неможливе без громадських організацій, які активно сприяють демократизації, підвищенню політичної свідомості громадян і залученню їх до суспільно-політичних процесів. В умовах переходу до демократії вони стають важливими інструментами для забезпечення підзвітності влади, реформ і захисту прав громадян.

У Нижньовербізькій ТГ функціонує кілька важливих громадських організацій, зокрема: Громадська організація «Крок у майбутнє села Мишин», Громадська організація «Добробут Нижньовербізької об'єднаної громади» та Громадська організація «Асоціація соціально-економічного та культурного розвитку села Великий Ключів» [170].

Основні напрями діяльності територіальних громад включають забезпечення прав і свобод громадян, а також гарантування безпеки та захисту їхніх прав, що підкреслює важливість громадянської участі в процесах децентралізації [298]. Громадянська участь, відома як «залучення» або «партисипація», є активною формою залучення громадян до вирішення питань, які безпосередньо впливають на їхнє життя [303].

Участь громадян у розробці та контролі за прийняттям політичних рішень є не просто традицією, а усталеною практикою в країнах ЄС. Впровадження цього досвіду в Україні є частиною євроінтеграційного процесу. Серед найбільш поширених форм прямої участі – плебісцити та громадянська ініціатива [29, с. 36, 39]. Вона дозволяє мешканцям обговорювати ключові питання розвитку своєї громади. Саме через це її називають громадянською участю, адже вона безпосередньо пов'язана з активною роллю громадян у процесах прийняття рішень [1].

Громадські обговорення сприяють активній участі мешканців у процесах планування та прийняття рішень, що впливають на їхнє життя. Це забезпечує врахування інтересів різних груп населення, що є важливим у децентралізованій системі, де місцеві органи влади безпосередньо реагують на потреби громад.

Стаття 13 Розділу II Статуту територіальної громади міста Надвірна Івано-Франківської області надає право мешканцям організовувати громадські слухання. Це сприяє зустрічам з депутатами, міським головою та іншими посадовими особами для обговорення питань, слухання їхніх поглядів і внесення пропозицій щодо місцевих справ [238].

Громадські обговорення розширюють різноманітність поглядів на управлінські рішення і забезпечують їх відкритість. Це дозволяє мешканцям активно стежити за діями влади, перевіряти їх відповідність інтересам громади, сприяє підвищенню довіри до владних структур.

Така форма політичної активності, як громадські обговорення, практикується також у територіальних громадах. Наприклад, завдяки

громадським обговоренням було проведено перейменування вулиць у селах Спас та Луги Калуського району Івано-Франківської області [212].

Громадські слухання є важливою формою участі громадян у прийнятті управлінських рішень, що впливають на життя громади. Вони передбачають організацію відкритих зустрічей, де громадяни можуть висловлювати свої думки, зауваження та пропозиції щодо питань, що розглядаються органами місцевого самоврядування або державної влади. Громадські слухання часто проводяться з метою обговорення проєктів нормативно-правових актів, стратегій розвитку, планів забудови, екологічних ініціатив чи інших важливих питань, визначених законодавством.

Особливістю громадських слухань є їхня чітка нормативно-правова регламентація. Організатори зобов'язані заздалегідь інформувати громадян про дату, місце та порядок денний заходу, а також забезпечувати прозорість і відкритість процесу. Учасники мають право вільно висловлювати свою позицію, яка обов'язково фіксується у протоколі слухань. Цей документ стає офіційним джерелом інформації для прийняття відповідного рішення органами влади.

Громадські слухання виконують кілька ключових функцій, серед яких інформування населення, залучення громади до прийняття рішень, виявлення потенційних конфліктів та узгодження інтересів різних груп. Вони також сприяють зміцненню довіри до них. Водночас ефективність громадських слухань значною мірою залежить від рівня активності громадян, дотримання процедурних норм та готовності організаторів зважати на отримані пропозиції [68].

Сучасні гірські громади Карпатського краю переживають активну трансформацію через процеси децентралізації. Нові адміністративні структури поєднують у собі як традиційні, так і нові форми управління. Проте реформа триває, і є багато невирішених питань, зокрема завершення адміністративно-територіальної реформи, посилення фінансової незалежності громад і забезпечення сталого розвитку віддалених регіонів.

Отже, інституційне оформлення громад в Україні, особливо в гірських населених пунктах Карпат, відіграє важливу роль у політичному розвитку та місцевому самоврядуванні. Децентралізаційні реформи значно змінили структуру управління, підвищивши ефективність та автономію громад. Громади адаптують нові адміністративні структури, що дозволяє їм ефективніше реагувати на сучасні виклики. Об'єднання територіальних громад формують потужні адміністративно-територіальні одиниці, спроможні реалізовувати соціально-економічні програми та покращувати інфраструктуру, забезпечуючи кращу якість послуг для населення.

2.2. Соціально-економічні аспекти функціонування громад

Основним завданням розвитку гірських територій є забезпечення сталого соціально-економічного зростання та покращення якості життя. Це досягається через розвиток конкурентоспроможної економіки, що враховує природні особливості регіону. Завдяки децентралізації громади отримують нові податкові надходження, що стимулює розвиток місцевої економіки [280].

Бюджетна децентралізація передбачає передачу фінансових повноважень від центрального уряду до місцевих органів влади. Цей процес дозволяє ефективно розподіляти бюджетні кошти відповідно до потреб громади, підвищуючи ефективність управління і покращуючи якість надання послуг. Місцеві органи влади активно направляють ресурси на освіту, охорону здоров'я та інші соціальні сфери, що сприяє зміцненню місцевої демократії та підвищенню рівня громадської активності. Основні елементи децентралізації включають перерозподіл трансфертів, фінансову автономію та реформу бюджетного планування, що забезпечує стабільні джерела доходів і доступ до субвенцій від уряду.

Бюджет Дзвиняцької ТГ Івано-Франківської області залежить від трансфертів з державного бюджету (72-73 %). Однак, власні доходи поступово зростають: у 2018 р. їх частка складала 19,8 %, а 2019 р. – 21,6 % від загального

обсягу доходів бюджету. У структурі власних доходів найбільш значущим є податок на доходи фізичних осіб, що складає 60 %. Додатково важливі джерела включають єдиний податок (13 %), рентну плату за видобування корисних копалин (8 %) і податок на нерухомість (7 %) [250].

Основними платниками податків до бюджету Матеївецької ОТГ Івано-Франківської області є місцева рада, бюджетні установи (освіта, медицина, культура, соціальний захист) та великі підприємства, зокрема сільськогосподарські компанії «Прометей» та «ПРУТ-ГЕНЕТИК», а також дрібні підприємства, що займаються ремонтом доріг і виробництвом м'ясної продукції [257].

Основні джерела доходів бюджету Нижньовербізької ОТГ включають податок на доходи фізичних осіб, єдиний податок і акцизний збір. Інші податки – земельний податок, орендна плата за комунальну нерухомість і туристичний збір – мають менший вплив. Станом на 2018 р. дохід громади становив 43 млн грн (9 млн грн – власні надходження). Основними платниками податків є лісове господарство, бюджетні установи та підприємства будівельних матеріалів, а також автозаправна станція [258].

Варто відзначити високу частку власних надходжень у структурі загального бюджету. Так, зокрема, в Зеленській ТГ Івано-Франківської області власні надходження складають загалом 42 %, 58 % – офіційні трансферти [252].

Однією з головних переваг об'єднаних територіальних громад є суттєве збільшення їхніх доходів. У 2019 р. 30 ОТГ Івано-Франківської області зафіксували значне зростання доходів, які склали 755,4 млн грн, що на 23,3 % більше, ніж у попередньому році. У Білоберізькій ОТГ дохід зріс на 178,9 % [253].

Після проведення фінансової децентралізації дохід Ясінянської громади Закарпатської області у 2020 р. досяг 10 638 101 млн грн. Основними джерелами є податки на доходи, прибуток, трансферти й неподаткові надходження [246].

Завдяки розширенню фінансової автономії, органи місцевого самоврядування можуть ефективно розподіляти бюджетні кошти, зважаючи на місцеві пріоритети.

Стосовно витрат у структурі бюджету Дзвиняцької громади, то найбільші витрати припадають на утримання закладів освіти, частка яких зросла з 53,99 % у 2018 р. до 63,7 % у 2019 р. На другому місці у 2019 р. були витрати на адміністрацію громади (15,6 %), що також зросли (у 2018 р. ця частка становила 10 %), оскільки в країні збільшили мінімальну заробітну плату, а місцева громада виділила кошти на розвиток Центру надання адміністративних послуг [250].

У 2017 р. основними напрямками видатків Матеївецької громади були освіта, медицина та діяльність виконавчих органів влади, на які було витрачено понад 80 % усіх коштів. Видатки бюджету на 2018 р. становили 36 261 500 грн, з яких видатки загального фонду – 33 343 000 грн, а видатки спеціального фонду – 2 918 500 грн [257].

Витрати бюджету Нижньовербізької громади переважно орієнтовані на освіту (понад 50 %) та утримання медичних закладів. У 2018 р. з загальних витрат понад 43 млн грн близько 5 млн грн було витрачено на дошкільну освіту, близько 22 млн грн – на загальну середню освіту. Основними ризиками є дефіцит у галузі освіти та витрати на утримання художньої школи, що складають 3,6 % загальних витрат громади або 17,2 % її власного доходу [258].

Космацька ТГ має відносно слабкі показники фінансової спроможності, що свідчить про деяке відставання від середньорегіональних показників по територіальних громадах в Івано-Франківській області. Згаданий факт варто взяти до уваги та використати для проведення аналізу ресурсів, раціонального використання бюджетних коштів. У структурі доходів Космацької ТГ власні надходження становлять 10,6 %, що складає 3748,2 тис. грн. Це свідчить про значну залежність бюджету громади від державних коштів. Незважаючи на це, громада активно позиціонує себе як європейський центр Гуцульщини, з

розвиненою креативною індустрією, що відкриває нові ніші для розвитку туризму та бізнесу [245].

Аналіз основних показників бюджету Берегометської громади Чернівецької області за 2020 р. виявив, що рівень дотацій склав 31 %, а витрати на апарат управління становили 25,7 % від загальних доходів. Це свідчить про значний дисбаланс між доходами і витратами на одного мешканця. Високий відсоток витрат на заробітну плату вказує на спрямування бюджету на поточні потреби, що обмежує інвестиції в розвиток та стратегічні проекти. Низький рівень капітальних витрат, який у 2020 р. склав лише 4,5 грн на одного мешканця, підтверджує цей факт.

Бюджетна децентралізація виступає ключовим чинником економічного розвитку, але до цього часу її потенціал ще не повністю реалізований. Основними завданнями є стимулювання економічного зростання, збільшення валового регіонального продукту, підвищення рівня зайнятості й створення умов для повернення трудових мігрантів та осіб, які змушені були залишити свої домівки через конфлікти. Це сприятиме швидкому покращенню якості життя населення [95].

Стратегія гірських територіальних громад має орієнтуватися на економічний розвиток через партнерства, що стимулюють інвестиції в підприємства з високим потенціалом. Крім того, важливо відновити інфраструктуру, зруйновану через екологічні катастрофи та російську агресію [253].

У Івано-Франківській області валовий регіональний продукт перевищує обсяги сусідніх Закарпатської, Тернопільської і Чернівецької областей, але залишається нижчим, ніж у Львівській області. Особливості господарського розвитку обумовлюються значною частиною гірської місцевості, що спричиняє нерівномірний розвиток підприємництва та диспропорцію в структурі малого бізнесу за сферами економічної діяльності [253].

На гірських територіях функціонують кілька гідроелектростанцій, зокрема Пробійнівська 1 (1,2 МВт) і Пробійнівська 2 (0,352 МВт) у

Верховинському районі, а також Сваричівська гідроелектростанція (0,999 МВт) у Рожнятівському районі. У Долинському районі в селі Шевченкове працює вітрова електростанція потужністю 0,6 МВт, яка за 9 місяців 2019 р. виробила 0,3 млн кВт·год електроенергії.

За даними про обсяги промислової продукції, Львівська, Закарпатська та Чернівецька області України не мають вираженої промислової спеціалізації, хоча спостерігаються позитивні тенденції у розвитку окремих галузей. Промисловість цих областей головним чином сконцентрована на лісопереробних підприємствах. Наприклад, у Львівській області лісовий фонд становить 694,7 тис. га (більше 8 % від загальної площі лісів України), з яких 623 тис. га покрито лісами. Івано-Франківська область має лісові угіддя площею 640 тис. га, що становить майже 46 % її території, і займає 6 % у загальнодержавній площі лісових ресурсів. У 2018 р. площа вирубок лісу в області збільшилася на 5,5 %, досягнувши 28,3 тис. га, і частка області в заготівлі круглого лісу залишається стабільною на рівні 6 % протягом останніх п'яти років.

У Білоберізькій ТГ діє ДП «Гринявське лісове господарство», яке займається охороною лісів, лісозаготівлями та переробкою деревини. Також зареєстроване підприємство «Ромекс-ІФ» з міста Косів, яке надає будівельні послуги і сплачує податки до місцевого бюджету.

«СВ БАРС» виготовляє паливні брикети, ТЗОВ «Біоукрпаливо» займається виготовленням деревних пелет і переробкою деревини. У галузі деревообробки, виготовлення будівельних матеріалів з дерева та надання будівельних послуг працюють мале підприємство (МП) «Черемош», і кілька фізичних осіб-підприємців. Загалом на території Білоберізької ТГ зареєстровано близько 60 фізичних осіб-підприємців, які надають послуги в будівництві, деревообробці, роздрібній торгівлі та інших сферах [71].

У 2018 р. лісогосподарськими підприємствами області в межах України було реалізовано 1066 тис. кубометрів круглого лісу на суму 926,7 млн грн.

Протягом останніх п'яти років на лісових масивах регулярно проводяться заходи з лісозахисту, спрямовані на боротьбу зі шкідниками та хворобами лісу. Ці заходи охоплюють площу від 2,1 до 4,3 тис. гектарів, де основну роль відіграють профілактичні біотехнічні заходи [251]. Промисловість Верховинської громади здебільшого представлена лісопереробними підприємствами, серед них Верховинський лісгосп та ФГ «Полонина Діл». За дев'ять місяців 2023 р. вони реалізували продукцію на суму 19 308,6 тис. грн. ТЗОВ «Верховинка» спеціалізується на виробництві чаїв та карпатських бальзамів і настоянок з місцевих трав [248].

У Болехівській ТГ Івано-Франківської області станом на 1 січня 2021 р. в Єдиному державному реєстрі було зареєстровано 260 юридичних осіб та 11 суб'єктів без статусу юридичної особи. З них найбільшу частку становили товариства з обмеженою відповідальністю (59 одиниць, 21,8 %), органи влади та організації (52, 19,2 %), приватні підприємства (46, 17 %), профспілки та об'єднання профспілок (24, 8,9 %), релігійні організації (22, 8,1 %), політичні партії (15, 5,5 %), громадські організації (13, 4,8 %) і фермерські господарства (9, 3,3 %). Основна кількість підприємств розташована в м. Болехів, де зареєстровано 194 юридичні особи (71,6 % від загальної кількості) [239].

Ключовими підприємствами промислового потенціалу Болехівської громади є: ТЗОВ «Світ шкіри», ТЗОВ «Ірест», ТЗОВ «Лезер ПК», МП «Темп», ТЗОВ «Скорпіон», ТЗОВ «Мапі.Вуд», ТЗОВ «Насвуд-Укр», ТЗОВ «Декор». У 2021 р. підприємства реалізували продукцію на суму 206,6 млн грн, з яких 50,4 % припала на шкіряне виробництво. Інші значні частки належать обробці деревини (31,7 %), виробництву металевих виробів (8 %), поводженню з відходами (5,8 %) та іншій неметалевій продукції (4,1 %). Обсяг реалізації на душу населення становив 10,6 тис. грн [19; 239].

На території Нижньовербізької громади функціонує близько 150 підприємств, більшість з яких є малими (до 25 працівників). Лише 55 з них є місцевими резидентами, що повністю сплачують податки на території громади, решта підприємств зареєстровані в Коломиї. Місцева економіка

орієнтована на регіональні сировинні ресурси, водночас демонструючи високу диверсифікацію, що забезпечує стабільність у разі коливань на товарних ринках. У громаді різноманітна економічна діяльність: будівництво, виробництво будівельних матеріалів, сільське господарство, деревообробка, лісове господарство, торгівля, громадське харчування та готельні послуги. Серед ключових підприємств – «Коломийський лісгосп» (лісова галузь), приватне сільськогосподарське виробничо-торгове підприємство фірма «Квілт» (збір овочів і фруктів), «Коломийський районний центр первинної медико-санітарної допомоги» (медичні послуги), ТЗОВ «ВЛКОМ» (торгівля деревиною та будівельними матеріалами), ТЗОВ «Західний півний дім» (продаж напоїв), ТОВ «Ламаніт Груп» (громадське харчування), приватне сільське підприємство «Оскар» (фермерське господарство), ТЗОВ «Верона-Л» (будівництво) та ТЗОВ «Бравомікс» (виробництво будматеріалів) [258].

У Зеленській громаді зареєстровано 12 суб'єктів підприємницької діяльності. Основу економіки громади складають підприємства торгівлі та сфери послуг. У громаді розвинуті такі ремесла, як вишивання, різьба по дереву, сироваріння, бринзарство [252].

На території Дзвиняцької ТГ видобувають нафту і газ; важливою галуззю є деревообробка, яку здійснює найбільше місцеве підприємство ТЗОВ «Уніплит». Крім цього, в ОТГ діють мікро- та малі підприємства, зокрема виробничі, а також у сфері торгівлі й послуг, розташовані здебільшого у Дзвинячі [250]. Територія громади характеризується великою кількістю зелені, високою лісистістю та привабливим рельєфом. Це створює потенціал для розвитку рекреації та туризму. Однак неконтрольоване вирубування лісів спричинює серйозні проблеми, оскільки може призвести до зсувів ґрунтів на гірській території під час весняних, осінніх дощів. У громаді діє система збору твердих побутових відходів, однак проекти з сортування та утилізації перебувають на дуже ранній стадії. Забруднення повітря через спалювання твердого палива низької якості в домашніх печах є ще однією серйозною проблемою [250].

У розвитку громад, зокрема в Кутській громаді, ключовим аспектом є становлення та розвиток малого і середнього підприємництва. Цей сектор відіграє важливу роль у створенні робочих місць і зростанні валового внутрішнього продукту, сприяючи впровадженню інновацій та поліпшенню соціального середовища. Однією з найбільш поширених форм господарювання в громаді є діяльність фізичних осіб-підприємців [258]. Малі витрати на оформлення процедур обліку та звітності дозволяють підприємцям розвивати власну справу, залучаючи значну частину працездатного населення. Однак, з огляду на те, що значна частина Кутської громади розташована в гірських районах, спостерігається нерівномірний розвиток підприємництва залежно від територіального розміщення. Крім того, виявляються диспропорції у структурі малого бізнесу за різними сферами економічної діяльності [255].

Економічні особливості Делятинської громади зумовлені її географічним розташуванням поруч із гірськолижним курортом «Буковель», що щорічно приваблює понад 1 млн туристів. Основний сектор економіки громади складають підприємства оптової та роздрібної торгівлі, тимчасового розміщення та харчування, які становлять 77 % від усіх зареєстрованих підприємств. Основними платниками податків є логістична і торговельна сфера (нафтопродукти й залізниця включно), туристично-рекреаційна галузь та деревообробка.

Серед юридичних осіб Яремчанської громади найбільш поширеними є товариства з обмеженою відповідальністю (30,5 %), приватні підприємства (13,4 %) і органи влади (13 %). Протягом січня – листопада 2020 р. промислові підприємства міста реалізували продукцію на 1,7 млрд грн, з темпом зростання 529 % порівняно з попереднім роком [225]. Для підтримки малого та середнього бізнесу розробляються програми, що покращують економічні показники розвитку території.

У Болехівській ОТГ реалізується «Програма розвитку малого і середнього підприємництва на 2023–2024 роки», яка спрямована на підтримку

бізнесу, об'єднання інтересів влади і підприємців для виконання важливих соціальних проєктів. Програма передбачає створення сприятливих умов для підприємництва, підвищення рівня життя, зменшення безробіття і сприяння розвитку бізнесу. Особлива увага приділена залученню підприємців і громадських організацій до розробки регуляторних актів, що впливають на їхні інтереси, з метою підвищення прозорості й ефективності взаємодії з органами місцевого самоврядування [239].

Низький рівень транспортної доступності та специфічні еколого-геологічні умови гірських територій негативно впливають на підприємницьку активність та зайнятість, що посилює соціально-економічні диспропорції і потребує комплексного підходу до вирішення проблем.

За результатами 2018 р., соціально-економічний розвиток гірських населених пунктів Івано-Франківської області значно відрізнявся від загальнообласних показників:

- обсяг доходів місцевих бюджетів на одну особу був вищий у загальнообласному контексті в 1,3 рази;
- роздрібний товарооборот на людину в гірських районах був менший у 2,1 рази;
- обсяг капітальних видатків на індивіда в гірських районах був менший в 1,7 рази [253].

У 2018 р. у Львівській області було зареєстровано 115,5 тис. суб'єктів малого та середнього підприємництва, які забезпечували зайнятість 459,2 тис. осіб, що становить 90,9 % від загальної кількості працівників. Лише 20 підприємств віднесені до великих [256]. Сільське господарство, зокрема полонинське, грає ключову роль у продовольчій безпеці області. Основними виробниками є фермерські господарства, що спеціалізуються на м'ясо-молочній продукції, розведенні овець та виробництві твердого сиру і бринзи.

Львівська область останніми роками показує позитивні зміни в сільському господарстві, що відображається у зростанні індексу виробництва валової сільськогосподарської продукції. Регіон посідає третє місце за

темпами зростання і чотирнадцяте за обсягами виробництва серед усіх областей України. Основними факторами росту є виробництво зернових, олійних і технічних культур, а також ефективне використання раніше не використаних земельних ресурсів.

У 2018 р. Львівська область займала восьме місце за обсягом виробництва сільськогосподарської продукції на 100 га сільськогосподарських угідь (996,5 тис. грн), що значно перевищувало середньоукраїнський показник (756,4 тис. грн). Івано-Франківська область лідирувала серед західних регіонів з показником 1204,6 тис. грн, тоді як Харківська область займала 18-те місце з 675,3 тис. грн [256].

Структура аграрного сектора економіки в Івано-Франківській області залишається стабільною протягом останніх років. Основну частку в загальному виробництві сільськогосподарської продукції області становлять індивідуальні селянські господарства, які забезпечують 98 % виробництва, тоді як фермерські господарства складають лише 2 %. Основні напрями сільськогосподарської діяльності включають тваринництво (м'ясо-молочне скотарство і вівчарство), рослинництво (для задоволення власних потреб у продуктах харчування) та кормовиробництво (для потреб тваринництва). Однак фінансова підтримка сільськогосподарських товаровиробників з державного бюджету зменшилася.

Білоберізька ТГ є переважно сільськогосподарською, з обмеженими можливостями для розширеного використання ріллі. Земельні ресурси громади використовуються здебільшого для задоволення потреб місцевих жителів, зокрема для сінокосіння та випасання худоби, з обмеженою обробкою землі. Мешканці займаються утриманням корів, овець та молодняка великої рогатої худоби на невеликих площах [71].

Верховинська громада налічує 26 господарств, що обробляють від 2 до 8 гектарів землі для ринку. Основними напрямками діяльності є розведення великої рогатої худоби (ВРХ) молочних порід, виробництво м'ясо-молочної продукції, розведення овець і виробництво бринзи.

Зважаючи на високогірний характер Верховинської ТГ, географічні та кліматичні умови обмежують можливості для посіву зернових культур. Тому тваринництво і сільське полонинське господарство залишаються основними складовими агропромислового виробництва. Однак існують проблеми, зокрема відсутність малих молокопереробних підприємств та міні-цехів для переробки тваринницької продукції.

Станом на 1 січня 2023 р. в громаді здійснювали виробничу діяльність 15 фермерських господарств і сільськогосподарський обслуговуючий кооператив «Верховинський», основною спеціалізацією якого є заготівля молока від населення. У складі фермерських господарств утримується 126 голів великої рогатої худоби [248].

У Верховинській територіальній громаді діє Громадська Спілка «Асоціація карпатських ватагів», яка організовує сезонне літування ватагів на високогірних луках-полонинах з весни до осені. На таких полонинах, як Діл, Кринта, Копілаш, Веснарка-Кострича, Болота-Кострича, Бибратківка та Віпчанка, випасають корів та овець і виробляють екологічно чисту молочну продукцію, зокрема вурду і бринзу. Згідно з рішенням Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 8 вересня 2020 р., на підставі висновку Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності», було зареєстровано географічне зазначення «Гуцульська коров'яча бриндза». Сир «Гуцульська коров'яча бриндза» отримав географічне зазначення, ставши брендом, що є другим таким позначенням для сиру в Україні в рамках проєкту ЄС «Підтримка розвитку системи географічних зазначень в Україні» [43].

Від січня 2022 р. реалізується Програма розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Верховинської селищної ради на період 2021–2023 років. Головною метою Програми є збільшення валового виробництва та підвищення якості продукції агропромислового сектора, а також удосконалення економічних показників сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств. Це спрямовано на забезпечення

стабільних бюджетних надходжень і створення додаткових робочих місць у сільській місцевості [248].

У Верховинській громаді 15 суб'єктів господарювання (5,8 %) займаються сільським, лісовим та рибним господарством, ще 11 суб'єктів (4,2 %) активно працюють у будівництві.

У Болехівській громаді функціонує фермерське господарство «МОЛОЧАР ПЛЮС», спеціалізоване на виробництві натуральної молочної продукції. Також тут працюють такі фермерські господарства (ФГ), як ФГ Меленевича, ФГ «АСК», ТзОВ «АКРІС-ЗАХІД», ФГ «Прикарпаття Агро» та фізична особа підприємець Дякун О. М., які орендують земельні ділянки й займаються вирощуванням пшениці, кукурудзи, гречки, соняшнику, сої та ріпаку [239].

Економічний потенціал Матеївецької об'єднаної громади суттєво залежить від розвитку місцевого агропромислового комплексу. Основними роботодавцями в громаді є аграрне господарство «ПРУТ-ГЕНЕТИК», яке займається рослинництвом і роздрібною торгівлею. Воно обробляє майже 5,5 тис. га землі на території 13 громад у Коломийському та Снятинському районах і має близько 150 працівників; фермерське господарство «Прометей», що спеціалізується на тваринництві. Землі громади складаються з родючих ґрунтів, містять поклади піску та гравію [257].

Нижньовербізька ТГ володіє значним переліком земельних ділянок, які є потенційно привабливими для інвестицій. Інвестиційна привабливість гірських об'єднаних територіальних громад розглядається як комплексний показник, що враховує сукупність інвестиційно значущих критеріїв. Вона формується на основі оцінки виробничо-господарського, соціально-економічного, природно-ресурсного та інфраструктурного потенціалів [7]. Існує проблема відсутності оновленої містобудівної документації для сіл громади. У селах Верхній Вербіж та Великий Ключів виявлено природні ресурси, що сприяють розвитку садівництва й сільського господарства загалом [258].

Гірські території Чернівецької області, де домінують м'ясо-молочне тваринництво та вівчарство, характеризуються основними галузями: сільським господарством, рекреацією та лісовим господарством. Розвиток кооперативного руху на цих територіях, покращення умов для збуту та переробки сільськогосподарської продукції, а також розбудова соціальної інфраструктури можуть стати важливими факторами економічної ініціативи в передгір'ях та гірських регіонах. За умови державного кредитування інфраструктурних проєктів збору та переробки продуктів лісництва, впровадження технологій швидкого заморожування і вакуумної упаковки, а також маркетингу та збуту продукції, можливо створення кооперативів, орієнтованих на збирання, зберігання та переробку органічної продукції, заготівлю і реалізацію продуктів бджільництва. Це дозволить значно підвищити конкурентоспроможність продукції та максимально використати потенціал регіону [265].

Берегометська громада Чернівецької області є інвестиційно привабливою і має значний потенціал. Вона розташована в зручному місці з добрим доступом до транспортних вузлів і близькістю до великих міст; є розвинена інфраструктура, яка включає сучасні транспортні шляхи, електромережі, телефонний зв'язок, Інтернет, водопостачання та систему водовідведення, що забезпечує надійні й стабільні умови для виробничої діяльності. Громада має великий енергетичний потенціал завдяки своєму розташуванню в зоні сонячної та вітрової енергії. Також у громаді є всі умови для створення як часткових, так і повних циклів переробки продукції тваринництва й рослинництва. Тут функціонує 68 фермерських господарств. Серед перспективних напрямів – відновлення роботи молокопереробних підприємств. Окрім того, у громаді активно розвивається ягідництво, зокрема вирощування малини [247].

У Путильській громаді Чернівецької області сільське господарство та переробка сільськогосподарської продукції не розвинуті достатнім чином. У ході громадських слухань було виявлено низку ідей та пропозицій щодо

покращення управління земельними й природними ресурсами. Серед найбільш актуальних питань визначені: розробка генерального плану території, проведення інвентаризації земель, впровадження геоінформаційних систем, розвиток вітрової та сонячної енергії на землях, не придатних для сільського господарства [260].

У Конятинській громаді Чернівецької області спостерігається розвиток лісового та сільського господарства, а також переробки лісодеревини. Під час громадських слухань було висловлено багато ідей та пропозицій, спрямованих на покращення управління земельними й природними ресурсами. Серед пріоритетних завдань визначено розробку плану просторового розвитку території громади, а також проведення інвентаризації земель [254].

Сільське господарство Закарпатської області обмежене різними природними умовами: низинні, передгірські та гірські зони займають більшість території. Висотний градієнт (0,4–0,7°C на кожних 100 м висоти) обмежує вирощування високоврожайних культур, але в гірських долинах можливе вирощування овочів і зернових, а також розвинуті садівництво та вівчарство [251].

Туризм є важливою складовою економіки гірських громад. У Львівській області розташовані курортні зони з понад 200 лікувальними мінеральними джерелами, які активно використовуються для оздоровлення та лікування [256].

У парку «Сколівські Бескиди» існують п'ять основних рекреаційних пунктів, серед яких «Колодка», «Водоспад на р. Кам'янка», «Павлів потік», «Тустань» та «Майдан». Також у парку розроблені еколого-пізнавальні стежки і маршрути – «Бучина», «Крокус», «На гору Лопата», «На водоспад» і «Долиною річки Кам'янки». Один з найбільш популярних маршрутів пролягає від м. Сколе до с. Майдан. Сколівський район володіє значним туристичним потенціалом, зокрема 86 відпочинковими закладами (70 з яких активно працюють), близько 200 приватними агрооселями, 3 канатними дорогами та

30 гірськолижними трасами, з яких 8 сертифіковані Міжнародною федерацією спорту [256].

Яворівський національний природний парк має ресурси для розвитку туризму, охоплюючи автобусно-пішохідні маршрути, еколого-пізнавальні стежки і зони для відпочинку.

На особливу увагу заслуговують гірські території, зокрема селище Славське, села Тисовець і Розлуч, місто Турка, зі сприятливими умовами для гірськолижного спорту та зимових видів туризму, що позитивно впливає на місцеву економіку.

Гірські регіони Львівщини важливі для збереження природної та культурної спадщини, а також стабільності екосистем. Однак основною проблемою залишається слабо розвинута дорожньо-транспортна інфраструктура, яка є критично важливою для соціального й економічного розвитку. Для покращення інфраструктурної привабливості гірських територій важливо розвивати дорожньо-транспортну мережу, що підвищить економічну конкурентоспроможність гірських районів та сприятиме подоланню їх соціально-економічної відсталості.

Закарпатська область є домівкою основних рекреаційних ресурсів, зокрема сільських садиб для зеленого туризму. Рахів – важливий центр пішохідного туризму, зручно розташований для відвідування «Гуцульських Альп», зокрема гори Піп-Іван Марамороський (1937 м), хребтів Свидовець і Черногора з найвищою горою Карпат – Говерлою (2061 м).

Особливу цінність має Карпатський біосферний заповідник, включений до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, з інформаційно-екологічним центром у Рахові, що функціонує як Музей екології гір та історії природокористування, популяризуючи екологічні знання регіону.

У Ясінянській громаді Закарпатської області розташований найвисокогірніший курорт України – Драгобрат, що на висоті 1400 м над рівнем моря. Завдяки вигідним географічним умовам, цей курорт природно покривається снігом. На території Драгобрата працює близько 100 об'єктів

туристичної інфраструктури, що пропонують послуги з проживання, харчування, лижного катання, прокату спорядження та трансферу для задоволення потреб відвідувачів [246].

Географічне розташування, помірний клімат, унікальний рельєф, що поєднує рівнинні, передгірські та гірські зони, а також річкові долини з каньйоноподібними ділянками, є основними факторами, що сприяють розвитку туристичного й природно-ресурсного потенціалу. Важливим чинником є також численні рекреаційні ресурси, багата історико-культурна спадщина та тривале співіснування різних культур і традицій на обмеженій території.

Чернівецька область має два основні туристичні райони, серед яких Буковинсько-Карпатський район охоплює Путильський, Вижницький, Сторожинецький, Глибоцький та Герцаївський райони. У цьому регіоні активно розвиваються гірський, етнічний та пізнавально-екскурсійний туризм. Регіон має сприятливі умови для різних видів туризму (водний, пішохідний, гірський, альпінізм, кінний, лижний та велосипедний туризм). Унікальні природні об'єкти, зокрема печери «Попелюшка» та «Буковинка», мають потенціал для розвитку спелеотуризму за умови належної інфраструктури [265].

У 2017 р. було створено логотип «Червона Рута», який став основою бренду «Буковина туристична», що символізує туристичний потенціал регіону. Серед популярних маршрутів Чернівецької області варто виокремити такі: «До джерела Лужки», «До печери Довбуша», «Кам'яне кільце парку», «Коромисло», «Мальовничі краєвиди Кінашки», «Стіжок», «Від краю до краю» та «По пасму Волотів». В області пропонується 90 туристичних маршрутів для різних видів активностей, зокрема пішохідних, кінних, велосипедних, мотоциклетних, автомобільних та інших, що відповідають потребам різних за віком та інтересами груп [265].

У населених пунктах Берегометської селищної ТГ Чернівецької області, зокрема в селі Мигово, розташований гірськолижний курорт, який варто

розвивати як один із основних туристичних магнітів. Також у громаді діє державний форелевий завод, що займається зарибленням ріки Дунай. Однак існує проблема з утилізацією відходів, що негативно впливає як на довкілля, так і на туристичні об'єкти. Туристична привабливість території Берегометської громади потребує активізації промоційних та організаційних заходів, упорядкування документації щодо культурних об'єктів і створення локальних туристичних маршрутів. Туристичні атракції громади наразі недостатньо розвинені, тож туристи, окрім гірськолижного курорту, мають обмежену кількість занять. Одна з проблем – брак кваліфікованих кадрів у туристичній сфері: менеджерів, тренерів, обслуговуючого персоналу. Наприклад, професійний басейн на гірськолижному курорті Мигово працює без кваліфікованого тренера. Відсутня також взаємодія між населеними пунктами громади, немає стратегічного бачення розвитку туризму. Проте на території громади є багата історична спадщина, пов'язана, зокрема, з родиною Василько, що дає можливість створення цікавих пізнавальних маршрутів [95]. Найвідомішою історичною пам'яткою є замок Васильків, який існував на початку XX ст., але не зберігся в первісному вигляді. У центрі села розташована мурована Михайлівська церква, збудована в 1888 р., тісно пов'язана з родом Васильків. На вулиці Центральній, 12 збереглася колишня літня резиденція роду Васильків, що нині функціонує як селищна лікарня. У 1890 р. Микола Василько заклав Берегометський дендропарк [247].

Сільський туризм є важливим напрямом туризму в Івано-Франківській області, яка є лідером серед регіонів України за кількістю внутрішніх туристів і доходами від туристичних послуг. На території області працює понад 500 туристично-рекреаційних закладів, що пропонують понад 20 тисяч місць для розміщення, зокрема близько 800 садиб сільського туризму. Зареєстровано понад 200 туристичних суб'єктів, з яких 36 мають ліцензію туроператорів, а також 9 туристично-інформаційних центрів, що сприяють розвитку інфраструктури. Кількість фізичних осіб-підприємців у сфері сільського туризму зросла на 88 %, з 163 до 306 [253].

Саме туристично-рекреаційна галузь є одним з основних пріоритетів розвитку Верховинської громади, яка вирізняється своєю унікальною природною красою і автентичністю Карпатських гір. У виконавчому апараті селищної ради було створено відділ, що спеціалізується на розвитку туризму. Сформовано базу даних про надавачів туристичних послуг у селищі Верховина та населених пунктах старостинських округів селищної ради. Відділ активно взаємодіє з фізичними особами-підприємцями та юридичними особами, які пропонують туристичні послуги на території цієї громади [248].

На території селищної ради наразі функціонує понад 200 сільських садиб і готелів, лікувально-оздоровчий комплекс «Верховина», а також рафт-табори і рафт-центри на берегах річки Чорний Черемош, понад 30 музеїв. Туристичний сектор активно розвивається, пропонуючи різноманітні види туризму: пішохідний, зимовий гірськолижний, агротуризм, музейний, екологічний, релігійний, екстремальний, гастрономічний, кінний та інші.

Туристи з великим зацікавленням відвідують численні природні об'єкти й туристичні локації. Особливу увагу привертає Писаний Камінь – група величезних пісковикових скель висотою від двох до двадцяти метрів і довжиною близько 80 метрів. Також популярні туристичні маршрути на гірські вершини, серед яких: Біла Кобила, Випченка, Погар, Грибкова, Синиці, Магура, Довбушанка, Пушкар, Ігрець, Скупова та інші. Важливим культурним об'єктом є святилище Довбушеві Комори, розташоване в скельному каньйоні на горі Довбушанка в гірському масиві Синиці [248].

На території Верховинської селищної ради активно розвиваються агро- та гастрономічний туризм. Організуються екстремальні тури на високогірні полонини Кринта, Скупова, Бибратківка та Угорський. Це дозволяє туристам не лише насолодитися природними пейзажами, але й відкрити для себе місцеві традиції та гастрономічні особливості регіону.

Однак повномасштабне вторгнення російських окупантів призупинило інтенсивний розвиток туризму у Верховинському краї. Органи місцевого самоврядування активно підтримують військових Збройних сил України. З

початку війни більше 200 садиб, готелів та міні-готелів на території селищної ради надали притулок для мирних жителів з районів бойових дій. Ця підтримка триває досі.

Незважаючи на фінансові обмеження, Верховинська громада активно реалізує Програму розвитку туризму на 2021–2024 роки. Проведено капітальний ремонт оглядової вежі, встановлено гуцульську гойдалку, лавочки та облаштовано пішохідний маршрут. У майбутньому планується здійснити підсвітку маршруту. Крім того, реалізовано проєкт «Облаштування туристичного маршруту на гору Кринта», а також створено туристично-рекреаційну зону на присілку Варятитин-2 площею 0,07 га. Фахівці працюють над підготовкою нової зони в околицях рафтинг-центрів на річці Чорний Черемош [248].

У 2023 р. Верховинська громада отримала 265,5 тис. гривень від туристичного збору, що складає 0,4 % від загальних власних доходів громади. Юридичні особи сплатили 19,4 тис. грн, а фізичні особи-підприємці – 246,1 тис. грн.

Туристичні маршрути «на гору Хом'як», «на гору Говерла», «Стежка Довбуша» та «на г. Піп-Іван» є особливо популярними серед відпочивальників у Яремчанській ТГ. У місті Яремче туристи також можуть відвідати музеї Митрополита Шептицького, екології та етнографії Карпатського краю, «Українська старовина», монастирі Святого Пророка Іллі та Святого Андрія, а також екотуристичний візит-центр.

Розвиток туристичної інфраструктури Яремчанщини значною мірою залежить від інвесторів. Серед ключових інвестиційних проєктів у регіоні варто відзначити розбудову туристичного комплексу «Буковель», яка включає завершення будівництва нової альтернативної автомобільної дороги, розширення готельної бази та інфраструктури, облаштування нових витягів та збільшення загальної довжини трас. Також планується створення «Шнуркового парку» в місті Яремче [275].

Ворохтянська ТГ володіє значним природно-ресурсним потенціалом, вигідним географічним розташуванням та багатою культурною спадщиною. На її території діють санаторії «Гірське повітря» та «Смерічка», а також спортивні бази: «Авангард», навчально-спортивна база «Україна», «Заросляк» і дитяча спортивна база «Говерла». Активно розвиваються нові туристичні комплекси, зокрема в секторі зеленого туризму.

Рекреаційна інфраструктура громади включає численні пішохідні маршрути по Чорногірському хребту, сходження на Говерлу та інші туристичні атракції. На території громади працює велика кількість готелів, баз відпочинку, гостинних дворів, санаторіїв, садиб зеленого туризму, ресторанів, кафе, традиційних колиб, а також сувенірних ринків і пунктів прокату велосипедів та лижного спорядження.

Культурне життя громади насичене знаковими подіями, серед них регіональний фольклорно-етнографічний фестиваль «Татарівська ватра», що відбувається в селі Татарів, та спортивно-мистецький фестиваль «Віадук. Арка, яка об'єднує покоління» у селищі Ворохта.

У громаді функціонує 220 приватних садиб, які в загальному надають понад 4800 ліжко-місць (у середньому 20 ліжко-місць на кожен садибу) [249].

У Білоберізькій ТГ діють заклади зеленого туризму – п'ять садиб та один заклад громадського харчування з кімнатами відпочинку, які можуть приймати до 145 осіб одночасно [71]. Нижньовербізька громада має потенціал привернення туристів, які подорожують до Національного парку «Гуцульщина» та Карпат.

Ключовим фактором успішного функціонування і зростання туристичної індустрії є підготовка кадрів. Якісне навчання підвищує рівень обслуговування та впроваджує нові підходи в управлінні туризмом. Підготовка кадрів охоплює сфери готельного та ресторанного обслуговування, екскурсійних послуг та обслуговування клієнтів. Курси та тренінги для менеджерів туристичних підприємств розвивають управлінські, організаційні та стратегічні навички, зокрема управління персоналом, фінанси,

маркетингові стратегії та планування розвитку. Реалізація навчальних програм для кадрів здійснюється через співпрацю з освітніми установами, професійними асоціаціями, бізнес-тренерами та міжнародними організаціями.

У рамках проєкту «Бойківські Карпати» у 2023 р. проведено безкоштовне навчання для управлінців, представників малого та мікробізнесу в туризмі, креативних індустріях, сільському господарстві, а також працівників освіти та культури громад етнорегіону Бойківщина. Однак російсько-українська війна поглибила соціально-економічну кризу. У січні – грудні 2023 р. зовнішньоторговельний оборот Закарпатської області становив 2 750,3 млн дол. Сполучених Штатів Америки (США), з експорту на рівні 1 359,2 млн дол. США (69 % від 2022 р.) та імпорту на рівні 1 391,1 млн дол. США (84,5 % від показника 2022 р.) [94]. Війна також вимагає розширення соціального захисту, оскільки громадяни стикаються з різними ризиками, які не завжди можна подолати самотійно. Соціальний захист є ключовою функцією держави в підтримці людей у складних ситуаціях.

У січні – вересні 2022 р. відділ соціального захисту населення Сколівської міської ради обробив 3534 заяви від жителів громади, що супроводжувалися формуванням електронної справи в програмний комплекс «Соціальна громада» для призначення всіх видів державних допомог. Серед них було 1003 соціальні допомоги, 121 пільга, 282 субсидії, а також 2128 довідок про взяття на облік ВПО. У рамках «Програми соціального захисту населення Сколівської міської ради на 2022 рік» у звітному періоді виплачено 1 448 246 гривень, з яких 1 200 000 гривень було надано сім'ям військовослужбовців, які загинули під час захисту незалежності України. Крім того, реалізовано «Програму компенсації пільгового проїзду окремих категорій громадян Сколівської міської ради на 2022 рік», у рамках якої відшкодовано 49 700 гривень за безкоштовний проїзд залізничним транспортом пільговиків, що проживають на території міської ради [262].

Однією з першочергових складових соціальної політики є також надання підтримки особливо вразливим категоріям населення. Для прикладу, станом

на 1 січня 2023 р. в управлінні праці та соціального захисту населення Болехівської ОТГ перебувало 1464 одержувачі державних соціальних допомог. У 2022 р. отримували субсидії 923 особи, а 128 осіб скористалися субсидіями на придбання твердого палива. Загальна сума допомог, профінансованих і виплачених з Державного бюджету, становила 46 513 тис. грн. Водночас на надання субсидій та пільг для оплати житлово-комунальних послуг і придбання твердого палива було спрямовано 6 908,8 тис. грн [239].

Соціальний захист героїв російсько-української війни в територіальних громадах гірських населених пунктів Карпатського краю є важливою складовою підтримки ветеранів та їхніх родин. У цих громадах, особливо зважаючи на їхню специфічну географію та обмежений доступ до багатьох послуг, реалізація соціальних програм є ключовою для забезпечення гідних умов життя героїв та їхніх сімей. Основними напрямками соціального захисту є: матеріальна підтримка, яка включає виплати одноразових грошових допомог ветеранам та членам родин загиблих, компенсації на лікування, реабілітацію та вирішення соціально-побутових питань; медична допомога та реабілітація, що забезпечується через скерування до спеціалізованих медичних закладів, пільгове лікування та доступ до реабілітаційних послуг. Соціальні послуги направлені на психологічну допомогу, соціальний супровід, консультування щодо працевлаштування та перекваліфікації, а також на підтримку в здобутті нових професій. Ветерани та їхні родини користуються пільгами на оплату комунальних послуг, субсидіями на житло та можливістю отримання земельних ділянок для будівництва. Забезпечення правового захисту полягає в допомозі з оформленням документів для отримання соціальних пільг та правовій підтримці в захисті їхніх прав, зокрема щодо статусу «Члена сім'ї загиблого» або «Учасника бойових дій». Окрім цього, забезпечується доступ до освіти для дітей загиблих воїнів та можливості для професійного розвитку ветеранів, зокрема пільгове навчання, перекваліфікація та гранти на започаткування власної справи. Участь територіальних громад Карпатського краю у загальнодержавних програмах

«Соціальна громада» та «ULEAD з Європою» дозволяє підвищувати якість надання цих послуг, адаптуючи їх до специфіки гірських регіонів.

Місцеві органи влади збільшили свою відповідальність і ресурси для виконання нових завдань, серед них постачання для Збройних сил України та Сил територіальної оборони, організацію розміщення ВПО, а також надання базових послуг населенню [44].

На сесії Львівської обласної ради ухвалено зміни до комплексної програми соціальної підтримки учасників АТО (ООС), їхніх родин, бійців-добровольців та родин Героїв Небесної Сотні на 2021–2025 роки. Зокрема, додано новий захід – «Надання грошової допомоги родинам загиблих (померлих) учасників АТО (ООС)», який передбачає виплату допомоги батькам та дружинам загиблих, що мають статус «Член сім'ї загиблого» згідно з законодавством України про ветеранів війни та їхній соціальний захист. Затверджено Порядок надання та виплати цієї допомоги [92].

Особливої уваги потребують також вимушено переміщені особи з зони бойових дій, кількість яких на початку війни, для прикладу, у Верховинській ТГ, складала майже 10 тисяч осіб [248].

Безперечно, соціальна сфера гірських районів потребує модернізації та покращення. Саме тому всі інфраструктурні проекти, спрямовані на поліпшення доріг, комунальних послуг та житлових умов, є критично важливими для підвищення рівня життя місцевих мешканців.

Одним з пріоритетних напрямів забезпечення якісного життя населення є розвиток медицини. Успішний розвиток медичної інфраструктури сприяє підвищенню рівня здоров'я мешканців, доступності медичних послуг та загальному соціально-економічному зростанню регіону.

На території Верховинської селищної ради функціонують два ключові медичні заклади: КНП «Верховинська багатопрофільна лікарня» з 172 ліжками для вторинної медичної допомоги і КНП «Верховинський центр первинної медико-санітарної допомоги», що забезпечує первинну медичну

допомогу. У медичному секторі працює 71 лікар, 144 медсестри, 48 молодших медсестер і 14 інших медичних працівників [248].

У Болехівській міській раді первинну медичну допомогу надає КНП «Центр первинної медичної допомоги», який включає Болехівську міську амбулаторію, Тисівську амбулаторію загальної практики сімейної медицини (АЗП-СМ), Полянницьку АЗП-СМ і 6 фельдшерсько-акушерських пунктів (ФАПів). Медичну допомогу отримують 17 231 пацієнт, з них 174 ВПО. 14 осіб отримали медикаменти через програму «Доступні ліки», а 32 осіб – безкоштовні ліки з гуманітарної допомоги.

Послуги у сфері охорони здоров'я надаються КНП «Дзвиняцький центр первинної медико-санітарної допомоги» Дзвиняцької сільської ради ОТГ, який утворено шляхом реорганізації амбулаторії загальної практики сімейної медицини в селах Дзвиняч та Росільна. Центр отримав нову ліцензію та приєднався до електронної медичної системи.

Однак, незважаючи на зусилля з поліпшення медичної інфраструктури, гірські райони стикаються з проблемами, серед яких недостатня кількість медичних установ, відсутність сучасного обладнання, дефіцит кваліфікованих кадрів та обмежений доступ до спеціалізованої допомоги. У зв'язку з високогірним розташуванням і транспортною важкодоступністю, кількість амбулаторій на 10 тис. осіб у регіоні становить 1,2, що менше за обласний показник (1,3 амбулаторії на 10 тис. осіб).

Приміщення медичних закладів потребують ремонту. Так, для прикладу, першочерговою проблемою є ремонт даху в медичному закладі у Дзвинячі, кабінети в Росільній, ФАП у Міжгір'ї – заміни джерела опалення. Крім того, ФАПи потребують доукомплектування комп'ютерним обладнанням. Медичні заклади Дзвиняцької ТГ обслуговують територію площею 702 км², частина якої є гористою і важкодоступною; беручи до уваги поточний стан транспортного парку, необхідно закупити нові автомобілі [250].

У гірських населених пунктах Львівської області працює лише 4 Центри первинної медико-санітарної допомоги (10 % від загальної кількості

в області), 307 амбулаторій та фельдшерсько-акушерських пунктів, однак існують проблеми з доступом до сімейної медицини. Кількість сімейних лікарів загальної практики становить лише 0,27 осіб на 1000 населення, що значно нижче середнього обласного показника в 0,46 осіб на 1000 осіб [248; 256].

Окремі проблеми стосуються житлово-комунального господарства. Для прикладу, житловий фонд Яблунівської селищної ради Івано-Франківської області, в основному, складається з приватних індивідуальних будинків, розташованих у всіх 11 населених пунктах громади, а також частково з житлового фонду комунальної власності. Система централізованого опалення та водопостачання в приватних індивідуальних будинках і житловому фонді комунальної власності відсутня. Теплопостачання і водопостачання в основному здійснюються в індивідуальному порядку: опалення – за рахунок теплових котлів, водопостачання – з криниць у домогосподарствах.

Обслуговування та надання послуг із електро- та газопостачання на території населених пунктів Яблунівської селищної ради здійснюються Косівським РЕМ ПАТ «Прикарпаттяобленерго» та Косівським УЕГГ ПАТ «Івано-Франківськгаз». У зв'язку зі значним підвищенням ціни на газ та електроенергію в останні роки спостерігається масовий перехід користувачів на твердопаливну систему теплопостачання та сучасні енергозберігаючі технології. Вуличне освітлення наявне лише в таких населених пунктах Яблунівської селищної ради: селище Яблунів, с. Стопчатів, с. Уторопи, с. Люча, с. Текуча, с. Нижній Березів (частково). У майбутньому планується залучити кошти на встановлення вуличного освітлення в інших населених пунктах.

Населені пункти Яблунівської селищної ради забезпечені доступом до Інтернету різних провайдерів, які надають послуги з підключення та доступу до мережі Інтернет. Також у кожному населеному пункті є поштове відділення Укрпошти та декілька відділень Нової пошти [96].

Житловий сектор, адміністративні будівлі та будівлі соціальної сфери на території Матеївецької громади повністю забезпечені газовою мережею (100 % покриттям).

Для прикладу, у Дзвиняцькій ТГ послуги водопостачання надає ТЗОВ «Уніплит», яке забезпечує населення водою безкоштовно, однак, власне, лише у Дзвинячі, а мешканці інших трьох сіл не мають доступу до водопровідної мережі й користуються власними криницями, які інколи висихають у період літньої спеки [250].

Упродовж 2022 р. послугами служби зайнятості у Верховинській ТГ скористалися 1073 безробітні особи. Станом на 1 січня 2023 р. рівень безробіття становив 1,2 % від працездатного населення. Протягом 2022 р. було працевлаштовано 566 осіб, з яких 488 – на новостворені робочі місця. Також у 2022 р. служба зайнятості надала безкоштовні профорієнтаційні послуги 1206 особам.

У Верховинській ТГ активно розвиваються підприємства торгівлі, громадського харчування та сфери послуг, що відповідають сучасним стандартам і вимогам. На території громади функціонує більше 190 магазинів продуктового та промислового призначення, які задовольняють потреби місцевих мешканців. Крім того, є 14 аптек і 1 ветаптека. У сфері громадського харчування працює 27 закладів, серед яких ресторани, кафе, кав'ярні та піцерії. Більшість закладів побутового обслуговування розташовані в центрі громади, у селищі Верховина. Тут жителі можуть скористатися послугами ательє, ремонтних майстерень для взуття, салонів краси та інших побутових послуг, загалом понад 30 підприємств. Громада також забезпечена автозаправними станціями, автомийками, станціями технічного обслуговування, магазинами автозапчастин і послугами шиномонтажу.

Соціальний захист населення Верховинської селищної ради здійснюється через п'ять основних служб: відділ соціальної роботи, Верховинський територіальний центр соціального обслуговування, Центр

надання адміністративних послуг, службу у справах дітей та селищний центр соціальних служб [248].

У 2018 р. було відремонтовано 37,5 км місцевих доріг з твердим покриттям, зокрема на дорогах Р-24 Татарів – Кам’янець-Подільський та Р-62 Криворівня – Чернівці. У 2019 р. підписано Меморандум про співпрацю для реалізації проєкту «Мале Карпатське коло» протяжністю 100 км, що з’єднає Львівську, Закарпатську, Івано-Франківську та Чернівецьку області [253].

Співробітництво територіальних громад є новою та перспективною формою місцевого й регіонального розвитку, що набирає популярності останніми роками. Його виникнення пов’язане з численними проблемами, з якими стикається місцеве самоврядування, і вирішенню яких може сприяти саме співпраця між громадами. Така форма взаємодії має великий потенціал і може бути корисною для забезпечення розвитку громад, незважаючи на їх розмір, або чисельність населення. Міжнародний досвід показує, що територіальні громади часто не є повністю самодостатніми, навіть якщо мають значні ресурси чи велику кількість жителів. Це підтверджує важливість співпраці як ефективного інструмента для вирішення актуальних питань, що стоять перед громадами будь-якого масштабу [160].

Погіршення економічної ситуації в країні, зокрема зростання безробіття та падіння купівельної спроможності, призводить до трудової міграції, що створює парадокс нестачі кваліфікованих працівників при високому рівні безробіття. У гірських районах Львівської області безробіття складає близько 1,4 %, що перевищує обласний показник (1,2 %) [256]. У гірських районах кількість суб’єктів середнього та малого підприємництва на 10 тис. осіб населення також значно відрізняється: тут вона складає 21 одиницю, що помітно менше, ніж обласний показник – 71 одиниця [256].

Науковці Т. Гоголь та Л. Мельничук акцентують увагу на тому, що основні труднощі, з якими стикаються сучасні реформи в Україні, зумовлені інституційними, ресурсними та соціально-демографічними перепонами.

Врахування цих бар'єрів є критично важливим під час розробки і впровадження ефективних механізмів розвитку громад [34].

Ще більше ситуація ускладнюється у зв'язку з повномасштабною російською агресією проти нашої держави. Війна веде до значних демографічних втрат, занепаду економічного розвитку.

Для покращення соціально-економічного розвитку гірських територіальних громад рекомендується:

1. Розвиток екологічного та сільського туризму.
2. Підтримка ремесел та крафтового виробництва.
3. Покращення інфраструктури.
4. Підтримка місцевого бізнесу та інвестицій.
5. Підвищення якості соціальних послуг.
6. Активізація участі місцевих громад у плануванні проєктів та залучення громадських організацій, молодіжних ініціатив і експертів до ухвалення рішень.
7. Співпраця з міжнародними партнерами для залучення грантів і реалізації спільних проєктів у рамках Карпатського регіону. Ці заходи сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності та сталому розвитку гірських територій.

Отже, стан соціально-економічного розвитку гірських територіальних громад вимагає перетворень для підвищення їх конкурентоспроможності через розвиток економічної активності, інфраструктури й наближення публічних послуг до європейських стандартів. Основою економіки є підтримка малого та середнього бізнесу, а також впровадження інновацій та технологій. Регіон має значний потенціал для розвитку туризму, що сприяє економічному зростанню та збільшенню надходжень до місцевих бюджетів. Важливими є також питання соціального захисту, розширення послуг для військовослужбовців, їхніх родин і ВПО.

2.3. Практичні аспекти реалізації політики територіальних громад гірських населених пунктів в освітньо-культурній сфері

Специфіка культурно-освітнього напрямку діяльності територіальних громад населених пунктів гірських територій полягає, насамперед, у віддаленості, як правило, від великих міст, складному рельєфі, що ускладнює доступ до культурних та освітніх закладів, погіршенні транспортної інфраструктури, що, своєю чергою, створює виклики для організації та проведення масових культурно-просвітницьких заходів. Окрім того, населення гірських громад зазвичай менше в кількісному плані і розподілене по невеликих селах, що вимагає створення локальних центрів культурного та освітнього життя, які можуть обслуговувати кілька населених пунктів одночасно. Гірські громади часто стикаються з обмеженнями бюджету, що ускладнює фінансування культурно-освітніх проєктів.

Під час круглого столу 16 березня 2017 р., присвяченого культурі, перший заступник голови Комітету ВРУ з питань культури і духовності Ірина Подоляк підкреслила важливість децентралізації для передачі функцій на місцеві рівні. Вона відзначила, що цей процес має як переваги, так і певні виклики. Водночас звернула увагу на актуальні питання, що потребують вирішення, зокрема забезпечення культури на загальнодержавному та регіональному рівнях, гарантування рівного доступу до культурних послуг, збереження закладів культури, а також оновлення змісту і зміни у функціонуванні культурних інституцій, які планувалося обговорити під час заходу [33].

Освіта є фундаментальною складовою сталого розвитку регіонів, і саме якість та доступність освітніх послуг визначають перспективи не лише соціально-економічного, культурного, а й суспільно-політичного розвитку, інтеграції громади в сучасний інформаційний простір.

У гірських громадах Львівської області проживає 151,38 тис. осіб. Для цього населення діють 217 шкіл, 95 дитячих садків і 4 професійно-технічні

навчальні заклади. Оскільки більшість шкіл мають низьку наповнюваність класів, середня кількість учнів у класі становить менше 15 осіб, що значно менше обласного середнього показника (21 учень) [256].

Розвиток освіти в гірських районах Закарпатської області ускладнюється географічною ізоляцією, інфраструктурними обмеженнями та демографічними проблемами. У підпорядкуванні Рахівської територіальної міської громади Закарпатської області знаходяться 8 дошкільних навчальних закладів і 9 шкіл [42]. У Воловецькій ТГ – 1 ліцей, 2 – гімназії та 8 закладів дошкільної освіти [162].

Кількість дітей у дошкільних установах Путильської ТГ Чернівецької області зменшується, незважаючи на зростання народжуваності в громаді. У той же час кількість учнів, які навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах, збільшується. Позитивним є те, що проєктна потужність освітніх закладів дозволяє охопити дітей навчальним процесом, але в трьох закладах спостерігається перевищення наповнюваності над проєктною потужністю: у Сергіївському ЗЗСО I–III ступенів це перевищення є незначним. З 11 закладів освіти лише 3 не потребують значних капіталовкладень. Стан забезпечення комп'ютерною та мультимедійною технікою, а також оновлення кабінетів природничого напрямку потребує поліпшення. Проте позитивним є те, що всі заклади освіти мають підключення до швидкісного Інтернету [260].

У Конятинській громаді Чернівецької області підвезення 250 учнів з віддалених гірських територій до школи здійснюється за допомогою двох шкільних автобусів. При Конятинському опорному ЗЗСО I–III ступенів функціонує пришкільний пансіонат, розрахований на 15–20 осіб. Для учнів, які проживають на відстані до 25 км у гірській місцевості, де неможливо організувати підвіз, станом на 2022 р. планували покращення побутових умов шляхом добудови спортивного комплексу та створення додаткових приміщень [254].

Освітню мережу Селятинської громади Чернівецької області складають три заклади дошкільної освіти: Плосківський ЗДО, де виховуються 58 дітей за

підтримки 6 педагогів та 8 обслуговуючих працівників; Селятинський ЗДО з віддаленою групою в с. Руська, у якому навчаються 87 дітей, працюють 9 педагогів та 14 осіб обслуговуючого персоналу; Шепітський ЗДО, який відвідує 33 дитини, задіюючи 4 педагогів та 8 обслуговуючих працівників. У цих закладах виховується 178 малюків, а загальна кількість працівників складає 49 осіб. Також у громаді функціонують чотири заклади загальної середньої освіти I–III ступенів: Селятинський ЗЗСО I–III ступенів ім. О. Зайця, у якому навчаються 220 учнів під керівництвом 24 педагогів та 18 осіб обслуговуючого персоналу; Плосківський ЗЗСО I–III ступенів, що має 201 учня, 27 педагогів і 14 обслуговуючих працівників; Шепітський ЗЗСО I–III ступенів, де навчаються 119 учнів, працює 19 педагогів та 9 осіб обслуговуючого персоналу; Комунальний заклад «Галицівський ЗЗСО I–III ступенів» з пришкільним гуртожитком, де навчаються 214 учнів за підтримки 36 педагогів та 37 обслуговуючих працівників. Загалом у цих закладах навчаються 754 учні, а кількість працівників становить 184 особи. Координацію роботи освітніх закладів здійснює Відділ освіти, культури, молоді та спорту Селятинської сільської ради. Три заклади загальної середньої освіти громади забезпечені шкільними автобусами, два з яких були придбані за рахунок співфінансування громади [261].

Гірські райони Івано-Франківщини багаті на унікальні культурні традиції, фольклор та народне мистецтво. Що ж до розвитку освіти, то важливим аспектом функціонування громад є інтеграція освітніх програм у місцеву культуру, а проведення занять просто неба, екскурсій та практичних занять дозволяє краще засвоювати матеріал в умовах, наближених до реального життя. На території Верховинської ТГ забезпечення виконання основних завдань для надання освітніх послуг реалізується мережею закладів загальної середньої освіти Верховинської селищної ради, яка налічує 17 установ – 8 ліцеїв та 4 початкових шкіл, які охоплюють загальною середньою освітою 3289 учнів (навчаються у 195 класах) [248]. Так, зокрема, функціонує Верховинська початкова школа з 4 класами, у яких навчається 41 учень.

Освітня мережа Дзвиняцької ТГ складається з чотирьох шкіл (по одній у кожному селі). При Міжгірській гімназії також діють дошкільні групи. Вже декілька років кількість дітей у школах залишається стабільною, тоді як кількість учителів зменшується [250]. У Болехівській громаді функціонують Болехівський ліцей № 1 «Академічний», Болехівський ліцей № 2 «Науковий», Тисівський, Поляницький, Козаківський, Гузіївський і Міжрічанський ліцеї [239]. Для учнів та педагогів організовано безкоштовний підвіз, який охоплює 320 учнів (100 %) та 42 педагогічних працівників (81 %). У всіх освітніх закладах забезпечено безпечне харчування відповідно до законодавства. У співпраці з Міністерством освіти і науки України, компанією «Google» і ЮНЕСКО було отримано 47 ноутбуків «Chromebook» для організації дистанційного навчання [239]. У Ворохтянській громаді функціонують Ворохтянський ліцей і Татарівська гімназія, у яких навчалося 787 учнів, а штат педагогічних працівників складав 82 особи.

Питома вага педагогічного персоналу в громадах трохи нижча від середнього показника по області та Україні. У Татарівській гімназії цей показник вищий порівняно з Ворохтянським ліцеєм та областю, але на 2,7 % нижчий за середній показник по Україні. Однак динаміка кількості дітей, які вступають до першого класу, є негативною. Незважаючи на це, до 2026/2027 навчального року у Ворохтянському ліцеї і Татарівській гімназії можна формувати по одному класу. Проте наступний навчальний рік, 2027/2028, може стати проблемним для Татарівської гімназії, оскільки в перший клас планується запис лише 4 дітей [249]. Освітня мережа Матеївецької громади включає 7 загальноосвітніх навчальних закладів, серед яких: чотири навчально-виховних комплекси, одна школа I–II ступенів та дві школи I ступеня. У комунальних освітніх закладах навчається близько 690 учнів та 130 дошкільнят [257]. У Спаській ОТГ освітні послуги надають Спаський ліцей, Липовицький ліцей, Лугівська гімназія, Суходільська гімназія. Освітня мережа Перегінської громади включає 12 ЗЗСО, 3 заклади дошкільної освіти (ЗДО) та 1 професійно-технічний заклад [259]. Освітня система Яблунівської

селищної ради охоплює 5 дитячих садків зі 188 дітьми та 75 педагогічними працівниками. У громаді функціонує 11 ЗЗСО, серед яких 4 ліцеї та 7 гімназій, де навчається 1689 учнів [96].

На території Делятинської ТГ функціонують кілька закладів освіти, серед яких: Делятинські ліцеї № 1–3 Делятинської селищної ради, Делятинський міжшкільний навчально-виробничий комбінат, а також філії Делятинського ліцею № 1 (філії № 1–2). Окрім того, у громаді є Білославський ліцей імені Марійки Підгірянки, Зарічанський ліцей імені В. Яворського, Чернославський ліцей та Чернопотоківський ліцей, усі підпорядковані Делятинській селищній раді [81].

Фундаментальною складовою системи освіти, яка закладає основи для всебічного розвитку дитини, формування її особистості та підготовки до навчання в школі, виступає також дошкільна освіта. У гірських територіальних громадах Івано-Франківщини дошкільна освіта виконує ще й функцію соціальної інтеграції, забезпечуючи рівні можливості для всіх дітей незалежно від їхнього місця проживання. Мережа закладів дошкільної освіти у Верховині представлена двома закладами дошкільної освіти, які мають 12 груп і обслуговують 257 дітей. Станом на вересень 2023 р. у цій ТГ функціонують 12 ЗДО 22 групами для 585 дітей [248].

Після створення Дзвиняцької ТГ у Дзвинячі збудовано дошкільний заклад. Серед закладів дошкільної освіти Болехівської ТГ можна виокремити: «Зірочка» й «Веселка» в м. Болехів, «Пролісок» у с. Тисів, «Дзвіночок» у с. Міжріччя. Загалом дошкільною освітою охоплено 447 дітей, що становить 57 % дітей віком від 3 до 6 років [239]. Станом на 2020 р. у Ворохтянській ТГ працювало два ЗДО: у смт Ворохта – ясла-садок «Лісова казка» (104 дитини) та ясла-садок «Ліщинка» (47 дітей) у с. Татарів. Завантаженість дошкільних закладів складала 82 дітей на 100 місць [249].

У контексті функціонування територіальних громад гірських територій Івано-Франківської області особливої актуальності набуває також і позашкільна освіта. Зважаючи на обмежений доступ до міських центрів та

ресурсів, позашкільна освіта в цих громадах стає ключовим інструментом для розвитку дітей та молоді, забезпечуючи їм рівні можливості для всебічного розвитку. Верховинська дитяча школа мистецтв є комунальним закладом селищної ради та початковою ланкою спеціальної мистецької освіти. На території Дзвиняцької ТГ немає закладів позашкільної освіти, тому батьки змушені відправляти дітей до музичної та спортивної шкіл у Богородчанах і Солотвині. На території Болахівської громади діють 2 заклади позашкільної освіти: Дитячо-юнацька спортивна школа та Будинок дитячої та юнацької творчості, де виховується 598 дітей (25 % дітей віком від 6 до 18 років). Протягом 2022/2023 навчального року в Будинку дитячої та юнацької творчості функціонувало 29 гуртків, які відвідують 398 дітей.

Від січня 2019 р. на території Болахівської громади діє комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр» (ІРЦ) Болахівської міської ради, що надає послуги дітям з особливими потребами [239]. Подібний центр функціонує також у селищі Перегінське. Заклади позашкільної освіти є і на території Яблунівської ТГ: Яблунівський міжшкільний навчально-виробничий комбінат, інклюзивно-ресурсний центр і Яблунівська дитячо-юнацька спортивна школа «Соколята» [96].

У Ворохтянській селищній раді відсутні заклади позашкільної освіти. Проте для сприяння всебічному розвитку учнівської молоді в громаді функціонує кілька гуртків, які організовані при Центрах культури, дозвілля, молоді та спорту. Крім того, діти можуть відвідувати комунальну організацію фізкультурно-оздоровчий комплекс «Олімп». Додатково учні мають можливість навчатися в обласній комплексній дитячо-юнацькій спортивній школі зимових видів спорту [249].

У системі організації навчального процесу проявляються спільні для всіх навчальних закладів проблеми та потреби. Необхідність ремонтів і доукомплектування включає кілька важливих заходів: доукомплектування медичних кабінетів, організацію спеціалізованих класів для вивчення природничих предметів та іноземних мов, заміну внутрішніх дверей,

встановлення енергоощадних лампочок, оновлення старих меблів, утеплення шкіль, встановлення автоматичних протипожежних систем, забезпечення кухонним обладнанням (за винятком школи в Міжгір'ї), а також заміну покрівлі (крім Космацької школи). Згідно зі Стратегією Дзвиняцької ТГ, необхідно оптимізувати витрати на систему освіти. Незважаючи на збільшення частки видатків на утримання закладів освіти (з 54,9 % у 2018 р. до 63,7 % у 2019 р.), є потреба в ремонті та покращенні енергоефективності навчальних закладів для зменшення витрат на опалення [250].

Основними напрямками розвитку культури є збереження гуцульських етнічних традицій, а також розвиток народної творчості. Багатофункціональні будинки культури надають культурні та освітні послуги. Вони є місцем проведення святкових заходів, концертів, театральних вистав, майстер-класів та художніх виставок. Для гірських громад будинки культури стають важливими центрами соціальної інтеграції, де місцеві жителі можуть активно долучатися до культурного життя та спільно проводити дозвілля. Вони також сприяють збереженню та популяризації народних традицій, ремесел і фольклору, що є невід'ємною частиною культурної спадщини Карпатського регіону.

Організаційно-методичний центр відділу культури, 8 будинків культури діють у населених пунктах Верховинської селищної ради. У Дзвиняцькій ТГ діють Дзвиняцький палац культури, будинки культури в Росільній та Космачі [250]. У Спаській ТГ функціонує Народний дім у с. Спас [9]. На території Болехівської громади діє Народний дім міста Болехова.

Важливу роль у розвитку освітньо-культурної сфери в територіальних громадах гірських територій Івано-Франківської області відіграють також клуби. У Верховинській ТГ налічується 11 клубів, у Спаській ТГ клуби функціонують у селах Погорілець, Підсухи, Суходіл, Липовиця. Вони слугують центрами культурного життя, організовуючи різноманітні культурні заходи, фестивалі та виставки, що сприяє розвитку місцевої культури та збереженню традицій. Вісім сільських клубів функціонують у Болехівській

ТГ. Клуби виступають як платформи для освітніх ініціатив, проводячи лекції, майстер-класи та інші навчальні заходи, що підвищує рівень освіти місцевих мешканців. Сільський клуб функціонує також у Міжгір'ї. Культурні та освітні заходи, які організовують клуби, можуть сприяти розвитку туризму і місцевого бізнесу. Клуби також активно працюють над збереженням культурної спадщини, популяризуючи місцеві традиції та ремесла, що є важливим для збереження культурної ідентичності. Залучення ресурсів для реалізації проєктів, підтримуваних державними або міжнародними фондами, також сприяє розвитку громади. Клуби розташовані в Бережниці, Буковці, Віпче, Волова, Перехресне, присілок Плай, Черетів, Чорна Річка, присілок Шкірівський Грунь, Рівня, присілок Синиці [248].

Підтримка та розвиток соціально-культурних ініціатив, а також організація та проведення масових культурних і театралізованих заходів здійснюються у місцевих будинках культури та клубах Берегометської селищної ради Чернівецької області, зокрема в Берегометському, Лопушнянському будинках культури, сільському клубі с. Заріччя, Долішньошепітському сільському клубі, Вовчинецькому сільському клубі, Мигівському сільському будинку народної творчості та дозвілля [247].

Бібліотеки в гірських територіальних громадах виконують не лише традиційну функцію збереження та надання доступу до книжкових фондів, але й стають важливими інформаційними та освітніми центрами. Це особливо важливо для школярів і студентів, які можуть використовувати бібліотечні ресурси для навчання та самоосвіти. У кожному населеному пункті працює публічна бібліотека, найчастіше при будинку культури (у Космачі бібліотека розташована в будівлі сільської ради). Болехівська центральна міська бібліотека об'єднує 10 бібліотек, розташованих на території громади. Бібліотеки організовують різноманітні освітні програми, літературні вечори, зустрічі з письменниками та науковцями, що сприяє розвитку читацької культури та розширенню кругозору місцевих жителів. Публічна бібліотека Верховинської селищної ради має мережу бібліотек-філій у селах: Верхній

Ясенів, Голови, Ільці, Красник, Красноїлля, Криворівня, Кривопілля, Буковець. Бібліотечні пункти розташовані в селах Бережниця, Віпче, Волова, Перехресне, Черетів, Чорна Річка, Рівня, у присілках Шкірівський Грунь, Синиці. У Спаській громаді діють бібліотеки в селах Спас, Погорілець, Підсухи, Луги.

У Чернівецькій області, для прикладу, в Селятинській громаді функціонують три сільські будинки культури (СБК), два сільські клуби (СК) та п'ять філій сільських бібліотек. Серед них: Плосківський СБК, Селятинський СБК, Шепітський СБК, Лустунський СК та Н. Яловецький СК. Серед бібліотечних філій є Лустунська, Плосківська, Селятинська, Шепітська та Нижньояловецька філії сільської бібліотеки [261].

Важливу роль у збереженні історичної пам'яті та культурної спадщини регіону відіграють також музеї. Вони знайомлять відвідувачів з історією, етнографією, природою та культурними традиціями гірських територій Івано-Франківщини. Музеї організовують постійні й тимчасові експозиції, екскурсії, наукові конференції та освітні програми, які сприяють глибшому розумінню культурної ідентичності регіону.

Музейна галузь Львівської області привертає велику кількість відвідувачів завдяки розгалуженому музейному фонду, кваліфікованим співробітникам та унікальному розташуванню архітектурних пам'яток у центрі Львова та інших історичних локаціях [256].

У Рахівському регіоні Закарпатської області знаходиться кілька унікальних музеїв, які варто відвідати. Серед них – Музей гуцульської різьби Юрія Павловича, який демонструє майстерність місцевих різьбярів, та Музей екології гір, присвячений природі Карпат та історії природокористування в цьому регіоні. Крім того, у центрі Європи розташований музей-ресторан «Колиба», що пропонує гостям автентичні гуцульські страви, занурюючи їх в атмосферу традиційної культури. Ще одним цікавим об'єктом є Музей гуцульської бриндзи в Рахові, де відвідувачі можуть дізнатися про процес виготовлення цього сиру. На території Карпатського біосферного заповідника

функціонує Музей екології гір та кілька візит-центрів, які надають інформацію про флору та фауну регіону, а також екологічну освіту для відвідувачів [42].

Мережа закладів культури Ясінянської ТГ Закарпатської області, що забезпечує культурні потреби населення громади, включає: 3 будинки культури, 2 клуби в присілках, народний дім у с. Чорна Тиса, 10 бібліотечних установ та Ясінянський історико-краєзнавчий музей [246].

Для молоді музеї стають важливим джерелом знань про рідний край, допомагають формувати патріотичні почуття та шанобливе ставлення до історії та традицій. Музеї Івано-Франківської області висвітлюють перебування в краї видатних історичних, громадських та політичних діячів, письменників і етнографів. У Болехівській ТГ функціонує музей історії міста Болехова ім. Романа Скворія.

У Верховинській селищній раді діють важливі культурні заклади, зокрема Музей Гуцульського театру Гната Хоткевича в с. Красноїлля, Музей історії села Верхній Ясенів та будинки культури в селах Верхній Ясенів, Голови, Замагора, Ільці, Красник, Красноїлля, Криворівня та Кривопілля. У Криворівні розташовані музеї Івана Франка, Михайла Грушевського та Параски Плитки-Горицвіт, гуцульської письменниці й фольклористки, а також історико-етнографічний музей «Хата-гражда» Параски Харук і етнографічний музей старожитностей Гуцульщини.

Духовний туризм у Верховинській ОТГ представлений давніми церквами, які є не лише святинями, а й справжніми шедеврами дерев'яної архітектури. До таких належать: церква Різдва Богородиці в с. Криворівня, яка понад 300 років залишається відкритою; церква Пресвятої Тройці в с. Ільці (ПЦУ); церква Святих Апостолів Петра і Павла в с. Красноїлля (1840 р.); церква Святого Духа в с. Ясенів (1882 р.); церква Успіння Пресвятої Богородиці (УГКЦ) (селище Верховина); храм Перенесення Мощей Святителя Миколая (ПЦУ), с. Бережниця; храм Вознесіння Господнього (ПЦУ), с. Буковець; храм Пресвятої Тройці (ПЦУ), с. Верхній Ясенів; храм Пророка Іллі (ПЦУ), с. Голови (прис. Ділок); храм Юрія Переможця (ПЦУ) с. Голови (прис.

Шкірівський Грунь); храм Чуда Архістрати́га Михаїла (ПЦУ), с. Замагора; храм Різдва Іоана Хрестителя (ПЦУ), с. Замагора (прис. Рикалівка); храм Покрови Пресвятої Богородиці (ПЦУ), с. Красник; церква Святого Пантелеймона (УГКЦ), с. Красноїлля (прис. Вигода); храм Пророка Іллі (ПЦУ), с. Кривопілля; церква Пресвятої Тройці (УГКЦ), с. Кривопілля; храм Різдва Пресвятої Богородиці (ПЦУ), с. Криворівня та кілька інших [248].

Матеївецька громада має розвинену мережу закладів культури, що включає: 5 будинків культури (у Замулинцях, Матеївцях, Залуччі, Перериві та Пилипах), 10 бібліотек (у Замулинцях, Семаківцях, Матеївці, Тростянці, Залуччі, Дебеславцях, Перериві, Кропивищі, Пилипах та Ганнівці), а також 5 клубів (у Семаківцях, Тростянці, Дебеславцях, Кропивищі та Ганнівці) [257].

У територіальних громадах гірських населених пунктів розвитку культури перешкоджає поганий технічний стан будівель, у яких розташовані заклади культури. Для прикладу, у Дзвиняцькій ТГ майже всі будівлі потребують ґрунтового ремонту, комплексної термомодернізації та встановлення систем опалення, яке частково є лише у Дзвинячі. Закладам культури не вистачає обладнання (мікрофонів, аудіосистем, освітлення тощо), що обмежує їхню діяльність, особливо в зимовий період. Дзвиняцький палац культури фактично впродовж 20 років не отримував жодного фінансування. Через величезну площу опалення цієї будівлі потребує чималих коштів. Це значний виклик для ТГ – організувати роботу закладу та оптимізувати витрати на його утримання [250].

Попри те, відділи культури проводять активну просвітницьку діяльність серед населення гірських територій Івано-Франківської області. Так, зокрема, відділ культури Болехівської ТГ організовує міські фестивалі, свята, конкурси, виставки образотворчого, художнього, літературного та декоративно-прикладного мистецтва. Попри обмеження культурно-мистецьких заходів через воєнний стан, у 2022 р. в громаді було проведено кілька значущих культурно-патріотичних подій. Серед них: міське свято «Щедрівка і коляда у кожен дім заглядає», віче-реквієм «Небесна Сотня – то в серцях вогонь, він

гаряче палав за Україну», віче до Дня Конституції України під девізом «Права громадян – турбота держави», а також урочистості до Дня Державного Прапора та Дня Незалежності України, присвячені темі «Моя Україно, калиновий гай, на крилах пісень ти до неба злітай».

Не менш важливими були святкування 651-ї річниці міста Болехова, яке супроводжувалося урочистостями під девізом «Рідний Болехів, наче сад навесні, крихта землі – найдорожча мені», а також урочистості, присвячені 80-річчю створення Української повстанської армії, що мали гасло «Вони ішли до смерті упритул, свою Україну з лиха рятувати». Завершення року ознаменувалося віче до Дня Гідності та Свободи під гаслом «Герої Майдану не будуть забуті!» [239].

Отже, освітньо-культурна діяльність у територіальних громадах гірських населених пунктів Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької та Закарпатської областей постає значущим елементом місцевого життя, сприяє збереженню і популяризації традицій. Організація фестивалів, майстер-класів, культурних заходів надає можливість місцевим жителям та туристам глибше пізнати й цінувати культурну спадщину Карпат. Завдяки децентралізації громади отримали більше автономії у прийнятті рішень, що дозволяє їм ефективніше планувати та реалізовувати освітньо-культурні проекти. Територіальні громади активно співпрацюють з освітніми установами для покращення матеріально-технічної бази шкіл та створення комфортних умов для навчання. Взаємодія між культурними та освітніми напрямами сприяє створенню інтегрованих програм, що поєднують навчання з культурною освітою.

РОЗДІЛ 3. ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

3.1. Транскордонне співробітництво

Інтеграція є складним процесом, що передбачає чітко окреслені мету, завдання, а також специфічні форми та принципи, регульовані не лише спеціальними законами, але й морально-етичними нормами. Згідно з визначенням Глумачного словника Оксфордського університету, інтеграція є «актом або процесом об'єднання двох або більше частин таким чином, щоб вони функціонували як єдине ціле» [309].

Європеїзація значно вплинула на посткомуністичний перехід, доповнивши та, у деяких випадках, змінивши всі його аспекти неоднорідно. З одного боку, європейські стандарти сприяли продовженню демократичної консолідації в нестабільних демократіях регіону; з іншого боку, ускладнили демократичний і парламентський процес у країнах-кандидатах, накладаючи вимоги щодо великої кількості законопроектів [119].

Постановою ВРУ «Про основні напрями зовнішньої політики України» 1993 р. [199] було визначено європейську інтеграцію як пріоритетний напрям зовнішньої політики через активну участь у загальноєвропейських процесах. Європейська інтеграція України означає її включення до світового простору безпеки разом з країнами, що поділяють спільні цінності та принципи. Процес інтеграції до ЄС передбачає впровадження необхідних змін у всіх сферах і напрямках, зокрема у сфері безпеки, як на теоретичному, так і на практичному рівнях, що особливо важливе в сучасних умовах російсько-української війни [15, с. 9]. Проблемним моментом у цьому контексті, на думку окремих дослідників, постає сучасне інституційне середовище, яке характеризується відсутністю ключових учасників та необхідних «правил гри» в певних просторово-часових координатах, що стримує поступальний розвиток суспільної системи [124].

Євроінтеграція для територіальних громад означає підвищення якості життя через реалізацію рішень, які безпосередньо залежать від активної діяльності місцевої влади [2; 36]. Інвестиційна привабливість територіальних громад стала ключовим елементом їхніх стратегій розвитку і дедалі частіше розглядається як важливий чинник у реалізації євроінтеграційного курсу України [3, с. 42–50].

Вагомим аргументом для активізації міждержавних та міжурядових діалогів (на рівні Україна – ЄС) щодо переформатування двосторонніх відносин став перехід до статусу європейського прикордоння [3, с. 43]. Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (особливо економічної частини), увага регіонів значною мірою зосередилася на залученні зовнішніх інвестицій, отриманні донорської підтримки та грантів від європейських інституцій.

Оскільки європейська інтеграція сприяє зближенню політичних, економічних і соціальних систем різних країн, ТКС є невід’ємною частиною цього процесу, оскільки дозволяє країнам адаптуватися до європейських стандартів і забезпечує поступову інтеграцію в єдиний європейський простір. Воно є формою міжнародної взаємодії між територіальними громадами, регіонами чи іншими суб’єктами, розташованими по обидва боки спільного державного кордону [105]. ТКС є також ключовим фактором для досягнення взаємної вигоди, розвитку і стабільності прикордонних регіонів, для підтримки загального процесу європейської інтеграції.

Східні Карпати є одним із найбільш привабливих і різноманітних географічних регіонів Центральної Європи. Цей регіон виділяється наявністю територій з низьким рівнем соціально-економічного розвитку, що виявляється як у порівнянні з іншими регіонами своїх країн, так і в європейському контексті. Незважаючи на значний потенціал, який мають людський капітал, природні ресурси та культурна спадщина, ці можливості не використовуються повною мірою. Важливим аспектом є те, що регіон Східних Карпат перетинається з зовнішнім кордоном ЄС, що, залежно від підходу, може

створювати перешкоди або надавати переваги. У такому контексті політичне значення співпраці з Україною для кожної з країн Карпатського регіону набуває стратегічного характеру [241].

Міжнародне співробітництво забезпечується через участь у єврорегіонах, зокрема Єврорегіоні «Верхній Прут» (для Чернівецької області) та Єврорегіоні «Карпати» (Карпатський Єврорегіон, КЄ). Єврорегіон «Карпати» створений 14 лютого 1993 р. в місті Дебрецен (Угорщина), став першим єврорегіоном Східної та Центральної Європи. Його основні цілі передбачають координацію дій між учасниками, розвиток співпраці в економіці, науці, а також підтримку транскордонних проєктів і співпрацю з міжнародними організаціями на засадах паритету [21].

КЄ об'єднує прикордонні адміністративні одиниці п'яти країн: Польщі (Підкарпатське воєводство), України (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Чернівецька області), Словаччини (Кошицький та Пряшівський край), Румунії (округи Біхор, Ботошані, Марамуреш, Сучава, Сату-Маре, Зілаг, Харгіта) та Угорщини (області Боршод-Абауй-Земплейн, Гевеш, Яс-Надькун-Солнок, Саболч-Сатмар-Берег, Гайду-Бігар, міста Дебрецен, Егер, Мішкольц, Ніредьгаза) [236]. На сьогодні територіальна співпраця країн у межах КЄ переважно здійснюється у двосторонньому форматі через окремі «точкові проєкти» та в рамках цільових програм, орієнтованих на ТКС, охорону навколишнього середовища, а також гуманітарні та культурні сфери. Зазвичай ТКС реалізується через угоди між державами, регіонами чи громадами та фінансування міжнародних програм, таких як Interreg у ЄС.

У 2003 р. було підписано, а 2006 р. набрала чинності Карпатська конвенція, яка стала основою регіональної співпраці та координації політики між державами. Вона передбачає співпрацю на рівнях місцевих громад, неурядових організацій, національних та регіональних урядів, а також ЄС та Організація Об'єднаних Націй (ООН). Конвенцію підписали Україна, Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина, Румунія та Сербія. Співробітництво охоплює сталий розвиток земельних ресурсів, просторове планування, транспортні та

логістичні мережі, а також підтримку туризму, промисловості, енергетики, культури та освіти [16].

Після 2004 р. ТКС стало важливим інструментом європейської інтеграції України [131]. Для реалізації програми ЄС для Карпатського регіону було створено відповідні структури. Українську частину представляє Українська національна рада КЄ, до складу якої входять керівники обласних рад та адміністрацій Івано-Франківської, Львівської, Закарпатської та Чернівецької областей [292]. У 2007 р. в Україні була заснована Асоціація органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна» [107], яка згодом стала національним представництвом у рамках КЄ. Вона сприяє транскордонній та міжрегіональній співпраці, розвитку нових підходів до місцевого та регіонального розвитку і формуванню мережевих зв'язків.

Одним із пріоритетів є популяризація культурного, історичного та природного потенціалу української частини Карпат. Асоціація сприяє формуванню професійних структур транскордонної співпраці, підготовці та супроводу проєктів місцевого розвитку і транскордонної співпраці, допомагає у пошуку партнерів у межах КЄ. Також вона займається підготовкою стратегій, програмних документів, планів розвитку громад, організовує професійні навчання у сфері місцевого розвитку і проєктного менеджменту [198].

Інституційний потенціал КЄ визначається ініціативами ТКС та можливістю реалізації спільних проєктів з країнами ЄС, що створює основу для євроінтеграційних процесів в Україні [6].

Пріоритети міждержавного та міжрегіонального співробітництва визначено в Рекомендації 296 Конгресу місцевих та регіональних влад (2010 р.), яка підкреслює необхідність залучення громадськості до рішень у сфері територіального планування, охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. Важливими є також аспекти соціальної політики, розвитку регіональної економіки та покращення ситуації на місцевих ринках праці [16].

Програма підтримки ініціатив місцевих громад Карпат була заснована 2018 р. з ініціативи Асоціації органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна» та за підтримки обласних рад Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. Програма передбачала щорічні конкурси проєктів, за результатами яких переможці отримували гранти до 250 тис. грн для реалізації місцевих ініціатив, спрямованих на розвиток гірських територій. Це була перша в Україні ініціатива міжрегіональної співпраці, що використовувала європейські підходи до підготовки та реалізації проєктів, а також забезпечувала консолідоване фінансування з чотирьох областей та бізнес-партнерів [191].

Розвиток ТКС сприяє зміцненню українсько-польських контактів через реалізацію спільних проєктів та обмін досвідом. Це передбачає розвиток різноманітних форм співпраці, серед яких єврорегіональні об'єднання, транскордонні кластери, а також зміцнення інституційної спроможності органів місцевої влади в цій сфері.

Протягом реалізації Програми в період 2018–2020 рр. було укладено 10 угод про співпрацю з іноземними партнерами з Китайської Народної Республіки (КНР), Республіки Узбекистан, Чеської Республіки, Литовської Республіки, Держави Ізраїль, Грузії, Республіки Корея, Азербайджанської Республіки та Канади. Згідно зі встановленими протоколами, було організовано понад 300 зустрічей керівництва Львівської області з іноземними делегаціями, з яких 9 відбулися на високому рівні. Також були організовані візити делегацій зі Львівщини до регіонів-партнерів у зазначених іноземних державах [209].

Івано-Франківська область активно розвиває зовнішні відносини та укладає угоди про партнерство з різними регіонами, серед яких Марамурешський, Сучавський та Васлуйський повіти Румунії, Підкарпатське, Опольське та Любуське воєводства Польщі, провінція Альберта Канади та провінція Шаньсі КНР. Область орієнтована на розширення міжрегіонального співробітництва з адміністративно-територіальними одиницями інших країн,

зокрема в економічній та гуманітарній сферах. Значний інтерес до Івано-Франківщини виявляють представники іноземних держав та міжнародних організацій. У 2021 р. область відвідали делегації з Канади, Хорватії, Великої Британії, Туреччини, Чехії, Польщі, Німеччини, Румунії, а також представники ОБСЄ, ЮНЕСКО, КМЄС та інших міжнародних установ [203]. У 2022 р. Івано-Франківська область посіла п'яте місце в рейтингу євроінтеграції за результатами дослідження «Євромапа України. Рейтинг європейської інтеграції областей» [72].

Попри відсутність членства України в ЄС, Закарпаття має успішний приклад європейської інтеграції у вигляді ЄОТС ТИСА [79]. Цей проєкт, перший в ЄС і унікальний для України, вплинув на зміну законодавства, зокрема через прийняття ЗУ «Про внесення змін до Закону України про транскордонне співробітництво» у 2018 р. Завдяки об'єднанню було реалізовано 10 малих та два великі проєкти, зокрема REVITALI і «ZeroWaste», загальний бюджет яких склав 6,7 млн євро. ЄОТС ТИСА також розробило стратегії для обох сторін кордону, що підтверджує ефективність цього інструменту [79].

У червні 2021 р. в Ужгороді відбувся Міжнародний форум «Україна у Карпатському Єврорегіоні» [104]. У заході взяли участь представники України, Угорщини, Словаччини, Польщі, Румунії та Асоціації європейських прикордонних регіонів, зокрема Генеральний секретар пан Мартін Гіллермо Рамірес. Під час форуму були запропоновані важливі ініціативи, такі як створення Центру українсько-польського співробітництва при Ужгородському національному університеті, підписано Меморандум про оновлення та діяльність транскордонної мережі «Форум міст-побратимів та міст-партнерів Карпатського Єврорегіону» та міжнародну Угоду щодо створення та функціонування транскордонної мережі «Форум громадянського суспільства Карпатського Єврорегіону» [104].

На форумі Володимир Панов, голова Федерації роботодавців Закарпаття, зазначив важливість Карпатського регіону для залучення

іноземних інвестицій та відновлення лідерських позицій України в євроінтеграційних процесах. Він розповів про успішний інвестиційний досвід Закарпаття на початку 2000-х рр., коли завдяки активним ініціативам регіональної еліти було залучено понад \$ 200 млн інвестицій, створено тисячі робочих місць і побудовано сучасні підприємства. Однак з 2005 р., після скасування преференційних норм і перенесення представництва КЄ до Львова, регіон втратив свої конкурентні переваги, що негативно позначилося на розвитку та інвестиційній привабливості Закарпаття [106].

Як зазначають Н. Мікула та В. Демченко, ТКС в межах КЄ є важливим елементом для стимулювання процесів європейської інтеграції та розвитку діалогу з місцевими й регіональними органами влади Європи [305, р. 62–63].

Основними напрямками такого співробітництва є економічний розвиток, що включає інвестиції, розширення торгівлі та підтримку малого й середнього бізнесу, а також реалізацію інфраструктурних проєктів, пов'язаних із модернізацією транспортної, енергетичної та комунікаційної інфраструктури. Крім того, важливе значення має культурний обмін, який сприяє розвитку міжкультурного діалогу та спільних освітніх і мистецьких проєктів, екологічна співпраця, спрямована на вирішення екологічних проблем, охорону природних ресурсів і боротьбу з наслідками змін клімату, а також соціальний розвиток, що включає програми у сферах охорони здоров'я, освіти, туризму та спорту.

Програма ТКС Польща – Білорусь – Україна 2014–2020 за підтримки ЄС передбачала реалізацію проєкту «Спільний захист людей та навколишнього середовища в Карпатах», що діяв у 2018–2021 рр. Цей проєкт спрямовувався на створення українсько-польської системи попередження та реагування на катастрофи в гірських районах. Загальний бюджет проєкту склав 1 842 438 євро, з грантом ЄС у розмірі 1 658 174,20 євро. Головною метою було підвищення безпеки через зміцнення спроможності служб реагування на надзвичайні ситуації та пожежну охорону в цих районах. Це включало

закупівлю пожежної техніки, проведення спільних навчань та створення навчального центру в Перемишлі.

Проект «Світ карпатських розет – заходи зі збереження унікальності культури Карпат» [218] (2018–2021) мав бюджет 1 543 329,05 євро, з яких грант ЄС становив 1 376 340,85 євро (для України – 843 165,10 євро). Проект спрямовувався на збереження культурної та історичної спадщини Карпат через розвиток ТКС, створення мережі організацій та підвищення компетенцій місцевих громад. У рамках проекту створено польсько-український Карпатський центр культурної спадщини «Розети», відновлено два об'єкти культурної спадщини, проведено 23 культурні заходи, 14 тренінгів та опубліковано 8 матеріалів.

Метою проекту «Карпатська мережа регіонального розвитку» [103] (2018–2021, бюджет 48 880 200 грн, з яких грант – 44 120 200 грн) було підвищення ефективності економічного розвитку Карпат через міжрегіональну співпрацю. У рамках ініціативи було розроблено Стратегію розвитку Українських Карпат та план її реалізації. Для підтримки розвитку було збудовано Карпатський центр регіонального розвитку в с. Волосянка Львівської області, а також закуплено мобільні павільйони для проведення виїзних конференційних заходів, що сприяли поглибленню взаємодії між карпатськими регіонами. Окрім того, було створено Карпатську агенцію регіонального розвитку, підтримано діяльність місцевих агенцій розвитку та реалізовано 40 пілотних проектів на місцях. У рамках проекту проведено тренінги, навчальні візити, стажування, організовано 5 форумів та конференцій, три виставки в карпатських областях. Також було підготовлено й запущено курс дистанційного навчання «Розвиток гірських територій» [103].

Протягом 2018–2019 рр. було реалізовано кілька важливих проектів. Один з них – «Транскордонна стежка дерев'яної архітектури» [274] (бюджет 65 961,00 євро, з яких 59 934,90 євро надано ЄС, а для України – 26 245,80 євро), сприяв збереженню польсько-української прикордонної культурної спадщини. Інші проекти – «Розвиток сталого туризму в природоохоронних

територіях Карпат» (бюджет 66 660 євро, з яких 59 994 євро від ЄС, для України – 34 605 євро) та «Шлях волоської культури у польсько-українському прикордонні» (бюджет 66 650,00 євро, з яких 59 985,00 євро від ЄС, для України – 25 524,00 євро) – також стали частиною ТКС.

У 2021 р. Європейський парламент та Рада Європи запустили програму Digital Europe у рамках багаторічної фінансової програми на 2021–2027 рр. для сприяння цифровізації в ЄС (Європейський парламент і Рада Європи, 2021). Програма має на меті усунення розриву між дослідженнями в галузі цифрових технологій і їх упровадженням на ринку.

Івано-Франківська область активно залучена до програм ТКС, що демонструється через участь у декількох важливих ініціативах. У рамках програми «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна 2014–2020» було реалізовано 8 проєктів, а в програмах «Польща – Білорусь – Україна 2014–2020» та «Румунія – Україна 2014–2020» – відповідно 7 та 21 проєкт. Ці ініціативи спрямовані на покращення співпраці й розвиток територіальних спільнот на кордонних ділянках, сприяючи зміцненню соціально-економічного розвитку та культурного обміну між країнами. Загальна сума фінансування цих проєктів станом на 31 липня 2021 р. становила близько 4 млн євро.

У 2021 р. було підготовлено нові програми (на 2021–2027 рр.) ТКС Interreg NEXТ: «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна», «Румунія – Україна». Івано-Франківська обласна державна адміністрація надала аналітичні матеріали для розробки нових програмних документів та провела консультації з зацікавленими сторонами для визначення пріоритетних напрямів у майбутніх конкурсах [210].

Проєкт «Просування енергоефективності та імплементація Директиви ЄС з енергоефективності в Україні», реалізований Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH за підтримки Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини і Державного секретаріату Швейцарії, сприяє впровадженню енергоефективних

заходів у публічних закупівлях та відновленні України відповідно до принципу «Build Back Better and Greener». Цей підхід підтримує цілі Європейської Зеленої угоди і цифрову трансформацію ЄС.

Долинська ТГ Івано-Франківської області активно впроваджує проєкт «Впровадження громадських технологій в процесах місцевого розвитку» [195], який реалізується за підтримки ЄС через Агенцію розвитку ОТГ Прикарпаття. Ініціатива передбачає створення платформи e-DEM, вебсайту громади, чат-бота для поліпшення комунікації між мешканцями та місцевими органами влади. Також громада визнана одним із переможців конкурсу Pro.Фермерство, організованого Центром розвитку Громада.UA, що дозволило їй отримати підтримку для реалізації сільськогосподарських проєктів. У рамках реалізації проєкту UNICEF (United Nations agency for children – дитячий фонд ООН) було придбано 2 телевізори для інформаційних матеріалів вакцинальної кампанії, обладнано ігрові зони для дітей у 3 амбулаторіях та створено спеціальне місце для матері та дитини в АЗПСМ м. Болехів (Івано-Франківська область). За сприяння фонду UNICEF отримано 2 холодильники та 1 морозильну камеру для зберігання вакцин [239].

Селятинська сільська рада Чернівецької області бере участь у проєкті «Е-рішення для громад», реалізованому Центром розвитку інновацій у рамках програми «U-LEAD з Європою». Основною метою цього проєкту є допомога громадам у переході до «Управління 2.0.» на основі аналізу даних. У результаті співпраці в проєкті рада придбала модулі для покращення роботи з населенням та надання якісних послуг, зокрема реєстр територіальної громади, модулі для обліку доходів та видатків бюджету та Єдину систему даних.

Громада стала учасником четвертого раунду відбору Фази Впровадження програми «U-LEAD з Європою» [261], спрямованої на надання адміністративних послуг, і вже розпочала реалізацію проєкту. В рамках цієї програми сільська рада також брала участь у проєкті «Громада для людини: підвищення компетентності громад для розвитку соціальних послуг» [261]

(2018–2019), що покращував благополуччя вразливих груп через інтеграцію соціальних послуг.

У липні 2021 р. Берегометська громада Чернівецької області взяла участь у конкурсі місцевих ініціатив. Проєкт «Створення оглядової площадки «Краєвиди Карпат» став переможцем (вартість проєкту – 107 тис. грн). На базі ДП «Берегометське МЛГ» та ДП «Путильське ЛГ» був розроблений перший туристичний маршрут, що з'єднує Вижницький і Путильський райони. У листопаді 2021 р. Берегометська селищна рада та Комунальне унітарне підприємство «Добробут» подали проєкт для участі в конкурсі, що організований тією ж Асоціацією. Проєкт «Безпечна громада: комфорт і добробут» [95] має загальну вартість 125 тис. грн.

Зовнішньоторговельні операції Львівської області включають 160 країн, з основними партнерами серед держав Європейського Союзу, зокрема Польща, Німеччина, Чехія та Данія. Протягом 2015–2018 рр. понад 70 % експорту спрямовувалося до країн ЄС, імпорт становив більше 60 % від загального обсягу зовнішньої торгівлі. Значні обсяги послуг надавалися США та Канаді, а імпорт товарів переважно здійснювався з Китаю, послуги – зі Швейцарії та Туреччини [256].

Сучасні умови значно трансформували формат співпраці українських міст із зарубіжними містами-побратимами та містами-партнерами. О. Богородецька визначає побратимське партнерство як суспільно-політичне явище, що охоплює дружні, рівноправні й довгострокові відносини між територіальними громадами різних країн. Ці відносини можуть реалізовуватися як в інституціоналізованій, так і в неінституціоналізованій формах, зокрема через органи місцевого самоврядування або громадські організації. Основними сферами такої співпраці є зміцнення дружніх зв'язків між народами, обмін досвідом у вирішенні соціально-економічних та інших проблем, а також розвиток взаємного інтересу для поглиблення партнерства. Дослідниця підкреслює важливість побратимського співробітництва в трьох аспектах: як політичного інституту, що регулює взаємодію громад; як

політичного процесу, який забезпечує динамічну взаємодію учасників партнерства; як форми політико-культурної комунікації для обміну цінностями, досвідом і традиціями, що сприяє зміцненню взаєморозуміння та культурного діалогу [18, с. 8]. Європейські держави активно підтримують Україну, надають гуманітарну та фінансову допомогу, військову техніку, приймають біженців і надають медичні послуги, а також сприяють введенню санкцій проти агресора як інструменту міжнародного тиску.

Реагування та відновлення зосереджені на координації гуманітарної допомоги для задоволення негайних потреб населення, яке постраждало від кризи, надаючи основні послуги, такі як охорона здоров'я, освіта та житло [312]. Європейські держави постійно організовують доставку продуктів, медикаментів, одягу, засобів гігієни та іншої необхідної допомоги через гуманітарні центри та організації.

Від початку повномасштабного вторгнення РФ, до Ужгорода надійшла гуманітарна допомога з Австрії. До гуманітарного центру «Совине гніздо» привезли продукти тривалого зберігання – борошно, макарони, рис, молоко, консерви, олію, дитяче харчування, а також дитячий одяг, засоби гігієни, іграшки, ковдри, постільну білизну, рушники, подушки, пральні машини, прасувальні дошки та мийні засоби. Громада австрійського міста Верфенвенг зібрала пожертви на суму 10 тисяч євро. Допомогу доставив Петер Брандауер (мер Верфенвенга) на двох мікроавтобусах та вантажному автомобілі. До Чернівців надійшла четверта партія гуманітарної допомоги від міста-побратима Дюссельдорфа. У складі вантажу – продукти харчування, медичні засоби та багато іншого. Загалом Дюссельдорф передав понад 60 тонн допомоги. До Івано-Франківська прибув гуманітарний вантаж із польського міста Ополе. До збору допомоги долучилися міста-партнери з Угорщини та Італії, а також наше партнерське місто в Польщі – Зелена Гура. Вантаж містив необхідні продукти, медичні засоби для військових, одяг та взуття [75]. Допомога продовжує надходити й надалі. Міста-партнери збирають і відправляють гуманітарні вантажі – продукти, медичні засоби та необхідні

товари для постраждалих від війни. Побратимське партнерство в умовах війни набуває особливої значущості, адже воно стає важливим інструментом підтримки та солідарності між містами й громадами.

У рамках сучасного етапу євроінтеграції важливо відзначити потенціал для розвитку прямої співпраці та комунікації між органами місцевого самоврядування та представниками громадського сектора України з європейськими інституціями. Така взаємодія не лише дозволить здобути цінний досвід, а й сприятиме підвищенню професійного рівня регіональних посадовців та активістів [142, с. 36].

Отже, ТКС передбачає взаємодію між територіями різних країн для досягнення спільних цілей у сферах економіки, інфраструктури, культури, екології та безпеки. Основними напрямками є економічна співпраця, розвиток інфраструктури, спільне управління природними ресурсами та політична стабільність. Транскордонні проекти сприяють залученню інвестицій, розвитку малого і середнього бізнесу, покращенню умов для економічного зростання, створенню інфраструктурних зв'язків. Взаємодія між прикордонними регіонами також сприяє зміцненню безпеки та культурного обміну.

3.2. Стратегії розвитку територіальних громад

Стратегія розвитку є необхідним елементом для успішного функціонування громади, ефективного використання ресурсів, залучення інвестицій і забезпечення сталого зростання. Навіть у воєнний час, коли майбутнє важко прогнозувати, громади адаптують свої стратегії, що дозволяє їм покращувати життя мешканців уже сьогодні.

Значення стратегії для розвитку громади підкреслюється Сергієм Шаршовим. Він вказує на її ключові функції: визначення напрямів розвитку, формулювання цілей та пріоритетів для соціального, економічного і культурного зростання, а також створення платформи для співпраці між

громадськими організаціями, бізнесом та місцевою владою. Це сприяє сталому розвитку й покращенню якості життя, а також збереженню природних ресурсів [240]. Ірина Сторонянська акцентує на адаптації глобальних методик стратегічного планування до українських реалій, де скорочення горизонту планування ускладнює довгострокову стратегію. Важливими пріоритетами є питання безпеки та енергетики, з урахуванням специфіки різних регіонів: у східних та південних – збереження інфраструктури, у західних – ефективне використання наявного потенціалу [240].

В Україні набуто значний досвід у стратегічному плануванні розвитку територіальних громад. Після створення перших об'єднаних територіальних громад у 2015–2016 рр. кілька з них успішно розробили й затвердили власні стратегії розвитку. З прийняттям змін до ЗУ «Про засади державної регіональної політики» [83] у 2022 р. була введена система трирівневого стратегічного планування, що включає державний, регіональний та місцевий рівні, зобов'язуючи громади розробляти свої стратегії. Для уніфікації підходів у стратегічному плануванні, Міністерство розвитку громад та територій України, спільно з експертами, затвердило Наказ № 265 від 21.12.2022, що визначає методичні рекомендації щодо розроблення та моніторингу стратегій розвитку громад [196].

Як зазначив Іван Лукеря, цей документ мав на меті сприяти громадам у впровадженні ефективних підходів до місцевого розвитку. На його переконання, нові методичні рекомендації допоможуть розробляти якісні та ефективні стратегії, які є базою для сприятливого соціально-економічного середовища на місцях. Це особливо актуально в умовах війни, що призвела до значних руйнувань інфраструктури, втрати економічного потенціалу та масового переміщення населення і бізнесу з районів бойових дій [243].

Для практичного застосування методичних рекомендацій також було підготовлено «Методичні рекомендації щодо розробки стратегій громад: Практичний посібник та інфографіка. Стратегічне планування у громаді» [143; 244].

Міністерство розвитку громад, у співпраці з ініціативою «Управління публічним інвестуванням» проєкту SURGe, розробило нові методичні рекомендації для стратегічного планування розвитку громад. Це було зроблено з урахуванням нового ЗУ «Про засади державної регіональної політики» [83], що визначає принципи розвитку регіонів та відновлення територій. Метою цієї політики є забезпечення динамічного розвитку, соціальної єдності та покращення рівня життя громадян цілої України [242].

Відповідно до закону, місцева програма розвитку визначає завдання та заходи довгострокового характеру, затверджені місцевою радою, та реалізується через проєкти місцевого розвитку. Програма регіонального розвитку є середньостроковою і спрямована на досягнення цілей Державної стратегії через регіональні проєкти. Реалізація державної регіональної політики базується на системі стратегічного планування, що включає Державну стратегію, регіональні стратегії та стратегії громад, а також плани заходів для їх реалізації [83]. Закон передбачає створення єдиної системи документів для регіональної політики на всіх рівнях, включаючи стратегії розвитку громад. Кожна громада має розробити стратегію, узгоджену з цілями Державної стратегії регіонального розвитку. Розробка стратегій враховує територіальні та безпекові аспекти, зокрема наслідки агресії російської федерації, що поглибили регіональні диспропорції та збільшили потребу в державній підтримці [83]. Це вимагає використання спеціальних механізмів і інструментів для стимулювання розвитку територій, серед яких також «гірські території Українських Карпат» [61; 180].

Стратегії розвитку територіальних громад є важливим інструментом для зміцнення місцевого самоврядування та децентралізованого управління, що дозволяє громадам самостійно визначати пріоритети та ефективно мобілізувати ресурси для сталого розвитку. Ворохтянська селищна ТГ в Івано-Франківській області визначила у своєму Статуті (ст. 38), що стратегія сталого розвитку є комплексним документом, який окреслює ключові напрями для

збалансованого розвитку громади, зокрема в екологічній, економічній і соціальній сферах [235].

Стратегія розвитку – це ключовий документ, що формує бачення та пріоритети громади, враховуючи інтереси місцевої влади, бізнесу та жителів. Вона також служить інструментом для залучення зовнішніх ресурсів та партнерств, а її наявність дозволяє оцінити соціально-економічний потенціал і підвищити інвестиційну привабливість громади. Важливою є роль процесу розробки стратегії у створенні основ для довгострокового партнерства між владою, бізнесом і громадськістю [269].

Розробка та реалізація стратегії розвитку громади складається з кількох етапів, зокрема підготовчого, що включає вивчення ситуації в громаді, аналіз проблем різних груп населення та збір статистичних даних.

Для забезпечення інклюзивного та прозорого процесу створення Стратегії організовується Робоча група з експертним, представницьким та гендерно збалансованим складом, яка діє на основі принципів добровільності та безкорисливості. У межах групи можуть утворюватися підгрупи та фокусні групи, умови діяльності яких визначаються її рішеннями для забезпечення ефективності роботи [202].

Територіальні громади, як основні елементи системи влади в Україні, зазнали змін у 2020 р. внаслідок децентралізації. Ворохтянська громада, утворена того ж року, стикнулася з викликами через різні пріоритети розвитку та управління ресурсами в селі Татарів та селищі Ворохта. Важливим завданням стало ефективне управління новими земельними, бюджетними та кадровими ресурсами [249]. При розробці стратегії був застосований підхід управління, орієнтованого на результат Results-Based Management (RBM), що спрямований на вирішення проблем і задоволення потреб громади з оцінкою результатів через вимірювані показники [249].

РГ, що розробляла Стратегію розвитку Ворохтянської ТГ, складалася з представників місцевої влади та громадськості, зокрема: голова групи – О. Дзем'юк (Ворохтянський селищний голова), заступник – Ю. Галик

(керуючий справами виконавчого комітету), секретар – В. Кермошук (начальник відділу туризму, зовнішніх зв'язків та інвестицій). До складу також входили місцеві депутати, підприємці й представники громадських організацій: О. Молдавчук, С. Ковальчук, А. Братівник, В. Саманюк, А. Макійчук та інші [249]. У підготовці Стратегії брали участь експерти, які надавали методичну та технічну підтримку. Підготовку здійснювали Асоціація органів місцевого самоврядування, «Агенція розвитку ОТГ Прикарпаття», Асоціація міст України та програма «U-LEAD з Європою». Методичну допомогу надавали Ігор Мельничук і Зеновій Сірик, координатором була Віра Сологуб, перший заступник селищного голови [269].

Основною формою роботи РГ є засідання, на яких обговорюються ключові елементи стратегії: соціально-економічний аналіз, бачення майбутнього громади та сценарії розвитку. Ефективність РГ можлива лише за умови відкритих засідань, де всі учасники можуть вільно висловлювати свої думки і бути почутими [143].

Перше засідання організаційного комітету Ворохтянської ТГ відбулося 25 травня 2021 р.; учасники ознайомились із методикою стратегічного планування. У ході зустрічі були розглянуті ключові етапи та завдання, обговорені потенційні напрями розвитку, природні ресурси території, а також матеріально-технічні можливості й потреби громади.

РГ здійснила соціально-економічний аналіз та оцінку поточного стану розвитку, що включало дослідження соціально-економічної ситуації в населених пунктах Ворохта й Татарів, які стали частиною громади, а також аналіз зовнішнього середовища та виявлення можливостей для розвитку. В рамках цього процесу було проведено анкетування серед мешканців та представників бізнесу.

10 вересня 2021 р. РГ провела аналіз даних та результатів опитування, зокрема SWOT-аналіз для визначення сильних і слабких сторін розвитку громади. 30 листопада 2021 р. було сформульовано стратегічне бачення,

визначено напрями розвитку та цілі, а також погоджено систему моніторингу і оцінки реалізації Стратегії [249].

У березні 2016 р. за розпорядженням сільського голови Ярослава Здерки була створена РГ для розробки Стратегії розвитку Старобогородчанської ОТГ на 2016–2025 роки. До складу групи ввійшли представники влади, депутати, члени виконкому та місцевих організацій. Методичну допомогу надав громадський центр «Ділові ініціативи» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» [263].

20 січня 2021 р. відбулося перше засідання РГ в Рожнятівській ТГ. Під час засідання учасники ознайомилися з методикою стратегічного планування, розглянули основні етапи та завдання процесу, обговорили потенційні напрями розвитку громади, її природні можливості, наявні матеріально-технічні ресурси та потреби населення. На основі результатів цього засідання було вирішено провести анкетування для аналізу думок мешканців громади й представників бізнесу, щоб виявити основні проблеми громади, шляхи їх вирішення та перспективи розвитку. Аналіз отриманих даних, презентація соціально-економічного аналізу і профілю громади були представлені 1 квітня 2021 р. на другому засіданні РГ. 30 червня 2021 р. відбулося третє засідання РГ, на якому презентували SWOT-аналіз громади, стратегічне бачення та сформульовані пріоритети Стратегії розвитку громади на 2021–2027 роки. На четвертому засіданні (28 вересня 2021 р.) було визначено систему моніторингу [269].

Перше засідання РГ, яка займалася розробкою Стратегії розвитку Яблунівської селищної ради, проходило 29 червня 2021 р. На засідання було запрошено експерта з роботи з громадськістю Зоряну Стоцько, яка представила необхідність розробки стратегії, а також основні принципи й етапи цього процесу. Члени РГ обговорили питання, пов'язані з етапами засідань та розподілом обов'язків серед учасників. На четвертому засіданні РГ, що відбулося 8 жовтня 2021 р., учасники провели SWOT-аналіз для

визначення переваг, недоліків, можливостей та загроз щодо розвитку громади [172; 206].

Процес розробки Стратегії розвитку Матеївецької ОТГ на 2018–2026 роки включав етапи аналізу соціально-економічного стану, проведення SWOT-аналізу, формулювання стратегічних цілей, визначення показників впливу, а також встановлення зв'язків між стратегією та іншими документами. Крім того, здійснено ідентифікацію джерел фінансування та створено систему моніторингу реалізації стратегії з акцентом на актуалізацію та розробку короткострокового плану дій. Для розробки використано партисипативну модель стратегічного планування, що передбачає залучення громадськості до процесу формулювання стратегії, а також стимулює політичну участь та активність жителів громади [257]. Він ґрунтується на принципах субсидіарності, коли повноваження та відповідальність делегуються на найнижчий можливий рівень, що дозволяє громадам реагувати на специфічні потреби своїх мешканців більш оперативно та ефективно.

Щоб розробити ефективну стратегію розвитку, важливо залучити якомога більше зацікавлених сторін. Відкритість процесу та участь громади є основними умовами для створення сприятливих умов розвитку. Ефективне залучення громадян до управлінських процесів потребує створення умов для діалогу між владою та громадою, серед іншого інформування населення та розробку механізмів участі у формуванні місцевої політики. Відсутність такої взаємодії може призвести до низької довіри до органів влади та пасивності громади, що гальмує розвиток. Тому місцева влада не лише виконує адміністративну функцію, а й спонукає громадян до участі в житті громади та спільного вирішення нагальних питань [20, с. 16–17]. Розробка стратегії має бути організована для встановлення довгострокових партнерських відносин, де кожна зацікавлена сторона вносить свої уявлення, пріоритети та ресурси, що сприяє ефективності стратегії та її реалізації.

Колективна участь громади в процесах стратегічного планування формує атмосферу взаємної довіри – як на рівні міжособистісних відносин, так

і до органів влади. Ця взаємодія сприяє ефективній реалізації проєктів і заходів, передбачених Стратегією. Такий підхід дозволяє гармонізувати політичні, соціальні та економічні інтереси. Співпраця всередині громади виявляється більш значущим чинником, ніж будь-які інші ресурси, зокрема фізичні, економічні чи людські [175].

Якщо в громаді є значна кількість вимушених переселенців, до РГ доцільно залучити також і їх представників. Водночас важливо, щоб до складу групи входили не лише фахівці з різних галузей місцевої економіки та соціальної сфери, а й громадські активісти та представники місцевих організацій [143].

Під час розробки Стратегії відбуваються громадські консультації, у ході яких мешканці громади мають змогу узгодити пріоритети та шляхи розвитку [249].

Жителі громади повинні мати доступ до інформації про всі етапи розробки проєкту Стратегії. У Статуті Ворохтянської селищної ТГ зазначено, що його положення та додатки мають на меті створення прозорих і недискримінаційних механізмів, шляхом досягнення балансу між приватними та публічними інтересами громади [235].

Про кожне засідання РГ необхідно заздалегідь інформувати громадськість і публікувати короткий звіт про його результати на вебсайті ради та в соціальних мережах. У Статуті Старобогородчанської ОТГ (ст. 7) вказано, що громадяни мають право на доступ до достовірної інформації про діяльність органів влади. Рішення місцевих органів та документи, що впливають на права громади, повинні публікуватися на офіційному вебсайті та в друкованому вигляді [237].

У підготовці Стратегії розвитку Верховинської селищної територіальної громади на 2024–2028 роки активну участь брали жителі громади, адже проєкт Стратегії був опублікований на офіційному сайті в Інтернеті та на сторінці Верховинської селищної ради у Facebook, що дало можливість верховинцям висловити свої думки, пропозиції та бачення шляхів розвитку

найвисокогірнішого Карпатського регіону. Усі висловлені пропозиції, зауваження та доповнення взято до уваги при доопрацюванні документа, після чого його було винесено на розгляд депутатів селищної ради для схвалення [248].

Засідання РГ Рожнятівської ТГ проводилися відкрито з анонсом на офіційному вебсайті ради. 5 липня 2021 р. було оголошено збір ідей для проєктів місцевого розвитку, що могли бути включені до плану реалізації Стратегії, який тривав протягом місяця [269].

З 9 по 15 грудня 2021 р. в Перегінській ТГ проходили громадські обговорення проєкту Стратегії розвитку до 2027 р. Аналогічно, Делятинська територіальна громада оголосила збір проєктів до Плану реалізації Стратегії на 2021–2023 роки в рамках розробки Стратегії розвитку громади на 2021–2027 роки [277].

Стратегія розвитку будь-якої громади складається з таких розділів: вступ, у якому зазначається коротке обґрунтування необхідності розробки проєкту стратегії; аналітична частина (містить аналіз найважливіших проблем громади, виявлених на основі опитування мешканців і місцевих експертів); змістова частина (загальна характеристика обраних пріоритетних сфер, оцінка їхніх сильних і слабких сторін). Процес розробки стратегії передбачає формулювання сценаріїв розвитку, стратегічного бачення, а також проведення SWOT-аналізу. Ключовими складовими стратегії розвитку громади є визначення стратегічних і оперативних цілей та завдань. Для ефективного управління необхідно організувати моніторинг і оцінку реалізації стратегії та впровадити механізми управління ризиками [143].

Під час підготовки аналітичної частини стратегії використовуються різноманітні матеріали, серед них економіко-географічні карти, кадастрові карти, фотоматеріали тощо. Вона охоплює дані про історичний розвиток громади, її географічне розташування, адміністративно-територіальний статус, перелік населених пунктів та старостинських округів, а також

інформацію про відстань до адміністративного центру області й суміжних одиниць.

Наприклад, у рамках підготовки Стратегії розвитку Рожнятівської громади на її офіційному сайті представлена «Карта громади», згідно з якою її територія займає 179,865 км², що становить 1,3 % загальної площі Івано-Франківської області. Деталізовані дані наводять площу окремих населених пунктів та чисельність населення, яка складає 20,4 тис. осіб [108].

При характеристиці населення та трудових ресурсів громади важливим є аналіз чисельності населення за віковими групами та рівнем освіти, а також міграційних процесів. Оцінка демографічних змін, тенденцій зайнятості та рівня безробіття дозволяє більш точно визначити потреби громади. Окрім цього, критичними є дані про середню заробітну плату, потребу в соціальній підтримці, кількість зареєстрованих ВПО, що допомагає у розробці пріоритетів для розвитку громади.

На сайті Болехівської міської ради, для прикладу, є підрозділ Інформація для внутрішньо переміщених осіб [98]. Такі ж, або подібні підрозділи є і на сайтах Зеленської, Делятинської, Верховинської, Надвірнянської та інших територіальних громад [4; 65; 295].

В умовах російсько-української війни особливо актуальною є інформація, що стосується учасників бойових дій, надання допомоги Збройним Силам України, волонтерської діяльності. Тому фактично на сайті кожної ТГ подаються такі відомості [97].

Стратегії розвитку гірських територіальних громад Карпатського регіону мають особливості, зумовлені природними та соціально-економічними факторами. Ключовим елементом є економічний розвиток, що передбачає створення умов для залучення інвестицій та підтримку перспективних секторів, серед яких сільське господарство, ремесла і туризм.

У Болехівській ТГ з 260 зареєстрованих суб'єктів найбільша кількість працює в наданні послуг – 62 одиниці (23,8 %). Інші значущі сфери включають оптову та роздрібну торгівлю (33 суб'єкти, 12,7 %), а також освіту, державне

управління і переробну промисловість (8–11 %). Основна галузь економіки – промисловість, зокрема обробка деревини, виробництво шкіри, харчових продуктів і металевих виробів [239].

У гірських районах Карпат важливо зважати на особливості географічного розташування, кліматичні умови та складну інфраструктурну ситуацію. Через це стратегії розвитку тут часто фокусуються на екологічній стійкості, захисті навколишнього середовища та адаптації до природних ризиків – повеней, зсувів та лавин. Важливим аспектом є також збереження природних ландшафтів та біорізноманіття, оскільки Карпати – важлива екологічна зона, що вимагає особливої уваги до сталого використання ресурсів.

Через складність рельєфу і віддаленість від основних транспортних артерій, розвиток місцевої економіки в таких громадах базується на самобутніх ремеслах, екологічному сільському господарстві, лісовому господарстві та використанні місцевих природних ресурсів – води, дерева та мінералів.

У Селятинській громаді Чернівецької області діють три лісництва ДП «Путильський лісгосп»: Селятинське, Плосківське та Черемоське, а також лісопильний деревообробний цех цього ж підприємства. Крім того, є Ялівецьке лісництво ДП «Карпатський АПК» і національний природний парк «Черемоський» [261].

Соціально-економічні стратегії в гірських громадах орієнтовані на розвиток екотуризму, рекреації та виробництва традиційної продукції. Важливим напрямом є розвиток туризму, зокрема гастрономічного й культурного, що дозволяє зберегти та популяризувати культурні традиції регіону і створює можливості для зайнятості населення.

Так, зокрема, Верховинська селищна ТГ, розташована в центрі Карпатського регіону, має надзвичайно привабливі природні умови та розвинену інфраструктуру, зокрема сільські зелені садиби, туристичні комплекси, котеджі та інші об'єкти туристичної інфраструктури. Різні види

туризму – агротуризм, кінний туризм і сакральний туризм, разом зі зростаючою кількістю суб'єктів туристичних послуг, багатою культурно-мистецькою спадщиною та розвинутою сферою музейного туризму, створюють можливості для надання цілорічних оздоровчих, рекреаційних і туристичних послуг. Усе це закріплює статус селищної територіальної громади як туристично привабливої та інвестиційно перспективної [248].

Головні напрями сільськогосподарського виробництва охоплюють розведення ВРХ молочних порід і виробництво м'ясо-молочної продукції. Значну увагу приділяють розведенню овець, виробництву твердого сиру та бринзи. Тваринництво та сільське полонинське господарство становлять важливу складову агропромислового виробництва. Зростання попиту на екологічно чисту продукцію – як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку – відкриває сприятливі умови для створення міні-підприємств з переробки молока, що може привести до збільшення кількості підприємців та приваблення інвесторів у ТГ [248].

Особливу роль у стратегіях розвитку гірських громад Карпат відіграє інфраструктурний компонент. Доступність транспортних мереж, комунікацій, медичних і освітніх закладів є серйозною проблемою.

Для прикладу, одним з ключових факторів для створення комфортних умов для мешканців Старобогородчанської громади є вирішення проблем якості доріг у громаді. Це визначає безпеку, комфорт пересування людей і вантажів та має вирішальний вплив на всі форми життя громади. Якісна дорога покращує доступ до соціальних, медичних та освітніх послуг, підвищує привабливість громади для нових мешканців, сприяє утриманню тих, хто планує виїзд, створює сприятливий інвестиційний клімат, знижує вартість товарів у магазинах тощо.

Загальна протяжність доріг Старобогородчанської ОТГ становить 48 км, з яких 15 км є головними дорогами, що з'єднують усі села громади. Ці дороги є асфальтованими, перебувають на балансі Управління автомобільних шляхів Івано-Франківської області та майже виключно використовуються жителями

громади. Водночас значна частина доріг у селах Нивочин, Гринівка, Лесівка та Скобичівка потребує капітального ремонту.

Освітлення частини вулиць є, проте наявні 2,7 км мереж зовнішнього освітлення та 91 освітлювальний пристрій покривають лише близько 10 % потреби громади, і благоустрій вулиць не є системним. Стратегії розвитку спрямовані на покращення транспортної доступності [263].

Соціальні послуги та безпека також є важливими складовими Стратегії розвитку. Це передбачає забезпечення доступу до соціального захисту, охорони здоров'я, якісної освіти та інших послуг, а також підтримку вразливих груп населення, особливо в умовах воєнних дій та переселення.

Система освіти Яблунівської селищної ради включає комунальні заклади дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти. До дошкільної освіти належать п'ять установ, що обслуговують 188 дітей, із 75 працівниками. У сфері загальної середньої освіти громада має 11 навчальних закладів, серед яких 4 ліцеї та 7 гімназій, що забезпечують освіту для 1689 учнів. Позашкільна освіта представлена міжшкільним навчально-виробничим комбінатом, Інклюзивно-ресурсним центром та дитячо-юнацькою спортивною школою «Соколята», які надають додаткові можливості для розвитку молоді [96].

У Богданівській ТГ Закарпатської області функціонують 4 ЗЗСО та 4 дошкільні заклади [164].

Важливою частиною Стратегії є також культурний розвиток та збереження історико-культурної спадщини. Це передбачає розвиток культурних проєктів, збереження традицій, популяризацію місцевої історії, підтримку фестивалів, музеїв та мистецьких заходів, що збагачує культурне життя громади. У Путильській громаді Чернівецької області збереглася досить розгалужена мережа закладів культури (будинки культури в Путилі та с. Сергії, клуби в селах Фошки, Рижа, Паркулина, Гробище, Киселиці, Дихтинець, Рипень, Малий Дихтинець) та бібліотек. Діяльність згаданих закладів орієнтована на збереження та розвиток української національної культури, а також на активізацію їх функціонування з метою підтримки

навної мережі та підвищення ролі в процесах національно-культурного відродження. Важливим напрямом є також поліпшення матеріально-технічної бази закладів, що забезпечує ефективну реалізацію культурно-освітніх завдань. На території громади регулярно проводяться культурно-мистецькі заходи, зокрема свята, фестивалі, конкурси та інші події, що приурочені до календарних і пам'ятних дат України. Це сприяє розвитку місцевої культурної ідентичності та залученню жителів до активної участі в культурному житті громади [260].

На сьогодні в процесі розвитку громад одним із першочергових аспектів є залучення грантів та інвестицій для підтримки проєктів їх розвитку.

З метою всебічного та комплексного врахування потреб ветеранів війни в розвитку їхніх підприємницьких ініціатив та професійної освіти, що сприятиме їх реінтеграції в суспільне життя, Міністерство ветеранів долучилось до освітнього проєкту «Бізнес-школа для захисників», ініційованого Приватбанком. У партнерстві з Європейською Бізнес Асоціацією, OLX Україна та компанією Mastercard, Приватбанк започаткував цей проєкт на Privatbank Business Platform. Освітня програма надасть українським військовослужбовцям і ветеранам знання, інструменти та підтримку, необхідні для успішної адаптації до цивільного життя через підприємництво. Онлайн-курс буде безкоштовним для Захисників і Захисниць, а також доступним для їхніх рідних, які управляють бізнесом у тилу, поки їхні близькі перебувають на фронті [194].

Затвердження Стратегії розвитку ТГ проводиться на пленарному засіданні ради протягом року після затвердження регіональної Стратегії. Після завершення цього етапу Стратегію розвитку необхідно опублікувати на офіційному вебсайті ради та передати до обласної державної адміністрації. Управління процесом розвитку Стратегії включає два рівні: політичний і технічний. На політичному рівні залучені голова громади, виконавчий комітет і рада, які оцінюють звіти й приймають рішення щодо всіх необхідних змін.

Технічний рівень забезпечує група управління впровадженням, яка моніторить соціально-економічний стан, аналізує тенденції та пропонує коригування. Реалізація Стратегії базується на принципах єдності, відповідальності, прозорості та координації дій [252].

Реалізація Стратегії відбувається через щорічні плани, програми розвитку та конкретні проекти, для яких залучаються необхідні фінансові ресурси. Кожен проект чи програма, що реалізуються в рамках Стратегії, повинні відповідати її стратегічним цілям та індикаторам ефективності.

Важливо, щоб доступ до таких документів, як Стратегія, План заходів з реалізації Стратегії та соціально-економічне обґрунтування був простим, безкоштовним і цілодобовим [143].

У 2017 р. в Богородчанській громаді виконавчим комітетом сільської ради спільно з молодіжною радою була розроблена програма «Бюджет участі Старобогородчанської ОТГ» на 2018–2020 рр. Програма включала заходи для інформування мешканців про принципи та положення Бюджету участі, зокрема ознайомлення з етапами процесу й розповсюдження інформації про подання проектів та підсумки [286].

Болехівська міська рада впровадила програму «Громадський бюджет Болехівської громади», яка сприяє активній участі жителів у бюджетному процесі та покращенню взаємодії з місцевою владою [200].

Старобогородчанська сільська громада теж розробила План соціально-економічного розвитку на 2020 рік, що визначав ключові напрями та заходи для сталого розвитку громади [174].

Програма місцевого економічного розвитку Дзвиняцької ОТГ та план її впровадження були розроблені в рамках програми «DOBRE» за підтримки USAID. У співпраці з експертом також було підготовлено економічний профіль громади. Документ містить узагальнену інформацію щодо різних аспектів економічної ситуації громади, зокрема місцевого економічного середовища, демографічних та трудових ресурсів, економічної бази, інфраструктури, комунікаційних мереж і комунальних послуг, екологічних

умов, рівня життя, наявних професійних послуг, соціального капіталу, механізмів місцевого самоврядування, податкової системи, а також громадських організацій та природних ресурсів. Окрім цього, Економічний профіль містить стратегічне бачення розвитку громади та результати SWOT-аналізу [190].

Стратегія розвитку стимулює прозорість і підзвітність органів місцевого самоврядування, оскільки реалізація багатьох її заходів потребує громадського моніторингу, оцінки ефективності та зворотного зв'язку з населенням. Важливим аспектом є розвиток демократичних процесів і механізмів підзвітності в громадах. Це створює основу для зростання довіри громадян до місцевої влади, посилення легітимності управлінських рішень. У політичному контексті Стратегія сприяє формуванню стійкої політичної культури, коли громадяни стають активними учасниками в прийнятті рішень, а не лише спостерігачами.

Завершальним етапом реалізації Стратегії є оцінювання, яке передбачає визначення результатів її впливу на розвиток громади. Оцінка включає аналіз досягнення запланованих результатів та використання отриманих даних для коригування і вдосконалення стратегії в наступних планувальних циклах. Цей етап є важливим для забезпечення ефективності реалізації стратегії та адаптації до змінюваних умов розвитку громади.

Громади здатні обстоювати свої інтереси, впливати на формування державної політики, лобіюючи питання, що стосуються їхнього розвитку та добробуту населення. Таким чином, стратегії розвитку не лише сприяють соціально-економічному зростанню, а й відіграють важливу роль у зміцненні демократії та громадянського суспільства на місцевому рівні.

Отже, Стратегія розвитку громад виступає важливим інструментом для забезпечення сталого економічного та соціального розвитку. Вона визначає цілі та завдання, орієнтуючись на екологічні, соціально-економічні та культурні аспекти, зокрема в гірських громадах Карпат. Стратегії сприяють збереженню природного середовища, підтримці традицій та покращенню умов

життя в умовах віддаленості. Важливою складовою є залучення місцевого населення до управлінських процесів, що зміцнює соціальну єдність громади. Це також підвищує політичну вагу громад, сприяючи ефективній взаємодії з центральною владою.

3.3. Моделювання і перспективи розвитку громад у сучасних умовах

Європейська інтеграція є процесом поступового зближення та приєднання держави до ЄС, що передбачає адаптацію національних політик, економічних систем, законодавства та інститутів до стандартів і норм ЄС. Для України цей процес має стратегічне значення, оскільки він сприяє зміцненню економічної стабільності, покращенню рівня життя громадян, розвитку демократичних стандартів і прав людини, а також створенню нових можливостей для прогресу на всіх рівнях – від місцевого до національного.

Розвиток територіальних громад України, зокрема в контексті гірських регіонів, таких як Карпати, істотно залежить від євроінтеграційних процесів [215]. Інтеграція до ЄС передбачає глибокі зміни в усіх сферах життя держави, що включають політичні, економічні, соціальні, інституційні та інфраструктурні перетворення. Це дає нові можливості для територіальних громад, зокрема у сфері розвитку інфраструктури, підвищення якості життя, залучення інвестицій та зміцнення місцевої економіки.

Ключовим інструментом у процесі розвитку громад є моделювання, оскільки воно дозволяє проєктувати й аналізувати можливі сценарії майбутнього, оцінюючи потенційні виклики та можливості. Це забезпечує громадам можливість краще використовувати ресурси, знижувати ризики, перевірити різні варіанти розвитку громади ще до моменту їх реалізації, що, своєю чергою, значно знижує ризик невдачі та сприяє сталому розвитку. Моделювання передбачає створення стратегічних планів, впровадження ефективних управлінських механізмів та залучення інноваційних підходів до розвитку інфраструктури і соціальних послуг.

Стратегічне планування полягає у свідомому виборі цілей, засобів вирішення проблем (або реалізації можливостей) і бажаного сценарію подій, що включає в себе можливість активного впливу на цей сценарій протягом його реалізації [144]. Це ключовий процес для забезпечення довгострокового розвитку організацій, територіальних громад, компаній і навіть державних установ. Його головна мета – створення системного підходу до управління, який враховує майбутні можливості й загрози.

Ю. Шаров підкреслює, що планування – це складний процес, який включає аналіз інформації про потреби зовнішнього середовища та можливості самого суб'єкта управління. У процесі планування необхідно враховувати індивідуальні особливості розвитку кожного суб'єкта, оскільки це формує основу для визначення параметрів управлінських рішень. Основна мета цього підходу – забезпечити досягнення поставлених цілей системи. У результаті план кількісно відображає визначені цілі та способи їх реалізації, що дозволяє ефективно контролювати і коригувати управлінську діяльність [288].

Застосування інструментів стратегічного планування дозволяє громадам визначити, які сектори потребують першочергових інвестицій, як, для прикладу, освіта, охорона здоров'я, транспорт або житлово-комунальні послуги. Успішне планування включає також прогнозування можливих викликів та ризиків. Моделювання розвитку громади починається з визначення цілей і пріоритетів, які враховують потреби та можливості місцевих жителів.

На думку І. Ансоффа, стратегічне планування ґрунтується на процесі прийняття рішень, що починається з формулювання цілей, після чого застосовуються аналітичні методи для визначення можливих альтернатив і вибору найкращої з них. Він підкреслює значення систематичного аналізу для прийняття зважених рішень.

Як зазначає В. Тертичка, стратегічні рішення є необхідними для розв'язання найважливіших проблем організацій, регіонів і територіальних

громад. Вони завжди пов'язані з високим рівнем невизначеності майбутнього, що ускладнює процес їх ухвалення.

Ключовими рисами стратегічного планування є орієнтація на середньо- та довгострокову перспективу, спрямованість на досягнення цілей розвитку регіону чи громади, інтеграція ресурсів для їх реалізації та врахування впливу різноманітних факторів [90]. М. Х. Мескон і М. Альберт розглядають стратегічне планування як набір принципів і методів для ухвалення управлінських рішень, підкреслюючи, що воно є інструментом для ефективного керівництва та забезпечення довгострокового успіху організації [152].

Важливою складовою моделювання є оцінка потенціалу громади для створення нових робочих місць та розвитку підприємництва.

Берегометська громада – одна з найбільших територіальних одиниць Чернівецької області, займає четверте місце за площею серед інших громад регіону. Важливим ресурсом громади є природно-заповідний фонд, який розташований на її території. Цей фонд є важливим екологічним ресурсом і стимулює розвиток екологічного туризму. Громада має значний потенціал для туризму завдяки мальовничим ландшафтам та багатій культурній спадщині, серед іншого численним пам'яткам. Це створює умови для розвитку туристичної інфраструктури, зокрема готельного бізнесу та ресторанних послуг. Місцева влада орієнтується на створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення інвесторів [95; 247].

Матеївецька ОТГ географічно розташована в безпосередній близькості до Коломиї, яка є важливим економічним, туристичним і культурним центром регіону. Це відкриває для громади численні можливості для розвитку. Матеївецька громада знаходиться на однаковій відстані (приблизно 70 км) від обласних адміністративних центрів Івано-Франківська та Чернівців. Таке стратегічне розташування має значні переваги, адже воно дозволяє активно орієнтуватися на вітчизняного споживача і залучати потенційних інвесторів, які зацікавлені в розвитку внутрішнього ринку [257].

Сьогодні, коли сотні територіальних громад уже ухвалили власні стратегії, розроблені за підтримки різних програм міжнародної технічної допомоги, є можливість ознайомитися з різноманітними формулюваннями стратегічних та оперативних цілей. Поінформованість і громадська активність мешканців об'єднаної громади свідчить про їхній інтерес до місцевих справ [139].

У Матеївецькій ТГ кожна стратегічна ціль розробляється на основі результатів опитування жителів громади. Згідно з результатами опитування, понад 54 % респондентів висловили високу зацікавленість у питаннях розвитку громади, у той час як 34,2 % оцінюють свій рівень інтересу як середній. Це свідчить про значний потенціал місцевої влади у формуванні активної громадської позиції, здатності активно долучатися до вирішення соціально-економічних проблем громади. Серед основних каналів комунікації, якими користуються мешканці для обговорення місцевих питань, є особисте спілкування з друзями та сусідами (70,6 %), зустрічі з місцевими депутатами (41,6 %), участь у тематичних загальних зборах (36,4 %) та звернення до місцевих мас-медіа (34,7 %). Інтернет-сторінка Матеївецької сільської ради як джерело інформації використовується лише понад 21 % опитуваних, що свідчить про її значний потенціал для підвищення ефективності комунікації. Найзручнішим способом отримання інформації про діяльність місцевої влади респонденти визнали особисті зустрічі з представниками ради та місцевими депутатами. Офіційний сайт громади, місцеві медіа та дошки оголошень також використовуються, проте кожен з цих каналів має лише трохи більше 20 % підтримки серед опитуваних [257].

Використання візуалізацій та інтерактивних платформ дозволяє подати складну інформацію в доступній формі, завдяки чому мешканці краще розуміють можливі наслідки різних варіантів розвитку й активніше долучаються до обговорення рішень, що сприяє формуванню громадянської відповідальності та єдності. Впровадження інтерактивних моделей участі, серед них громадські слухання, опитування та ініціативи бюджету участі,

дозволяє громадам краще розуміти потреби своїх мешканців і створювати сприятливі умови для розвитку.

Ефективне моделювання також допомагає оптимізувати використання обмежених фінансових та матеріальних ресурсів громад, оскільки дозволяє визначати пріоритетні напрями розвитку, зокрема дороги, освітні чи медичні установи, що потребують першочергової уваги. Завдяки цьому можна скоротити витрати, підвищити ефективність вкладень та забезпечити максимальну користь для мешканців. Для прикладу, у Стратегії розвитку Старобогородчанської ОТГ не лише окреслено головні проблеми громади, а й запропоновано такі шляхи їх вирішення: розробка плану обслуговування доріг; широке залучення громади до питань дорожньої інфраструктури, зокрема погодження пріоритетності та рівня обслуговування доріг; пошук додаткових джерел фінансування для підтримки та покращення дорожньої інфраструктури громади; передача місцевих доріг на баланс громади разом із фінансуванням; залучення місцевого бізнесу до вирішення питань дорожньої інфраструктури; розробка стратегії благоустрою для головних вулиць (озеленення, облаштування тротуарів, встановлення табличок, знаків, освітлення тощо); підсвічування церков та інших архітектурних об'єктів у вечірній час [263].

Перспективи розвитку Спаської сільської ради включають продовження програми вуличного освітлення, ремонт Спаського ліцею, ремонт доріг, будівництво спортивного комплексу, розвиток деревообробної галузі, розвиток зеленого туризму, залучення інвестицій у сфері енергозбереження, а також ремонт клубу в с. Липовиця та с. Суходіл, ремонт школи в с. Липовиця та ремонт адміністративного будинку в с. Суходіл [167].

Пріоритетами розвитку Матеївецької об'єднаної громади є територія розвинутого підприємництва, що передбачає реалізацію системи цілепокладання, яка включає дві операційні цілі. Додатково, громада орієнтується на високі екологічні стандарти, що втілюється у чотирьох операційних цілях. Ще одним важливим аспектом є створення комфортного

середовища для проживання, для чого визначено три операційні цілі, що вимірюють досягнення у цьому стратегічному напрямі. Крім того, Матеївецька об'єднана громада прагне стати простором для інтеграції та дозвілля, що передбачає комплекс завдань і проєктів [257].

Стратегічне бачення розвитку Дзвиняцької ОТГ передбачає те, що громада стане визнаним економічним центром, який використовує місцеві ресурси та підприємницький потенціал мешканців, а також залучає зовнішніх інвесторів. Економіка громади характеризуватиметься зростаючою конкурентоспроможністю та диверсифікацією, що включає розвиток видобутку природних ресурсів, виробництва, торгівлі, сфери послуг, відновлювальної енергетики, а також сільського господарства та переробки сільськогосподарської продукції. Збільшиться пропозиція активного відпочинку, що базується на місцевій культурі та природних ландшафтах, які не лише експлуатуються, але й відновлюються [190].

Комплексний підхід до моделювання та розвитку громад дозволяє забезпечити їх стійкий та ефективний поступ у довгостроковій перспективі.

Ключовою методологічною основою для стратегічного вибору є сценарне моделювання. Сценарій розвитку є прогностичним інструментом, що описує можливу послідовність подій у майбутньому, які мають високу ймовірність здійснення за певних умов, зокрема, як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, пов'язаних з ресурсами, здатністю організації або громади адаптуватися до змін, а також ефективністю управлінських рішень.

Сценарій розвитку визначає найбільш імовірний шлях еволюції ТГ протягом визначеного періоду. Він описує послідовність подій, що ведуть від сучасного стану до майбутнього розвитку громади, спираючись на припущення, які стосуються комбінацій сильних і слабких сторін, можливостей та загроз.

Важливим аспектом є врахування специфіки функціонування ключових секторів економіки, що мають вирішальне значення для певної території, а також секторів, які демонструють динамічне зростання. Це можна досягти

шляхом проведення демографічних та економічних прогнозів, а також через організацію публічних обговорень, що дозволяють залучити громадськість до процесу прогнозування та планування [143].

При розробці сценаріїв розвитку важливо зважати не лише на статистичні показники та зовнішні фактори, а й на готовність громади й місцевої влади до реалізації стратегії, а також заходи для вирішення виявлених проблем чи задоволення потреб жителів. Сценарії включають базовий (інерційний) варіант та альтернативні – оптимістичний і песимістичний, що описують ключові характеристики громади в динаміці і допомагають вибрати найбільш імовірний варіант для стратегічного планування.

Базовий (інерційний) сценарій передбачає, що вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на громаду залишатиметься стабільним. Альтернативні сценарії розробляються для корекції цілей розвитку при зміні умов. Оптимістичний сценарій ґрунтується на припущенні, що сприятливі зовнішні та внутрішні фактори підтримуватимуть розвиток громади, а песимістичний – на аналізі негативних факторів, що можуть обмежити її розвиток [143].

Сценарне моделювання дозволяє організаціям розробляти кілька можливих варіантів розвитку подій та формулювати відповідні стратегії в умовах невизначеності. Такий підхід є особливо важливим в умовах високої нестабільності та змінюваного середовища. Наприклад, у Стратегії розвитку Берегометської територіальної громади до 2027 року зазначено, що, у зв'язку з обмеженістю даних для аналізу попередніх соціально-економічних процесів у новоствореній ОТГ, формулювання повноцінних сценаріїв розвитку у 2021 р. є неможливим, однак це стане можливим у наступні періоди стратегічного планування через 3–5 років. Тому, як підсумок, наведені елементи сценарного моделювання в основному відображають вплив зовнішніх факторів на громаду [247].

Пропонуються два сценарії розвитку громади: інерційний (песимістичний) та модернізаційний (реалістичний). Інерційний сценарій

передбачає стабільність факторів і розвиток громади без суттєвих змін, якщо економічне та соціальне середовище не буде сприятливим для її розвитку.

На місцевому рівні базові припущення передбачають: 1) інфраструктура громади поступово занепадає, при цьому центральна садиба залишається в межах мінімального підтримуваного стану; 2) через обмеженість ресурсів місцевого бюджету громада не здатна повною мірою задовольняти потреби мешканців у соціальних та муніципальних послугах; 3) екологічні проблеми стають більш вираженими; 4) логістичний потенціал громади залишається невикористаним; 5) ідентичність громади не має чітко окреслених характеристик; 6) соціальна нерівність між багатими (підприємцями) і бідними посилюється, зростає напруга; 7) песимістичні настрої серед населення посилюються через безробіття та обмежені можливості для самореалізації, значна частина молоді покидає громаду.

Як наслідок, до 2024 р. очікується зменшення чисельності населення громади [247]. Відсутність системного підходу до розвитку логістики в громаді призводить до недооснащення цієї сфери. Малий і середній бізнес не демонструє позитивних змін. Доходи місцевого бюджету ОТГ залишаються недостатніми для значного покращення інфраструктури, і поліпшення благоустрою відбувається лише в безпосередній близькості до соціально важливих факторів, суттєвого впливу на загальний вигляд громади. Розвиток території відбувається повільно, а фінансування здійснюється за принципом залишкових коштів.

Модернізаційний (реалістичний) сценарій розвитку громади передбачає, що сприятливі зовнішні (глобальні та національні) і внутрішні (створені громадою) фактори стимулюватимуть активне використання можливостей у контексті швидкого суспільно-економічного розвитку країни. Базові припущення включають: припинення військових дій, впровадження реформ у судовій, податковій системах і децентралізації, зростання ВВП на 7–10 % щорічно, стабілізацію гривні, покращення інвестиційного клімату та інфраструктури. На місцевому рівні передбачається наявність планувальних

документів, активне залучення донорських і державних фондів, формування інвестиційних пропозицій у туризмі та аграрному секторі, а також зростання підприємницької активності й покращення економічного клімату громади.

Громада орієнтується на комфортне селище з розвиненими секторами економіки. Завдяки злагодженій політиці регіону формуються інвестиційні пропозиції, що сприяють залученню стратегічних інвесторів. Це підвищує привабливість громади для туристів, зокрема чернівчан, стимулюючи зростання робочих місць і доходів населення. Розвиток сільських територій підтримується інвестиціями в аграрний сектор, сільські кооперативи та неаграрні види бізнесу. Аграрний сектор забезпечує курортну сферу продуктами харчування та здійснює експорт продукції.

У Стратегії розвитку Рожнятівської територіальної громади на 2022–2027 роки прописано кілька сценаріїв розвитку громади, залежно від критеріїв:

1. за сприйняттям (оптимістичний сценарій – громада буде сприйматися на центральному рівні (серед народних депутатів, міністрів, представників адміністрацій та експертних кіл) як партнер у розвитку, на думку якого варто зважати, її залучатимуть до важливих рішень на державному рівні; песимістичний сценарій – громада перетвориться на простого розпорядника коштів, отримуючи додаткові повноваження без належної підтримки);

2. за ресурсами та повноваженнями (оптимістичний сценарій – громада матиме достатній бюджет на реалізацію розвитку проєктів, програм і ініціатив, делеговані повноваження супроводжуватимуться відповідними ресурсами, а також доступом до різних фондів для залучення додаткового фінансування через відкриті конкурси; песимістичний сценарій – громада отримуватиме більше повноважень без підвищення фінансового забезпечення).

Основними, на думку представників РГ, є інерційний та модернізаційний сценарії.

Перший сценарій ґрунтується на припущенні, що протягом тривалого горизонту планування баланс зовнішніх і внутрішніх факторів залишатиметься стабільним, тобто система функціонуватиме за принципом

інерції. Базові припущення інерційного сценарію на національному рівні передбачають збереження напруженої ситуації в державі через війну, низький рівень економічного зростання (1 % ВВП замість запланованих 3-4 %), підтримку гривні міжнародними кредитами та інтервенціями Національного банку України, низьку інвестиційну привабливість і високий рівень податкового навантаження. Військова агресія з боку росії спричиняє економічні та соціальні кризи, а держава продовжує фінансувати субсидії замість упровадження енергоощадних технологій. Корупція зменшується незначно, а реформи затягуються. Для ефективної боротьби з корупцією та підвищення результативності адміністративного менеджменту необхідні такі ключові чинники: розвиток громадського контролю, раціональний розподіл повноважень між органами влади, застосування принципу децентралізації для покращення прийняття рішень, створення системи аналітичного забезпечення політики, впровадження механізмів для аналізу ефективності політики та адміністративних послуг. Важливою є також підтримка спеціалізованих організацій для комунікації між секторами, розробка нормативних актів [161].

Моделювання сприяє прогнозуванню майбутніх викликів, таких як екологічні ризики чи економічні коливання, демографічні зміни, що допомагає запобігти негативним наслідкам та заздалегідь вжити необхідних заходів.

На місцевому рівні спостерігається зменшення чисельності населення, зокрема через міграцію молоді, зростання кількості людей похилого віку і збільшення навантаження на бюджет. У цьому контексті варто зупинитися на понятті «інвестиційний потенціал територіальної громади». Згідно з дослідженнями П. Жука та З. Сірика, інвестиційний потенціал ТГ визначається як сукупність ресурсів та можливостей різного характеру (природно-ресурсних, соціальних, фінансово-економічних, інституційно-управлінських тощо), які перебувають під управлінням органів влади громади [78, с. 18]. Його слід розглядати через призму основних характеристик цього поняття в контексті адміністративно-територіальних одиниць базового рівня. Він має відкладений у часі ефект, що може бути позитивним або зменшуватися через

неефективні управлінські рішення. Ефективність використання потенціалу залежить від управління місцевою владою. Крім того, його формують об'єктивні фактори, зумовлені природними, соціально-економічними та політичними умовами громади.

У Стратегії розвитку Рожнятівської територіальної громади на 2022–2027 роки зазначається, що інвестиційний потенціал громади використовується не повним чином, а фінансові ресурси в основному спрямовуються на соціальні програми та поточні ремонти інфраструктури. При цьому туристичний потенціал та міжмуніципальне співробітництво залишаються недостатньо розвиненими. Такий підхід до розвитку громади призводить до негативних демографічних змін, що зумовлюють економічний занепад, зниження кількості учнів та зростання витрат на їх утримання. Реальний сектор економіки на сільських територіях майже відсутній, що призводить до зниження якості життя через погіршення інфраструктури та обмежений доступ до якісних послуг. Рівень доходів знижується, а розвиток середнього і малого бізнесу не відбувається, що не дозволяє модернізувати інфраструктуру та покращити соціальні умови [269].

Другий сценарій розвитку базується на припущеннях щодо сприятливих, але реалістичних зовнішніх (національних та регіональних) та внутрішніх факторів, які може сформувати сама громада. Базові припущення передбачають щорічне зростання ВВП на 3,5-4 % й ефективну реалізацію реформ у судовій, податковій, медичній, освітній та земельній сферах, що створюють умови для розвитку місцевого самоврядування. Співпраця з Міжнародним валютним фондом та ЄС відновлюється. Сценарій передбачає стабільність курсу гривні, зниження споживання газу завдяки утепленню об'єктів і полегшення доступу до кредитів. Фінансування регіональних проектів збільшується, зокрема для модернізації інфраструктури. На місцевому рівні залучаються бізнеси, відкриваються нові виробництва, що підвищує значення громади на регіональній карті.

Туристичний потенціал розвивається, реалізуються інфраструктурні проекти за підтримки регіональної влади. Людський потенціал громади росте, мешканці успішно реалізують проекти, що отримують фінансування. Міжмуніципальна співпраця ефективно вирішує питання утилізації сміття, прибирання та безпеки. Рожнятівська громада стає більш промисловою, залучаючи інвесторів і створюючи нові робочі місця. Покращується благоустрій, з'являються нові туристичні маршрути, зелений туризм та сфера послуг. Розвивається переробка продукції, рівень доходів зростає. Молодь повертається додому, інвестуючи у власний бізнес [269].

Розвиток Матеївецької об'єднаної громади значною мірою залежить від зовнішніх факторів. Проте правильне розуміння їхнього впливу та оцінка можливостей і загроз дозволяють сформуванню проактивну позицію громади, що перетворює її з об'єкта управління на суб'єкта, здатного активно впливати на процеси. Виділяють два основні сценарії розвитку: інерційний та сценарій стійкого зростання.

Інерційний сценарій передбачає хаотичний економічний розвиток, на який влада та мешканці мають обмежений вплив. Підприємницька діяльність зосереджена на внутрішньому споживанні, а погіршення комунікацій та деградація інфраструктури призводять до соціальної напруги й негативних демографічних тенденцій. Цей сценарій можливий за умови збереження сільськогосподарської орієнтації, обмеженої громадської активності й проблем у комунікаціях, що посилюються складною політичною та економічною ситуацією, а також міграцією молоді [257].

Сценарій стійкого зростання передбачає активну участь мешканців громади в її розвитку за підтримки місцевої влади. Це веде до розширення економічної бази, зростання бюджету та зміцнення соціально-економічної стабільності громади. Покращення інфраструктури сприяє позитивним демографічним змінам у середньостроковій перспективі. Сценарій можливий за умови відкритої діяльності влади. Це привертає увагу інвесторів і споживачів, а розвиток територій забезпечує покращення у всіх сферах життя

– від економіки до соціальних послуг. Витрати на інфраструктуру сприяють її сталому розвитку.

Покращення соціально-економічного становища в країні та стабілізація політичної ситуації створюють вагомі підстави для швидкого зростання всіх регіонів, особливо тих, що розташовані в безпосередній близькості до країн ЄС, таких як Польща, Угорщина та Румунія. Поліпшується імідж об'єднаної громади серед внутрішньої та зовнішньої аудиторії, а населення сіл громади поступово зростає завдяки природному приросту та позитивному сальдо міграції [257].

У Стратегії розвитку Ворохтянської територіальної громади передбачені два сценарії: песимістичний та оптимістичний. Відповідно до песимістичного сценарію передбачається можливість зниження чисельності населення та відсутність розвитку малого і середнього бізнесу. Бюджет громади не дозволяє покращити інфраструктуру, а сільські території втрачають життєздатність. Унаслідок цього зростає соціальна напруга та незадоволеність місцевих жителів соціально-економічною ситуацією. Оптимістичний сценарій передбачає розвиток громади як спортивно-рекреаційного центру, де екофермерство й туризм сприяють створенню нових робочих місць і підвищенню доходів. Малий і середній бізнес активно розвивається завдяки кластеризації, а основними секторами економіки є туризм, рекреація та деревообробка [249].

Під час засідань РГ Верховинської громади обговорили основні напрями розвитку та вибрали оптимістичний сценарій, що передбачає використання сприятливих зовнішніх і внутрішніх чинників. Цей сценарій орієнтований на активне використання можливостей соціально-економічного розвитку [248].

Сценарне моделювання допомагає підготуватися до непередбачуваних ситуацій, забезпечує гнучкість, однак має недоліки: потребує великих ресурсів і часу, складний процес розробки.

Оцінка порівняльних переваг, викликів та ризиків здійснюється через SWOT-аналіз. Метод визначає зв'язки між внутрішніми сильними і слабкими

сторонами громади та її зовнішніми можливостями й загрозами. До переваг методу належать його простота й зрозумілість результатів, а до недоліків – залежність від суб'єктивних оцінок та обмежена ефективність у складних ситуаціях [118, с. 37–42].

SWOT-аналіз проводиться через методику роботи РГ, де спочатку на фліп-чарті або за допомогою комп'ютера записуються слабкі та сильні сторони без обговорення. Після збору пропозицій проводиться їх систематизація та обговорення, а також звіряння з даними соціально-економічного аналізу для формування списків сильних та слабких сторін [143].

SWOT-матриця дозволяє аналізувати взаємозв'язки між «внутрішніми» (сильними і слабкими сторонами) та «зовнішніми» (можливостями і загрозами) факторами, що визначають стратегічний розвиток Старосамбірської міської громади Львівської області. Цей аналіз є важливим інструментом для виявлення порівняльних переваг, викликів та ризиків, що слугують основою для формулювання стратегічних і оперативних цілей розвитку громади в довгостроковій перспективі.

Аналогічно формується перелік можливостей і загроз, при цьому важливо враховувати ймовірність їх наявності. Наприклад, до можливостей розвитку Сколівської ТГ можна, відповідно до Стратегії, віднести такі: зростання попиту на зелений та культурний туризм, а також на екологічно чисту сільськогосподарську продукцію; продовжуються євроінтеграційні процеси, що дає доступ до коштів ЄС та міжнародних грантів для проєктів, зокрема спрямованих на працевлаштування ВПО; реалізуються проєкти, як-от «Мале Карпатське коло», а також відкриваються нові логістичні маршрути через зміни в експортно-імпортній сфері. До загроз віднесено такі фактори: природні катастрофи, які призводять до руйнування захисних смуг та водоохоронних зон, а також спричиняють обвали на дорогах, забруднення навколишнього середовища через туристичну діяльність; погіршення демографічної ситуації та зменшення чисельності працездатного населення; нестабільність національної валюти та інфляційні процеси; скорочення

купівельної спроможності населення та зниження економічної активності через військову агресію; зростання вартості енергоносіїв; підвищення рівня «тінізації» економіки [226].

Через використання цього методу члени РГ Селятинської громади прийшли до таких висновків:

- порівняльні переваги Селятинської громади визначаються її сильними сторонами та можливостями. Прогнозоване продовження євроінтеграції позитивно вплине на бізнес-клімат в Україні, що сприятиме залученню інвесторів. Наявність природно-рекреаційних ресурсів, екологічно чистих сільськогосподарських земель, підтримка розвитку туризму та наявність трудових ресурсів стимулюватимуть створення нових підприємств і розвиток туристичної сфери. Це сприятиме зростанню доходів і рівня зайнятості громади;

- виклики для Селятинської громади – погане водозабезпечення, зношеність інженерних комунікацій та відсутність дорожнього покриття між населеними пунктами. Ці проблеми можуть бути частково вирішені за рахунок бюджетної підтримки. Зростання інвестиційної активності та покращення бізнес-клімату сприятимуть розвитку підприємництва і покращенню якості адміністративних послуг. Активне використання державної підтримки допоможе залучати позабюджетні кошти. Популярність сільського та культурного туризму також може стимулювати підприємницьку активність;

- ризиками для Селятинської громади є можливе згортання реформ, що призведе до скорочення фінансової підтримки ОТГ та обмежить можливості для реконструкції інженерних комунікацій, доріг та забезпечення питною водою.

На основі соціально-економічного аналізу та SWOT/TOWS-аналізу РГ обрала конкурентну стратегію розвитку Селятинської громади, спрямовану на використання сильних сторін для зменшення впливу слабких та максимальну реалізацію можливостей – як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Основними напрямками розвитку стали: розвиток туристичного потенціалу та підприємницької активності з урахуванням рекреаційно-туристичних можливостей громади й ініціатив місцевих підприємців, а також значного потенціалу сільських територій для інтеграції в туристичну економіку. Іншим важливим напрямом є інтеграція міста та сільських територій, де спостерігається відставання в якості життя, що призводить до соціальних і демографічних проблем. Однак сільські території мають великий потенціал для залучення інвестицій у виробництво та переробку екологічної сільськогосподарської продукції. Для досягнення цих стратегічних цілей були визначені операційні цілі, які складають основу управління громадою та дозволяють чітко визначити кроки для реалізації стратегічного бачення розвитку [261].

Згідно з результатами соціально-економічного аналізу та SWOT-аналізу, для Рожнятівської громади обрана динамічна конкурентна стратегія, яка фокусується на мінімізації слабких сторін та максимальному використанні наявних можливостей. Основні напрями розвитку громади:

1. Розвиток економіки: активізація економічної діяльності для підвищення рівня життя, збільшення доходів та бюджету громади через залучення інвестицій.

2. Покращення якості життя: створення комфортного і безпечного середовища, наближення освітніх, медичних та адміністративних послуг до жителів.

3. Розвиток інфраструктури: поліпшення дорожньо-транспортної інфраструктури та забезпечення належного рівня послуг.

4. Залучення громадської активності та розвиток молодіжного простору: підтримка активної участі мешканців у управлінні та створення простору для розвитку громадянського суспільства.

Для досягнення цих цілей визначені конкретні операційні завдання, що формують основу управління громадою [269].

За результатами опитування громадськості та SWOT-аналізу на основі смарт-спеціалізації, було визначено чотири ключові сфери для фокусування зусиль на розвитку Верховинської селищної територіальної громади.

Перший пріоритетний напрям – розвиток туристичного потенціалу. Верховинський край вирізняється унікальними природними ландшафтами, багатим рекреаційним фондом Карпат і автентичною культурою, що приваблює туристів з різних регіонів. Громада стає туристичною оазою, яка забезпечує активний відпочинок та оздоровлення – як для українців, так і для іноземців. Туризм є важливим фактором розвитку громади та стабільним джерелом доходів для бюджету. Це також сприяє покращенню рівня життя місцевих жителів завдяки розвитку приватного туристичного бізнесу, зокрема сільського зеленого, агро- та екотуризму, а також культурного і духовного туризму. Розширення туристичної інфраструктури через нові відпочинкові комплекси забезпечує гідну заробітну плату для верховинців.

Сільське господарство, особливо полонинське, є ключовою галуззю для продовольчої безпеки. Основні виробники – селянські фермерські господарства, що спеціалізуються на м'ясо-молочній продукції, розведенні овець, виготовленні твердих сирів і бринзи. Основними напрямками є тваринництво, зокрема розведення молочних порід худоби. У високогірному Верховинському районі, де вирощування зернових неможливе через природні умови, тваринництво і полонинське господарство залишаються основою агровиробництва. Попит на екологічну продукцію стимулює розвиток фермерських господарств і приватних виробників, що сприяє залученню інвесторів, створенню робочих місць і розширенню ринків збуту.

Особливу увагу слід приділяти процесу реабілітації учасників Революції Гідності, бойових дій у АТО та ООС, російсько-української війни, їхніх сімей, а також осіб, які служили або продовжують службу в добровольчих формуваннях. Для цієї мети планується створення Реабілітаційного центру на базі нової центральної районної лікарні. Центр надаватиме послуги з психологічної реабілітації та лікування учасників Революції Гідності, АТО та

ООС, їхніх родин, а також добровольців, військовослужбовців та ВПО. Додатково центр пропонуватиме оздоровчу терапію в горах і краєзнавчу терапію, що сприятиме відновленню фізичного і психологічного стану пацієнтів [248].

Отже, моделювання дає змогу ухвалювати зважені рішення громадам, спрямовані на сталий розвиток і підвищення якості життя, а також адаптуватися до змін і викликів. Це важливий інструмент для ефективного використання ресурсів і гнучкої реакції на зміни. Стратегічне планування визначає довгострокові цілі та шляхи їх досягнення з урахуванням доступних ресурсів і викликів. Успішне стратегічне планування вимагає інтеграції різних методів. Це особливо важливо для гірських громад Карпатського регіону в контексті європейської інтеграції.

ВИСНОВКИ

Поняття «територіальна громада» є складним і багатоаспектним явищем, яке пройшло тривалий шлях становлення та еволюції. Територіальна громада є основною формою самоорганізації населення, що сприяє реалізації їхніх колективних інтересів через ефективне місцеве самоврядування. Вона виступає центром громадянської активності, механізмом ухвалення спільних рішень і важливим інструментом забезпечення сталого розвитку. Громада також відіграє ключову роль у зміцненні взаємодії між центральною владою та регіонами, що особливо актуально в контексті децентралізації та інтеграції України до європейської спільноти.

Дослідження генези та сутності поняття «територіальна громада» дозволяє оцінити її значення як основи збереження культурної ідентичності, а також виявити сучасні виклики, серед яких адаптація до нових реалій, зумовлених російсько-українською війною. Територіальна громада не лише виконує адміністративно-територіальну функцію, але й створює середовище для інтеграції громадян, розвитку локальної демократії та зміцнення соціальної згуртованості – консолідації українського суспільства.

Від перших форм самоорганізації, таких як родові та сільські спільноти, до сучасних демократичних структур, громада завжди відігравала важливу роль у суспільному житті. Процес перетворення родових спільнот у територіальні громади в цілому завершився у IX ст., коли основною формою таких громад стала верв. Сільські та міські общини залишалися важливими елементами громадського життя, забезпечуючи представництво й захист інтересів своїх членів у стосунках із владою. Децентралізації влади сприяло запровадження магдебурзького права, яке розширювало повноваження міських громад і закріплювало їхню автономію. Згодом сформувалася нова організаційна структура – козацька громада (товариство). Ідея громади як форми самоорганізації та самоуправління знайшла відображення в громадсько-політичному русі, зокрема в програмових положеннях Кирило-

Мефодіївського товариства та громадівського руху. Поняття «грумада» стало центральним у політичних поглядах М. Драгоманова, який наголошував на важливості створення впливової системи місцевого управління, заснованої на громадах. Подібні ідеї підтримували та розвивали у своїх творах І. Франко та М. Грушевський. Поняття громади згадано і в політичних документах, зокрема в проєкті Конституції УНР.

Теоретичні підходи (територіальний, соціальний або інтелектуально-комунікативний публічно-правовий, стратегічний, екологічний) підтверджують, що сутність територіальної громади є багатовимірною і не може обмежуватися лише одним аспектом. Кожен з цих підходів уможлиблює розуміння складних процесів на місцевому рівні. Вони охоплюють соціальні взаємодії, економічне та екологічне планування, що є ключовими напрямками для сталого розвитку і покращення якості життя громадян. Симбіоз різних підходів дозволяє створити комплексне уявлення про територіальну громаду, охоплюючи соціальні, економічні, екологічні та управлінські аспекти. Це сприяє збалансованому розвитку громад, враховуючи потреби їхніх мешканців.

Інституційне оформлення та функціонування громад, зокрема в гірських населених пунктах Карпатського краю, є важливим елементом політичного, соціального та економічного розвитку країни. Цей процес, що значно активізувався з початком реформи децентралізації, став одним із ключових напрямів модернізації системи місцевого самоврядування. Реформа децентралізації мала на меті створення ефективних і самодостатніх адміністративно-територіальних одиниць.

Процес становлення та розвитку громад передбачав об'єднання територій, формування нових адміністративно-територіальних одиниць, які володіють достатніми ресурсами та повноваженнями. Для гірських населених пунктів Карпатського краю ці процеси мають свою специфіку, пов'язану з географічними умовами, віддаленістю від основних адміністративних центрів. Гірські громади стикаються з низкою викликів, таких як обмеженість

економічних ресурсів, складність транспортного сполучення та підвищена вразливість до стихійних лих.

Особливість політичного розвитку громад виявляється у впровадженні нових адміністративних структур і механізмів управління, які враховують як загальнодержавні інтереси, так і локальні потреби. Формування виконавчих органів у межах громад дозволило зробити управління більш ефективним, а рішення – прозорими.

Громади активно використовують можливості залучення місцевого населення до процесу прийняття рішень, створюючи сприятливе середовище для ініціатив молодіжних рад і партнерських проєктів. Такий підхід сприяє формуванню згуртованих спільнот, які активно беруть участь у вирішенні місцевих проблем.

Стан соціально-економічного розвитку громад вимагає комплексних і якісних трансформацій, спрямованих на підвищення їхньої конкурентоспроможності. Ці перетворення повинні охоплювати стимулювання економічної активності, розбудову сучасної інфраструктури та забезпечення надання публічних послуг на рівні, наближеному до європейських стандартів.

Реформа децентралізації дала змогу територіальним громадам: підвищити рівень фінансової автономії через прямий доступ до податкових надходжень, самостійно визначати напрями розвитку та розподілу бюджетних коштів, залучати зовнішні інвестиції завдяки створенню прозорих і зрозумілих механізмів управління.

Основу економіки гірських громад становить малий і середній бізнес, який потребує активної підтримки та сприятливого середовища для розвитку. Для цього необхідно впроваджувати програми фінансового стимулювання підприємців, створювати сприятливі умови для інвестицій і полегшувати доступ до ресурсів. Інновації та технологічні рішення мають стати рушійною силою економіки регіону, що можливо через створення технологічних парків, бізнес-інкубаторів, платформ для розвитку стартапів і впровадження

цифрових технологій у традиційні галузі, як-от сільське та лісове господарство.

Гірські територіальні громади також володіють значним потенціалом у сфері туризму. Розвиток туристично-рекреаційної сфери не лише сприяє зростанню доходів місцевих бюджетів, але й активізує суміжні галузі, зокрема транспорт, торгівлю та виробництво місцевої продукції. Це забезпечує зайнятість населення, підвищує економічну стабільність регіону, покращує його міжнародну привабливість.

Одним із ключових завдань гірських громад є соціальний захист населення. Війна створює численні соціально-економічні проблеми, що потребують оперативного реагування та ефективного управління. Одним з головних напрямів соціального захисту в час війни є надання допомоги внутрішньо переміщеним особам: забезпечення їх базовими потребами (житлом, їжею, медичними послугами), надання психологічної підтримки та сприяння в адаптації до нових умов. Важливим є створення тимчасових притулків та забезпечення соціального супроводу, зокрема допомога в працевлаштуванні та соціальній інтеграції в нових громадах.

В умовах війни підвищується необхідність соціального захисту для військовослужбовців і членів їхніх родин. Це включає забезпечення належної медичної допомоги, пенсійних виплат, компенсацій за втрату працездатності та інших видів допомоги, що дозволяють підтримувати їхній соціальний статус і покращити якість життя в умовах бойових дій. Важливими аспектами є також підтримка родин загиблих або поранених воїнів, надання матеріальної та моральної допомоги, а також доступ до програм психологічної реабілітації. Зміни в соціальному захисті в умовах війни вимагають гнучкості та здатності швидко реагувати на нові виклики. Це потребує координації з організаціями міжнародної допомоги, місцевими органами влади, неурядовими організаціями, а також ефективного використання ресурсів для надання підтримки громадянам. В умовах обмежених ресурсів важливо максимізувати ефективність соціальних програм, уникати бюрократичних перепон.

Освітньо-культурна діяльність у територіальних громадах гірських населених пунктів Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей є невід'ємною частиною життя регіону, яка сприяє збереженню унікальної спадщини Карпат, формуванню національної ідентичності. Питання національної ідентичності стало основоположним для державотворення України після здобуття незалежності у 1991 році. Українські регіони, що сформувалися в різні історичні періоди як частини різних держав, мають значні відмінності щодо етнічного складу та рівня урбанізації. [314].

Громади активно працюють над покращенням матеріально-технічної бази шкіл, організацією сучасного освітнього середовища та підтримкою професійного розвитку вчителів. Інтеграція культурно-освітніх програм, які поєднують навчання з практичними заняттями з ремесел, фольклору та етнографії, сприяє не лише підвищенню загального рівня освіти, але й формуванню шанобливого ставлення до культурної спадщини регіону. Важливим напрямом діяльності громад є збереження історико-культурної спадщини, зокрема реставрація старовинних церков, дерев'яних будівель та замків, а також підтримка традиційних ремесел.

Реформа децентралізації розширила можливості громад у плануванні та реалізації культурно-освітніх проєктів. Збільшення фінансової самостійності дозволило громадам інвестувати у створення сучасних культурних центрів, бібліотек, музеїв і творчих просторів. Активна співпраця з міжнародними організаціями та залучення грантових коштів дозволяють реалізовувати масштабні проєкти, орієнтовані на розвиток туризму і популяризацію місцевої культури.

ТКС охоплює широке коло взаємодій між територіями різних країн у ключових сферах: економіка, інфраструктура, культура, екологія, безпека, а також соціально-гуманітарний розвиток. Це співробітництво спрямоване на створення умов для ефективного використання ресурсів, зменшення бар'єрів та посилення інтеграції регіонів, що межують один з одним. Одним із центральних напрямів транскордонної взаємодії є економічна співпраця.

Завдяки реалізації спільних проєктів, спрямованих на залучення інвестицій, створюються нові можливості для розвитку малого та середнього бізнесу, що веде до економічного зростання регіонів. Особливе значення мають проєкти, орієнтовані на модернізацію промисловості, впровадження інноваційних технологій, розвиток туризму та підвищення конкурентоспроможності регіональних економік. Не менш важливим аспектом є розвиток інфраструктури. Спільні проєкти з будівництва та модернізації транспортних артерій – доріг, мостів, залізничних ліній, а також створення сучасних комунікаційних мереж, сприяють зниженню логістичних витрат. Такі ініціативи не лише посилюють економічний обмін між країнами, але й підвищують рівень комфорту та якості життя місцевих громад. Політичний вимір транскордонної співпраці включає зміцнення довіри та взаєморозуміння між державами. Це досягається через спільні зусилля у боротьбі з кримінальною діяльністю, нелегальною міграцією, а також шляхом координації заходів у забезпеченні безпеки прикордонних територій. Культурний та освітній обмін є ще одним важливим аспектом ТКС.

Стратегія розвитку громади є ключовим документом, що визначає цілі та завдання для сталого економічного, соціального, культурного й екологічного розвитку на тривалий термін. Особливе значення цей документ має для гірських територіальних громад Карпат, де поєднання складних природних умов, соціально-економічних викликів і багатой культурної спадщини вимагає інтегрованого підходу до розвитку.

Стратегії розвитку гірських громад Карпат орієнтовані на збереження унікального природного середовища, підтримку традиційної культури, зміцнення економічного потенціалу та забезпечення належної якості життя для мешканців. Екологічний аспект таких стратегій є критично важливим через вразливість природних екосистем гірського регіону. Водночас стратегічні документи передбачають заходи з розвитку транспортної та соціальної інфраструктури, що сприятимуть інтеграції віддалених населених пунктів у загальнонаціональну економіку. Завдяки комплексному підходу до

планування, ці стратегії дозволяють ефективно вирішувати проблеми, пов'язані з міграцією, демографічним старінням, відтоком молоді та обмеженістю економічних можливостей.

Наявність якісно розробленої стратегії розвитку має важливе значення не лише для внутрішнього розвитку громади, але й для її зовнішнього сприйняття. Доступність документа для широкого загалу сприяє підвищенню довіри серед місцевих жителів і створює позитивний імідж громади для потенційних інвесторів, туристів і партнерів.

Створення молодіжних і громадських рад, організація спільних проєктів і заходів дає змогу залучити жителів до управління громадою, зміцнюючи почуття відповідальності за її майбутнє. Це сприяє формуванню згуртованої громади, яка здатна протистояти викликам.

Ефективні стратегії розвитку також підвищують політичну вагу територіальних громад, зміцнюючи їх суб'єктність у відносинах із центральними органами влади. Чітко визначені пріоритети, узгоджені з національними інтересами, дозволяють громадам формувати конструктивний діалог із владою, впливати на розподіл ресурсів і домагатися реалізації важливих проєктів. Завдяки цьому формується збалансована система взаємовідносин між місцевою та центральною владою, яка сприяє сталому розвитку регіонів і країни загалом.

Стратегічне планування є важливим етапом у процесі розвитку громад, що передбачає визначення довгострокових цілей, шляхів їх досягнення та використання доступних ресурсів для забезпечення сталого зростання. Воно допомагає створити системний підхід до управління, інтегруючи економічні, соціальні, екологічні та культурні аспекти. Цей процес не обмежується лише розробкою документів, а охоплює широкий спектр заходів: від аналізу поточної ситуації до моніторингу результатів і коригування цілей. Стратегічне планування враховує потреби різних груп населення, формує пріоритети соціально-економічного розвитку.

Одним із ключових аспектів стратегічного планування є його адаптивність. У сучасних умовах, що характеризуються швидкими змінами в зовнішньому середовищі, громади мають бути готовими оперативно реагувати на нові виклики. Використання інструментів моделювання дозволяє формувати різні сценарії розвитку, що допомагає уникнути критичних помилок і забезпечити стабільність у довгостроковій перспективі. Зокрема, для гірських громад Карпатського регіону це означає врахування екологічних ризиків, впливу зміни клімату, перспектив розвитку туризму та впровадження відновлювальної енергетики як стратегічних напрямів розвитку.

Ключову роль у стратегічному плануванні розвитку територіальних громад відіграє моделювання, яке дозволяє їм приймати обґрунтовані рішення, спрямовані на сталий розвиток. Цей підхід сприяє ефективному використанню ресурсів, підвищує готовність громад до викликів і допомагає краще адаптуватися до змін. Моделювання забезпечує створення сценаріїв розвитку, які враховують потенційні ризики, демографічні, економічні та екологічні фактори, дозволяючи громадам підготуватися до непередбачуваних змін. В умовах війни та інтеграції України до європейського простору такі інструменти є особливо актуальними, адже дозволяють поєднувати сучасні підходи й локальні особливості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка громадянської участі: Посібник для організаторів процесів залучення громадян до ухвалення рішень. Київ : ОПОРА, 2018. 68 с. URL: <https://partycyracjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2020/06/Абетка-громадянської-участі.pdf>. (дата звернення: 10 серпня 2023 р.).
2. Агафонова Г., Ірха К. Внутрішній і зовнішній виміри співробітництва територіальних громад в Україні. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право». 2022. № 4. С. 42–50. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4\(56\).269594](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4(56).269594) (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
3. Агафонова Г., Ірха К., Дудкевич В. Стан реалізації соціально-економічних трансформацій в Україні у контексті політики євроінтеграції. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Політологія. Соціологія. Право». 2021. № 4 (52). С. 39–46.
4. Актуальна інформація для внутрішньо переміщених осіб. URL: <https://zelenska-gromada.gov.ua/aktualna-informaciya-dlya-vnutrishno-peremischenih-osib-17-26-53-04-03-2024/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
5. Алфьоров С. В. Територіальна громада: поняття, ознаки, проблеми функціонування в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 1. С. 47–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2013_1_11. (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
6. Аналітичний документ «Карпатський Горизонт 2013» – обґрунтування доцільності розробки та реалізації окремої операційної програми ЄС для регіону Карпат у наступній фінансовій перспективі. URL: <http://www.euroregionkarpaty.com.ua/publications/analitichoryzont.pdf> (дата звернення: 12 жовтня 2023 р.).

7. Андрейчук І., Конкольняк М. Оцінювання інвестиційної привабливості об'єднаних територіальних громад у гірських регіонах на основі державного регулювання. *Економіка та суспільство*. 2021. № 27. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/454/436> (дата звернення: 21 липня 2023 р.).
8. Андрусюк Б. П. Місцеве самоврядування в сучасній Україні: проблеми, перспективи / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. Київ : Інформ. Видання «Центр», 1997. 222 с.
9. База даних мережі клубних закладів Спаської сільської ради ТГ. URL: <https://spaska-gromada.gov.ua/merezha-zakladiv-kulturi-13-36-53-29-01-2022/> (дата звернення: 12 жовтня 2023 р.).
10. Баймуратов М. О., Кравець О. О. Роль юридичної служби органу місцевого самоврядування в формуванні та функціонуванні правового простору локальної демократії. Одеса : Фенікс, 2018. 328 с.
11. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: монографія / відп. ред. М. О. Баймуратов. Київ : Юридична думка, 2010. 656 с. (дата звернення: 1 липня 2023 р.).
12. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 2 (12). С. 51–57.
13. Бедрій М. Вєрв у Київській Русі: самоврядування і право. URL: <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3818/Local%20Government%20and%20Law%20of%20Local%20Assemblies%20in%20Kievan%20Rus.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
14. Берегометська громада. Чернівецька область, Вижницький район. Офіційний сайт. URL: <https://beregomet-gromada.gov.ua> (дата звернення: 12 жовтня 2023 р.).
15. Березовська-Чміль О., Міщук М. Національна безпека України в контексті інтеграції до Європейського Союзу: політико-правовий аспект

(2014–2019 рр.). *Політикус*. Науковий журнал. Спецвипуск, присвячений європейській тематиці : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 7–14.

16. Біла С. О. Карпатський Єврорегіон як чинник європейської інтеграції України. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 3. С. 78–88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2013_3_12. (дата звернення: 8 червня 2023 р.).

17. Богданська територіальна громада. Офіційний сайт. URL: <https://bogdanska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

18. Богородецька О. Співробітництво між містами-побратимами України і Польщі у контексті європейської інтеграції. Дис. на здобуття наук. ст. к. політ. н. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. 232 с.

19. Болехівська міська рада. Офіційний сайт міста. URL: <https://bolekhiv-rada.gov.ua> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

20. Бородін Є., Шумляєва І. Інституційно-правове забезпечення функціонування суб'єктів місцевого самоврядування в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2021. № 3. С. 13–21.

21. Бровко О. В. Карпатський єврорегіон як форма транскордонної співпраці в Європі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін : [зб. наук. праць]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 28. С. 14–18. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/29594> (дата звернення: 10 серпня 2023 р.).

22. Бусленко В. В. Політична модернізація та соціальний капітал. *Матеріали конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і здобувачів наукового ступеня за підсумками науково-дослідної роботи за період 2019–2020 рр.* Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2021. С. 271–272.

23. Варналій З. С., Білик Р. Р. Економічна безпека та конкурентоспроможність регіонів України: монографія. Чернівці : Технодрук, 2018. 456 с.

24. Ветеранам. URL: <https://broshniv-osadska-gromada.gov.ua/veteranam/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

25. Вигодська селищна рада Івано-Франківської області, Івано-Франківська область, Калуський район. Офіційний інформаційний сайт. URL: <https://vygodska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

26. Верховинська селищна рада. Офіційний сайт. URL: <https://verrada.gov.ua> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

27. Витвицька громада. Івано-Франківська область, Калуський район. Офіційний сайт. URL: <https://vytvytska-gromada.gov.ua/structure/> (дата звернення: 10 травня 2023 р.).

28. Відбулася презентація дослідження «Євромапа-3. Рейтинг європейської інтеграції областей України». URL: <https://neweurope.org.ua/vidbulasya-prezentatsiya-dosidzhennya-yevromapa-3-rejtyng-yevropejskoji-integratsiyi-oblastej-ukrayiny-19-10-2021/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

29. Вінникова Н. До питання «дефіциту демократії» в Європі: практики громадянської партисипації і політичної репрезентації в ЄС. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки: Збірник наукових праць*. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. 2016. 2 (12). С. 32–44.

30. Вітаємо на сайті Делятинської територіальної громади! URL: <https://delyatynska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 10 травня 2024 р.).

31. Взаємозв'язок між децентралізацією та європейською інтеграцією: Соціологічне опитування. Центр «Нова Європа» (Україна); Центр східноєвропейських та міжнародних досліджень (ZOiS, Німеччина). 2020. URL: <http://neweurope.org.ua/wp->

content/uploads/2020/02/Decentralization_ukr_web-2.pdf. (дата звернення: 4 вересня 2024 р.).

32. Воловецька селищна рада Закарпатська область. Офіційний сайт. URL: <https://volovec-miskrada.gov.ua> (дата звернення: 14 вересня 2023 р.).

33. В умовах децентралізації одним із наших найважливіших завдань є перезавантаження сприйняття економічної привабливості культури на місцевому рівні, – Євген Нищук. Урядовий портал. 2017. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249822776>. (дата звернення: 4 вересня 2024 р.).

34. Гоголь Т., Мельничук Л. Трансформація територіальних громад в умовах децентралізації в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 1. С. 216–225.

35. Голова громади. Офіційний сайт. Космацька громада. URL: <https://kosmacka-gromada.gov.ua/golova-gromadi-13-30-45-27-02-2017/>(дата звернення: 10 грудня 2023 р.).

36. Головчук Ю, Марчук В. Ключові критерії та індикатори відповідальної політики в державах Європейського Союзу. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2024. Вип. 18. С. 86-91. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/146> (дата звернення: 28 грудня 2024 р.).

37. Грінченко Р., Бабій О., Кошельок Г., Літвінова В.. Прикладні аспекти використання SWOT-аналізу при формуванні стратегії розвитку територіальних громад. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/46236/2/GEJ_2024v88n3_Hrinchenko_R-Applied_aspects_of_using_167-179.pdf(дата звернення: 10 грудня 2023 р.).

38. Громади Львівщини. URL: <https://stat.loda.gov.ua/communities-and-districts/>(дата звернення: 15 липня 2023 р.).

39. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. Київ : Наук. думка, 1991. Т. 1. 732 с.

40. Грушевський М. Історія України-Руси. Київ, 1994. Т. 5. 704 с.

41. Гураль П. Генезис і становлення територіальної громади в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Сер. юридична. 2008. Вип. 2. Львів. держ. ун-т внутр. справ. С. 74–83.
42. Губко В., Косівський М. Рахів – місто в центрі Європи та серці Карпат. URL: https://drive.google.com/file/d/1WA_go-snwyjiMnbwi93VScQ1UEOoKMmj/view (дата звернення: 15 липня 2023 р.).
43. Гуцульська коров'яча бриндза стала географічним брендом. URL: <https://rubryka.com/2020/09/16/gutsulska-korov-yacha-bryndza-stala-geografichnym-brendom/amp/> (дата звернення: 10 грудня 2023 р.).
44. Дацишин М. Як відновити місцеве самоврядування від наслідків війни? *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/5/7362004/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
45. Депутати громади. Офіційний сайт. Дзвиняцька територіальна громада. URL: <https://dzvynyacka-gromada.gov.ua/deputati-gromadi-17-48-02-06-02-2018/> (дата звернення: 15 липня 2023 р.).
46. Депутати Косівської міської ради. Персональний склад депутатів Косівської міської ради VIII демократичного скликання Обрані 25 жовтня 2020 року. Зі змінами, внесеними на підставі рішення сесії Косівської міської ради № 2428-37\2024 від 30 січня 2024 року «Про початок повноважень депутатів Косівської міської ради». URL: <https://kosivmr.gov.ua/stuff/deputies/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
47. Депутати міської ради 8-ого скликання. Офіційний інформаційний сайт. Долинська міська рада. URL: <https://rada-dolyna.gov.ua/deputaty-miskoyi-rady-8-oho-sklykannya> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
48. Депутати Рожнівської сільської ради. URL: <https://rozhnivska-gromada.gov.ua/deputati-1527014544/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
49. Депутати сільської ради. Офіційний сайт. Матеївецька сільська рада. URL: <https://mateivetska-gromada.gov.ua/deputati-silskoi-radi-09-49-20-27-03-2017/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

50. Депутатський корпус. Офіційний сайт. Богданська територіальна громада. URL: <https://bogdanska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpus-15-52-19-23-02-2021/>(дата звернення: 4 липня 2023 р.).

51. Депутатський корпус. Офіційний сайт. Болехівська міська рада. URL: https://bolekhiv-rada.gov.ua/city_authorities/city-council/deputies/the-deputy-corps/895-deputatskij-korpus.html (дата звернення: 5 липня 2023 р.).

52. Депутатський корпус. Офіційний сайт. Дубівська громада. URL: <https://duba-gromada.gov.ua/deputatskij-korpus-00-09-53-24-11-2019/>(дата звернення: 10 липня 2023 р.).

53. Депутатський корпус. Офіційний сайт. Кутська селищна рада Косівського району Івано-Франківської області. URL: <https://kuty-rada.gov.ua/people/deputatskij-korpus> (дата звернення: 13 липня 2023 р.).

54. Депутатський корпус. Офіційний сайт. Стрілківська сільська рада Самбірського району Львівської області. URL: <https://strilky-gromada.gov.ua/pro-gromadu/deputatskyj-korpus/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

55. Депутатський корпус. Офіційний інформаційний сайт. Солотвинська селищна територіальна громада. URL: <https://solotvyn.if.ua/deputatsky-korpus/deputaty-korpus/> (дата звернення: 10 серпня 2023 р.).

56. Депутатський корпус. Зеленська сільська рада. Івано-Франківська область, Верховинський район. Офіційний сайт. URL: <https://zelenska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpus-16-06-14-30-05-2021/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

57. Депутатський склад VIII скликання. Вигодська селищна рада Івано-Франківської області Івано-Франківська область, Калуський район. Офіційний інформаційний сайт. URL: <https://vygodska-gromada.gov.ua/deputatskij-korpus-10-28-34-07-02-2024/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

58. Дерев'янюко С. Безпековий вимір народовладдя в умовах гібридної війни. *Держава і право*. 2020. № 87. С. 308–318.

59. Дерев'янюко С. Безпекові виклики для територіальних громад в умовах війни: внутрішньо переміщені особи. *Координати публічного управління. Електронне наукове фахове видання*. 2024. № 1 (2). С. 102–123. URL: <https://doi.org/10.62664/cpa.2024.01.05> (дата звернення: 10 вересня 2024р.).

60. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія. Київ : НІСД, 2007. 768 с.

61. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки. URL: https://mtu.gov.ua/files/Regional_Development_Strategy__.pdf (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

62. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019>. (дата звернення: 10 вересня 2023 р.)

63. Дзвиняцька територіальна громада. Офіційний сайт. URL: <https://dzvynyaska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

64. Для ветеранів. Офіційний сайт. Делятинська територіальна громада. URL: <https://delyatynska-gromada.gov.ua/dlya-veteraniv-15-31-53-04-03-2024/> (дата звернення: 10 жовтня 2023 р.)

65. Для переселенців (Надвірна). URL: <https://nadrada.gov.ua/punkt-zboru-dlya-pereselencziv-ta-evakujovanoj-chastyny-naselennya/>. (дата звернення: 10 вересня 2023 р.).

66. Долинська міська рада. Офіційний інформаційний сайт. URL: <https://rada-dolyna.gov.ua> (дата звернення: 10 червня 2023 р.)

67. Долішній М. І. Організаційне та наукове забезпечення реалізації регіональної політики в Україні. *Вісник АЕН України*. 2004. № 2. С. 3–7.

68. Дорох В. В., Черній О. В. Форми участі громадськості в процесах прийняття рішень: Навч.-метод. посіб. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 104 с.

URL: <https://ldn.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Formy-uchasti-hromads-kosti-A5.pdf> (дата звернення: 10 червня 2023 р.)

69. Драгоманов М. Переднє слово до громади» про державну організацію. URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag.htm>. (дата звернення: 21 вересня 2023 р.)

70. Дубівська громада. Офіційний сайт. URL: <https://duba-gromada.gov.ua> (дата звернення: 5 вересня 2024 р.)

71. Економічна база. Білоберізька територіальна громада URL: <https://biloberizkaotg.gov.ua/economic-profile/economy> (дата звернення: 11 липня 2023 р.).

72. Євромапа - 3. Рейтинг європейської інтеграції областей України. 2021. Центр «Нова Європа». 104 с. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/Euromap-3_ukr_web-2.pdf (дата звернення: 10 вересня 2023 р.)

73. Європарламент назвав реформу децентралізації найуспішнішою в Україні – Чернишов. Укрінформ. 2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-199-politics/3222717-evroparlament-nazvav-reformu-decentralizaciinajuspisnisou-v-ukraini-cernisov.html>. (дата звернення: 10 червня 2023 р.).

74. Європейська хартія місцевого самоврядування (м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року): офіційний переклад. *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text. (дата звернення: 10 листопада 2023 р.).

75. Європейські міста-побратими допомагають українським громадам. Асоціація міст України : Офіційний вебсайт. 2022. URL: <https://auc.org.ua/novyna/evropeyski-mista-pobratymu-dopomagayutukrayinskym-gromadam>. (дата звернення: 10 червня 2023 р.).

76. Євтушенко О. Концепція М. Драгоманова щодо ролі самоврядної громади в системі державних відносин. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-*

Могилянська академія». Сер. : Державне управління. Т. 130. Вип. 117. С. 32–36.

77. Євтушенко Н. О., Суслов М. М. Поняття «локальної ідентичності» в категоріальному апараті науки державного управління. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2021. № 11. С. 140–165.

78. Жук П., Сірик З. Інвестиційний потенціал територіальних громад: суть поняття та питання управління. *Регіональна економіка*. 2017. № 2. С. 16–22.

79. Закарпатська делегація взяла участь у відзначенні 5-річчя діяльності ЄОТС ТИСА. Закарпатська обласна рада : Офіційний вебсайт. 2021. URL: <https://zakarpat-rada.gov.ua/zakarpataska-delehatsiia-vziala-uchast-uviznachenni-5-richchia-diialnosti-yeots-tysa/>. (дата звернення: 18 вересня 2023 р.).

80. Закарпаття має скористатися перевагами децентралізації і ефективно використати державну та міжнародну допомогу, – В'ячеслав Негода. Міністерство розвитку громад та територій України : Офіційний вебсайт. 2016. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/zakarpattyamaye-skoristatsiya-perevagami-detsentralizatsiyi-i-efektivno-vikoristatiderzhavnu-ta-mizhnarodnu-dopomogu-v-yacheslav-negoda/>. (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

81. Заклади освіти. Делятинська територіальна громада. URL: <https://dlt.osv.org.ua/zakladi-osviti-16-22-56-16-12-2021/> (дата звернення: 18 вересня 2023 р.).

82. Закоморна К. О. Про деякі особливості застосування компаративного методу дослідження проблем світового конституційного розвитку. *Проблеми законності: академ. зб. наук. пр.* Харків, 2011. Вип. 114. С. 208–215.

83. Закон України «Про засади державної регіональної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 18 вересня 2023 р.).

84. Закон України № 2379-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного значення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2379-19#Text> (дата звернення: 8 липня 2023 р.).

85. Закон України № 157-VIII «Про добровільне об'єднання територіальних громад». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

86. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 10.08.2024 р. 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18 вересня 2023 р.).

87. Закон України «Про основні засади молодіжної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 12 липня 2024 р.).

88. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-вр#Text> (дата звернення: 20 липня 2023 р.).

89. Закон України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3917-12#Text> (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

90. Запровадження стратегічного планування в Україні : зб. док. і матеріалів : уклад. В. Тертичка. Київ : Центр досліджень адміністративної реформи НАДУ, 2004. 437 с. URL: https://ipas.org.ua/old/doc/pr/pauci/SP_TOT.pdf (дата звернення: 18 червня 2023 р.).

91. Запрошуємо жителів громади взяти участь у проєкті «Бойківські Карпати». URL: https://solotvyn.if.ua/viddil_kultury_turyz/zaprosuyemo-zhyteliv-gromady-vzyaty-uchast-u-proyektu-bojkivski-karpaty/ (дата звернення: 13 вересня 2023 р.).

92. За рішенням сесії до програми соціальної підтримки учасників АТО/ООС внесли зміни щодо виплат та допомоги їхнім родинам. Старосамбірська міська рада. Офіційний сайт Старосамбірської міської ради. URL: <http://sts-mrada.gov.ua/?p=12149> (дата звернення: 18 вересня 2023 р.).

93. Зеленська сільська рада. Івано-Франківська область, Верховинський район. Офіційний сайт. URL: <https://zelenska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

94. Зовнішньоекономічна діяльність. Закарпатська область. URL: https://carpathia.gov.ua/diyalnist/zovnishnoekonomichna-diyalnist-ta-investicii/zovnishnoekonomichna_diyalnist#:~:text=Зовнішньоекономічна%20діяльність%20%7C%20ЗАКАРПАТСЬКА%20ОБЛАСНА%20ВІЙСЬКОВА%20АДМІНІСТРАЦІЯ&text=У%20січні-грудні%202023%20року,%201%20359%20млн. (дата звернення: 8 липня 2023 р.).

95. Інвестиційний паспорт Берегометської територіальної громади. URL: https://rada.info/upload/users_files/04416996/f3ca7723d7eb1235bd4adb4677f79215.pdf (дата звернення: 18 вересня 2023 р.).

96. Інвестиційний паспорт. Яблунівська громада Івано-Франківська область, Україна, 2023. URL: https://rada.info/upload/users_files/04354255/7b3ae4cd58324de7eba8be52b9b0e245.pdf (дата звернення: 4 вересня 2024 р.).

97. Інформація для ветеранів та ветеранок. URL: https://bolekhiv-rada.gov.ua/to_the_citizens/information-for-veterans (дата звернення: 18 травня 2023 р.).

98. Інформація для внутрішньо переміщених осіб. URL: https://bolekhiv-rada.gov.ua/to_the_citizens/information-for-internally-displaced-persons/ (дата звернення: 19 листопада 2023 р.).

99. Історична довідка. Зеленська сільська рада. Івано-Франківська область, Верховинський район. Офіційний сайт. URL: <https://zelenska-gromada.gov.ua/istorichna-dovidka-15-56-20-30-05-2021/> (дата звернення: 18 вересня 2023 р.).

100. Калиновський Ю. Спроможна територіальна громада як фундамент вітчизняного державотворення. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2019. № 1. С. 107–116.

101. Кампо В. Деякі проблеми становлення і розвитку місцевого самоврядування. *Місьцеве та регіональне самоврядування України*. 1993. Вип. 12 (45). С. 70–71.

102. Кармазіна М. Політичний регіон: підстави формування та функціонування. *Наукові записки*. 2018. № 1 (81). С. 4–23.

103. Карпатська мережа регіонального розвитку. URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/karpatska-merezha/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.). (дата звернення: 10 березня 2023 р.).

104. «Карпатський Євро регіон» активізує міжнародне партнерство і співробітництво на рівні муніципалітетів – О. Слобожан. URL: <https://auc.org.ua/novyna/karpatskyu-yevroregion-aktyvizuye-mizhnarodne-partnerstvo-i-spivrobitnytvo-na-rivni> (дата звернення: 10 вересня 2023 р.).

105. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В. С. Кравців. Том 8. Транскордонне співробітництво / відп. ред. Н. А. Мікула. Львів, 2013. 372 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20130008.pdf> (дата звернення: 19 липня 2023 р.).

106. Карпатський Євро регіон – інструмент залучення прямих іноземних інвестицій. URL: <https://fru.ua/ua/media-center/blog/panov/karpatskij-evroregion-instrument-zaluchennya-pryamikh-inozemnikh-investitsij> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

107. Карпатський Євро регіон: п'ять країн, одна екосистема. URL: <https://ekarpaty.com/pro-nas/yevroregion/> (дата звернення: 10 березня 2023 р.).

108. Карта громади. Офіційний сайт. Рожнятівська селищна рада. URL: <https://rozhnrada.gov.ua/карта-громади/> (дата звернення: 10 березня 2023 р.).

109. Картка громади. Офіційний інформаційний сайт. Вигодська селищна рада Івано-Франківської області, Івано-Франківська область,

Калуський район. URL: <https://vygodska-gromada.gov.ua/structure/> (дата звернення: 12 березня 2024 р.).

110. Картка громади. Офіційний сайт. Витвицька громада. Івано-Франківська область, Калуський район. URL: <https://vytvytska-gromada.gov.ua/structure/> (дата звернення: 12 березня 2024 р.).

111. Качмарський Є. І. Трансформації інституційного забезпечення регіональної політики в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2023. Вип. 93. С. 202–215.

112. Керівництво Вигодської селищної ради. Офіційний сайт. URL: <https://vygodska-gromada.gov.ua/kerivnictvo-vigodskoi-selischnoi-radi-10-26-21-07-02-2024/> (дата звернення: 10 липня 2024 р.).

113. Кириченко Ю. Територіальна громада як базовий елемент системи місцевого самоврядування України: теоретичне визначення. *Форум права*. 2012. № 4. С. 451–457. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 10 жовтня 2024 р.).

114. Клімова Г. Місцеве самоврядування в Україні : історія і сучасність. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 8. С. 80–90.

115. Клевцевич Н. А. Територіальна громада: наукові підходи до визначення сутності та перспективи розвитку». *ECONP*. Вип. 9. 2024. URL: <https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/113/90> (дата звернення: 22 липня 2024 р.).

116. Кляйн С. Соціалізм і свобода: ранні роботи Карла Поланьї. *Спільне*. 2020. 13 лютого.

117. Книш В. В. Юридичне закріплення засад конституційно-правової відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування в Конституції УНР 1918 року. *Науково-інформаційний вісник Право*. 2012. Вип. 6. С. 43–47.

118. Кобець Ю. Використання матриці SWOT в аналізі політичних систем. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2020. Вип. 1 (59). Київ :

Міжрегіональна академія управління персоналом, 2020. С. 37–42. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/181/170> (дата звернення: 10 липня 2024 р.).

119. Кобець Ю. Еволюція політичної системи сучасної України: трансформаційні виклики та особливості реформування після 2014 року. *Прикарпатський вісник НТШ. Серія «Думка»*. 2017. № 5–6 (41–42). С. 51–58.

120. Кобець Ю. Процес децентралізації як фактор розвитку місцевого самоврядування. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2022. № 6 (25). С. 85–91. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1819> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

121. Козаченко А. Центральна Рада та проблема реформи місцевого самоврядування: листопад 1917 р. – квітень 1918 р. (до 100-річчя утворення). *Теорія і практика правознавства*. 2017. Вип. 1 (11).

122. Колесников Д. В., Винокурова К. В. Якість життя як основний показник соціально-економічного розвитку територіальної громади. *Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління*. 2009. № 1. С. 112–116.

123. Кольчинська селищна рада. Офіційний веб-сайт. URL: https://kolchynorada.gov.ua/index.php?option=com_sppagebuilder&view=page&id=16&Itemid=437 (дата звернення: 14 липня 2024 р.).

124. Кондратьєва А. Організація управління розвитком територій під час військових дій в Україні. *Громадський простір*. 2022. URL: <https://www.prostir.ua/?library=orhanizatsiya-upravlinnya-rozvytkom-terytorij-pid-chas-vijskovyuh-dij-v-ukrajini> (дата звернення: 10 жовтня 2023 р.).

125. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 28 липня 2023 р.).

126. Корнієнко М. Пошук варіантів місцевого самоврядування ще продовжується. *Місьцеве та регіональне самоврядування України*. 1994. Вип. 4 (9). С. 17.

127. Корчинська О. Управління соціально-економічним розвитком об'єднаних територіальних громад. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2019. № 7. С. 81–88.

128. Космацька громада Івано-Франківська область, Косівський район. Офіційний інформаційний сайт. URL: <https://kosmacka-gromada.gov.ua> (дата звернення: 10 липня 2024 р.).

129. Костецький В. В., Толуб'як В. С. Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 14. С. 33–41.

130. Кравець А. Ю., Астахов І. В. Регіональна політика України: проблеми та перспективи. *Політичне життя*. 2023. № 4. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/14877> (дата звернення: 8 липня 2024 р.).

131. Кулчар Т. Ф. Карпатський Єврорегіон як основна форма транскордонного співробітництва в контексті східного розширення ЄС. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1091/1/КАРПАТСЬКИЙ%20ЄВРОРЕГІОН%20ЯК%20ОСНОВНА%20ФОРМА%20ТРАНСКОРДОННОГО%20СПІВРОБІТНИЦТВА.pdf> (дата звернення: 22 січня 2024 р.).

132. Кутська селищна рада Косівського району Івано-Франківської області. Офіційний сайт. URL: <https://kuty-rada.gov.ua> (дата звернення: 10 липня 2024 р.).

133. Ланчинська селищна громада. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 10 липня 2024 р.).

134. Мазепа В. Методологія системного підходу в організації місцевого самоврядування. *Збірник наукових праць Національної Академії державного управління при Президентіві України*. 2007. Вип. 1. С. 144–156.

135. Маккіббен Б. Проведення екологічної політики. *Vijesti*. URL: <https://uk.vijesti.me/колонка-а/666084/граючи-в-зелену-політику> (дата звернення: 12 липня 2023 р.).

136. Максименко С. Перспективи регіональної політики України в контексті європейського досвіду. *Незалежний культурологічний часопис*. 2002. № 23. С. 11–14.

137. Максименко С., Кіш Є., Лендшел М., Студенніков І. Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України. Київ : Логос, 2000. 171 с.

138. Мама урбаністки: історія Джейн Джейкобс. *Misto Site. Аналітичний журнал про місто*. URL: <https://mistosite.org.ua/articles/mama-urbanistyky-istoriia-dzhein-dzheikobs> (дата звернення: 14 березня 2023 р.).

139. Марчук В. Європейська інтеграція України: політичний і безпековий виміри. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2024. Вип. 17. С.106-114 URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/121> (дата звернення: 10 липня 2024 р.).

140. Матеївецька сільська рада. Офіційний сайт. URL: <https://mateivetska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 14 березня 2023 р.).

141. Мельничук В. Місцеві вибори – 2020 в умовах децентралізації влади: виклики для місцевого самоврядування. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія»*. 2020. № 14. С. 59–64.

142. Мельничук В., Марчук В. Стан інтеграції європейського досвіду у функціонування системи місцевого самоврядування України. *Регіональні студії*. 2022. № 31. С. 34–39. URL: <http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/31/6.pdf> (дата звернення: 7 березня 2024 р.).

143. Методичні рекомендації щодо розробки стратегій громад: практичний посібник та інфографіка. стратегічне планування у громаді. URL: <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/metodrekomendaczii-strategii-tg-praktychnyj-komentar-1.pdf> (дата звернення: 14 жовтня 2023 р.).

144. Методичні рекомендації щодо стратегічного планування в громадах. URL: <https://www.hromady.org/wp->

<content/uploads/2021/02/Методика-СП-ОТГ-скорочено-2018-5.pdf> (дата звернення: 14 березня 2023 р.).

145. Мінрегіон: Парламент підтримав законопроект щодо функціонування місцевого самоврядування під час воєнного стану. Міністерство розвитку громад та територій України : Офіційний вебсайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/parlament-pidtrymavzakonoprojekt-shhodo-funkczionuvannya-miscevogo-samovryaduvannyapid-chas-voennogo-stanu/>. (дата звернення: 14 грудня 2023 р.).

146. Місцеві вибори восени 2020 і реформа децентралізації: куди обирати і як організувати. Опора. URL: <https://www.oporua.org/samovriaduvannia/mistsevi-vibori-voseni-2020-i-reforma-detsentralizatsiyi-kudi-obirati-i-iak-organizovuvati-19921> (дата звернення: 14 березня 2023 р.).

147. Місцеві вибори за новими правилами: чому знову треба змінювати виборче законодавство і що пропонують експерти. Децентралізація : Офіційний веб-портал. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/11728>. (дата звернення: 2 березня 2024 р.).

148. Молодіжна рада Ворохтянської громади при виконавчому комітеті URL: <https://vorokhtianska-rada.gov.ua/molodizhna-rada/> (дата звернення: 14 липня 2024 р.).

149. Молодіжна рада Конятинської територіальної громади. URL: <https://konyatynska-gromada.gov.ua/molodizhna-rada-17-44-53-11-10-2021/> (дата звернення: 14 липня 2024 р.).

150. Молодіжна рада при ЛОВА та Молодіжні ради ТГ Львівщини підписали меморандум про співпрацю. URL: <https://loda.gov.ua/news/53418> (дата звернення: 14 липня 2024 р.).

151. Молодіжні політики в громадах: дорадчі ради, інтереси та активність в соцмережах. URL: <https://u-lead.org.ua/news/372> (дата звернення: 14 липня 2024 р.).

152. Монолатій І. С., Дерев'янку С. М. Модель місцевого самоврядування Республіки Польща : досвід для України. Держава і право : зб. наук. пр. Вип. 92 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2022. С. 194–214. URL: <https://derzhava-i-pravo.com.ua/files/issues/Держава%20і%20право.%20Випуск%2092.pdf> (дата звернення: 5 липня 2024 р.).
153. Муніципальне право України: підручник / ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицький. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 590 с.
154. Наврузов Ю. В. Системне визначення поняття категорії «грумада». *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Університету академії державного управління*. Львів : ЛФУАДУ; Кальварія, 2000. Вип. 4. С. 223–228.
155. Населення громади: Косівська міська громада. URL: <https://gromada.info/gromada/kosivska/> (дата звернення: 5 липня 2024 р.).
156. Нижньовербізька сільська рада Івано-Франківська область. Офіційний інформаційний сайт. URL: <https://nyznoverbizkaotg.dosvit.org.ua> (дата звернення: 5 грудня 2024 р.).
157. Негода В. Децентралізація – основа формування ефективної системи управління та місцевого розвитку. *Стратегія розвитку*. 2017. № 4. С. 3–9.
158. Оголошення про проведення громадського обговорення. URL: https://bolekhiv-rada.gov.ua/news/news_of-_independent_departments/education-news/5367-ogoloshennja-pro-provedennja-gromadskogo-obgovorennja.html (дата звернення: 5 липня 2024 р.).
159. Олексюк В. П. Об'єднана територіальна громада як суб'єкт адміністративно-правових відносин. *Право. Людина. Довкілля*. 2020. Vol. 11. № 3. С. 143–151. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/INE_2020_11_3_19. (дата звернення: 15 грудня 2023 р.).
160. Організація співробітництва територіальних громад в Україні : практичний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Київ,

2017. 105 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/11/Organizatsiyaspivrobitnitstva-teritorialnih-gromad-v-Ukrayini.pdf>. (дата звернення: 5 травня 2024 р.).

161. Оржель О., Палій. О. Європейський досвід державного управління : курс лекцій. Київ : Вид-во НАДУ, 2007. 76 с.

162. Паспорт Воловецької територіальної громади. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fzakarpattia.agency%2Fwp-content%2Fuploads%2F2021%2F11%2FVolvets-TN.docx&wdOrigin=BROWSELINK>. (дата звернення: 5 липня 2024 р.).

163. Паспорт громади. Офіційний сайт. Космацька громада. URL: <https://kosmacka-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-13-46-32-27-02-2017/> (дата звернення: 5 квітня 2024 р.).

164. Паспорт громади. Офіційний сайт. Богданівська територіальна громада. URL: <https://bogdanska-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-16-30-48-23-02-202/> (дата звернення: 5 липня 2024 р.).

165. Паспорт Дубівської територіальної громади. URL: <https://duba-gromada.gov.ua/pasport-00-14-58-24-11-2019/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.)

166. Паспорт Кутської селищної територіальної громади станом на 01.01.2022 року. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fkuty-rada.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F2022.docx&wdOrigin=BROWSELINK> (дата звернення: 11 липня 2024 р.).

167. Паспорт Спаської сільської ради. URL: <https://spaska-gromada.gov.ua/pasport-gromadi-11-08-04-22-02-2021/> (дата звернення: 5 липня 2024 р.).

168. Перегінська територіальна громада. Офіційний сайт. URL: <https://perehinska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 5 липня 2023 р.).

169. Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті. URL: <https://course.youthcouncil.com.ua/wp->

<content/uploads/2020/10/Perehlianuta-YEvropey-ska-khartiia-pro-uchast-molodi-v-mistsevomu-ta-rehionalnomu-zhytti.pdf> (дата звернення: 15 липня 2023 р.).

170. Перелік громадських організацій, що зареєстровані та здійснюють діяльність на території Нижньовербізької ОТГ URL: <https://nyznoverbizkaotg.dosvit.org.ua/useful-info/gromadski-organizaii> (дата звернення: 5 серпня 2023 р.).

171. Перелік та визначення типів українських територій, що будуть в фокусі державної регіональної політики на період до 2027 року. URL: <https://oda.od.gov.ua/statics/pages/files/5e05d29336078.pdf> (дата звернення: 5 липня 2024 р.).

172. Перше засідання робочої групи. Офіційний сайт Яблунівської селищної ради. URL: <https://yablunivska-gromada.gov.ua/news/1625221161/> (дата звернення: 5 липня 2024 р.).

173. Печеніжинська ОТГ. Івано-Франківська область. Офіційний сайт. URL: <https://pnotg.gov.ua> (дата звернення: 5 грудня 2023 р.).

174. План соціально-економічного розвитку Старобогородчанської об'єднаної територіальної громади на 2020 рік. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Ffrada.info%2Fupload%2Fusers_files%2F04357265%2Fb28456223f0ef94bbfecdd720819c5ad.doc&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення: 16 липня 2023 р.).

175. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. Єременко / Асоціація міст України. Київ: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с. URL: <https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/1plangrweb.pdf> (дата звернення: 5 липня 2024 р.).

176. Побочій І. Соціально-політичне представництво на рівні територіальних громад: відображення у сучасному політичному дискурсі. *ГРАНІ*. Том 23. № 12. 2020. С. 20–28.

177. Поляруш-Сафроненко С. О. Методологія дослідження об'єднаних територіальних громад в системі місцевого самоврядування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 57. С. 41–44.

178. Портал Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).

179. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. «Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-п#Text>. (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).

180. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки» від 5.08.2020 р. Верховна Рада України : Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17 травня 2023 р.).

181. Постанова Центральної виборчої комісії «Про перші вибори депутатів сільських, селищних, міських рад територіальних громад і відповідних сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2020 року» від 8 серпня 2020 року № 160 Центральна виборча комісія : Офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0160359-20?find=1&text=громад#Text> (дата звернення: 2 травня 2024 р.).

182. Постійні комісії. Офіційний сайт. Дубівська громада. URL: <https://duba-gromada.gov.ua/postijni-komisii-17-06-05-03-02-2020/> (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).

183. Постійні комісії. Офіційний сайт. Кутська селищна рада Косівського району Івано-Франківської області. URL: <https://kuty-rada.gov.ua/people/postijni-komisiyi> (дата звернення: 17 травня 2023 р.).

184. Постійні комісії селищної ради. Офіційний сайт. Путильська громада. Чернівецька область, Вижницький район. URL: <https://putylska->

gromada.gov.ua/postijni-komisii-selischnoi-radi-17-46-26-19-07-2021/(дата звернення: 7 травня 2024 р.).

185. Постійні комісії. Склад постійних комісій Косівської міської ради VIII демократичного скликання. URL: <https://kosivmr.gov.ua/stuff/standing-committees/> (дата звернення: 17 листопада 2023 р.).

186. Постійні комісії. Список постійних комісій Рожнятівської селищної ради VIII скликання. Офіційний сайт. URL: <https://rozhnrada.gov.ua/постійні-комісії/> (дата звернення: 5 листопада 2024 р.).

187. Постійно діючі комісії. Офіційний веб-сайт. Рожнівська сільська рада. URL: <https://rozhnivska-gromada.gov.ua/postijno-dijuchi-komisii-1529928805/> (дата звернення: 17 листопада 2023 р.).

188. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Івано-Франківської області Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 12 червня 2020 р. № 714-р Київ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-viznachennya-administrativnih-centriv-ta-zatverdzhennya-teritorij-teritorialnih-gromad-ivano-frankivskoyi-oblasti-714-120620> (дата звернення: 5 листопада 2024 р.).

189. Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-п#Text> (дата звернення: 11 листопада 2023 р.).

190. Програма місцевого економічного розвитку Дзвиняцької об'єднаної територіальної громади. URL: <https://dzvynyaska-gromada.gov.ua/programi-dzvinyackoi-otg-15-40-20-07-05-2019/> (дата звернення: 11 квітня 2024 р.).

191. Програма підтримки ініціатив місцевих карпатських громад. URL: <https://ekarpaty.com/our-programs/programa-pitrymky-initsiatyv/>(дата звернення: 11 листопада 2023 р.).

192. Про громаду. Офіційний сайт. Селятинська сільська територіальна громада. URL: <https://selyatynska-gromada.gov.ua/pro-gromadu-16-38-07-29-05-2018/> (дата звернення: 5 листопада 2024 р.).

193. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо вдосконалення правового регулювання процедури припинення та скасування режиму воєнного стану. URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukraini-pro-pravoviy-rezhim-voennogo-stanu-shchodo-vdoskonalennya-pravovogo-regulyuvannya-protseduri-pripinennya-ta-skasuvannya-rezhimu-voenno> (дата звернення: 5 листопада 2024 р.).

194. Проект АТ КБ «Приватбанк» – «Бізнес-школа для захисників» в територіальних громадах регіону та у ветеранських осередках. URL: <https://broshniv.info/proyekt-at-kb-pryvatbank-biznes-shkola-dlya-zahysnykiv-v-terytorialnyh-gromadah-regionu-ta-u-veteranskyh-oseredkah> (дата звернення: 11 квітня 2024 р.).

195. Проекти в дії. Офіційний сайт. Долинська міська рада. URL: <https://rada-dolyna.gov.ua/proyekty-v-diyi> (дата звернення: 5 листопада 2024 р.).

196. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку розроблення, затвердження, реалізації, проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територіальних громад. Наказ № 265 від 21.12.22/ URL: <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/nakaz-minregionu-vid-21.12.2022-№-265- metodychni-rekomendacziyi-rozrobky-strategij-tergromad-.pdf> (дата звернення: 11 квітня 2024 р.).

197. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/810/98>. (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).

198. Про нас. URL: <https://ekarpaty.com/pro-nas/> (дата звернення: 11 квітня 2024 р.).

199. Про Основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 2 лип. 1993 р. № 3360-ХІІ. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>. (дата звернення: 2 червня 2024 р.).

200. Про Програму «Громадський бюджет Болехівської територіальної громади». URL: <https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fbolekhiv-rada.gov.ua%2Findex.php%3Fdo%3Ddownload%26id%3D2524%26viewonline%3D> (дата звернення: 23 червня 2024 р.).

201. Про Рахів. URL: <https://rakhiv-mr.gov.ua/pro-rakhiv/> (дата звернення: 2 вересня 2024 р.).

202. Про розробку Стратегії розвитку Делятинської об'єднаної територіальної громади на період 2019–2027 рр. URL: <https://delyatynska-gromada.gov.ua/pro-rozrobku-strategii-rozvitku-delyatinskoii--ob'ednanoi-teritorialnoi-gromadi-na-period-20192027-rr-14-31-22-04-02-2019/>(дата звернення: 23 червня 2024 р.).

203. Про схвалення проекту регіональної цільової програми розвитку міжнародного співробітництва та промоції Івано-Франківської області на 2022–2026 роки : Розпорядження ОДА. Офіційний вебсайт Івано-Франківської обласної державної адміністрації. URL: <https://www.if.gov.ua/npas/pro-shvalennya-proektu-regionalnoyi-cilovoyiprogrami-rozvitku-mizhnarodnogo-spivrobitnictva-ta-promociyi-ivanofrankivskoyi-oblasti-na-2022-2026-roki>. (дата звернення: 23 червня 2024 р.).

204. Протокол засідання від 16.12.2020 року. URL: <https://web.archive.org/web/20220522050539/https://dzvynyacka-gromada.gov.ua/protokoli-zasidannya-molodizhnoi-radi-10-11-47-05-07-2021/> (дата звернення: 13 листопада 2024 р.).

205. Протокол № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва. Верховна Рада України : Офіційний вебсайт. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_947#Text. (дата звернення: 23 червня 2024 р.).

206. Протокол № 4 засідання робочої групи. Офіційний сайт. Яблунівська селищна рада, Івано-Франківська область. URL: <https://yablunivska-gromada.gov.ua/news/1634733825/> (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

207. Путильська громада. Чернівецька область, Вижницький район. Офіційний сайт. URL: <https://putylska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

208. Рахівська територіальна громада. URL: <https://rakhiv-mr.gov.ua> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

209. Регіональна програма з міжнародного і транскордонного співробітництва, європейської інтеграції на 2021–2025 роки Львівської області. URL: <https://docs.google.com/document/d/1nugqJRzE4-7Arqs40IKjJht-nv6SFRuF/edit?tab=t.0> (дата звернення: 5 червня 2024 р.).

210. Регіональна цільова програма розвитку міжнародного співробітництва та промоції Івано-Франківської області на 2022–2026 роки. Проєкт. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fwww.if.gov.ua%2Fstorage%2Fapp%2Fuploads%2Fpublic%2F617%2F79d%2F542%2F61779d5421c16525512327.docx&wdOrigin=BROWSELINK> (дата звернення: 10 квітня 2024 р.).

211. Регіональна програма розвитку міжнародного співробітництва Чернівецької області на 2021–2023 роки. Чернівецька обласна державна адміністрація: Офіційний веб-сайт. URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/Prohramy/dep%20comm/rehionalna-prohrama-rozvytku-mizhnarodnoho-spivrobotnytstva-chernivetskoyi-oblastina-2021-2023-roku.pdf>. (дата звернення: 2 квітня 2024 р.).

212. Результати громадського обговорення щодо перейменування вулиці Пушкіна в селі Спас Калуського району Івано-Франківської області та

перейменування вулиці Першотравнева в селі Луги Калуського району Івано-Франківської області представлені у відповідних звітах. Громадське обговорення. URL: <https://spaska-gromada.gov.ua/gromadske-obgovorennya-13-51-55-08-10-2021/> (дата звернення: 25 квітня 2024 р.).

213. Рожнівська сільська рада. Офіційний веб-сайт. URL: <https://rozhnivska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

214. Романюк А. Методологічні основи виборчих досліджень. Теоретичні та практичні аспекти проведення виборчих кампаній. Сучасні методи та інструменти політичної науки : колективна монографія (за результатами серії теоретичних і практичних воркшопів у рамках проекту «Удосконалення методів та інструментів політології в Україні: вплив університетів країн Вишеградської четвірки» від 13–15 вересня 2019 року). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. С. 182–212.

215. Романюк А. Національні та регіональні політичні процеси: визначення та виміри. Теоретико-методологічні підходи до вивчення суспільно-процесполітичних інститутів та процесів: колективна монографія. Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2022. С. 179–200. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/43853/1/Методологія%20політичної%20науки_Монографія.pdf (дата звернення: 10 квітня 2023 р.).

216. Романюк А. Особливості та тенденції трансформації членської бази в політичних партіях України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. Випуск 43. С.295-305. URL. http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/43_2022/36.pdf (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

217. Сайт Пасічнянської територіальної громади. URL: <https://pasichnata.gov.ua> (дата звернення: 10 грудня 2023 р.).

218. Світ Карпатських розет – заходи зі збереження унікальності культури Карпат. URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/rosettes/> (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

219. Селищна рада. Верховинська селищна рада. Офіційний сайт. URL: <https://verrada.gov.ua/selyshna-rada/> (дата звернення: 10 грудня 2023 р.).
220. Селятинська сільська територіальна громада. Чернівецька область Вижницький район. Офіційний сайт. URL: <https://selyatynska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 10 липня 2024 р.).
221. Сільський голова. Офіційний сайт. Матеївецька сільська рада. URL: <https://mateivetska-gromada.gov.ua/golova-silskoi-radi-09-46-02-27-03-2017/>(дата звернення: 28 липня 2023 р.).
222. Склад виконкому. Офіційний сайт. Старосамбірська міська рада. URL: <http://sts-mrada.gov.ua/?p=282> (дата звернення: 18 серпня 2023 р.).
223. Склад виконкому. Офіційний сайт. Стрілківська сільська рада. URL: <https://strilky-gromada.gov.ua/pro-gromadu/sklad-vykonkomu/> (дата звернення: 18 серпня 2023 р.).
224. Солотвинська селищна територіальна громада. Офіційний інформаційний сайт. URL: <https://www.solselrada.gov.ua> (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).
225. Соціально-економічне становище міста Яремче у 2020 році. URL: https://rada.info/upload/users_files/33309833/0f09e486dae09b4d795b36864b76a8da.pdf (дата звернення: 28 липня 2023 р.).
226. Соціально-економічний аналіз для розробки проєкту Стратегії Сколівської міської територіальної громади Львівської області. URL: <https://skole-rada.gov.ua/news/1640252961/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
227. Спасів Н. Я. Синергетика як методологічний каркас пізнання об'єднаних територіальних громад. *Регіональна економіка та управління*. 2021. № 1. С. 203–212.
228. Спаська громада. Офіційний сайт. URL: <https://spaska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 18 вересня 2023 р.).
229. Спаська сільська рада. URL: <https://spaska-gromada.gov.ua/nasha-gromada-14-41-18-18-08-2020/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

230. Список депутатів Витвицької сільської ради VIII скликання 2022 рік. URL: <https://vytvytska-gromada.gov.ua/spisok-deputativ-8-sklikannya-08-33-13-29-12-2020/> (дата звернення: 18 серпня 2023 р.).

231. Список депутатів Яремчанської міської ради восьмого скликання обраних 25.10.2020 р. URL: <https://yaremcha-miskrada.gov.ua/deputaty-10-34-41-11-09-2019/> (дата звернення: 8 липня 2023 р.).

232. Список осіб, обраних депутатами Яблунівської селищної ради Косівського району Івано-Франківської області. Депутатський склад. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frada.info%2Fupload%2Fusers_files%2F04354255%2Ff0fcdbd1100ebb817814aea2c436fb73.docx&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення: 15 листопада 2023 р.).

233. Спільний захист людей та навколишнього середовища шляхом створення українсько-польської системи попередження та реагування на катастрофи в Карпатському Євросередині. URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/secincarp/> (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

234. Старосамбірська міська рада. Офіційний сайт Старосамбірської міської ради. URL: <http://sts-mrada.gov.ua/> (дата звернення: 15 листопада 2023 р.).

235. Статут Ворохтянської селищної територіальної громади Надвірнянського району Івано-Франківської області/ URL: https://vorokhtianska-rada.gov.ua/pro-gromadu/statut-vorohtyanskoyi-selyshhnoyi-terytorialnoyi-gromady-nadvirnyanskogo-rajonu-ivano-frankivskoyi-oblasti/#preambula_statut (дата звернення: 11 липня 2023 р.).

236. Статут міжрегіональної організації «Карпатський євросередин». URL: <http://euroregionkarpaty.com.ua/karpaty/2010-03-20-22-56-53/2010-03-21-01-00-05.htm> (дата звернення: 8 липня 2023 р.).

237. Статут Старобогородчанської об'єднаної територіальної громади Богородчанського району Івано-Франківської області. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frada.info%2>

Fupload%2Fusers_files%2F04357265%2F2f8455d1e318bc1d362852be2a52c2a7.docx&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення: 11 липня 2023 р.).

238. Статут територіальної громади міста Надвірна Івано-Франківської області. URL: <https://nadrada.gov.ua/statut-terytorialnoyi-gromady-mista-nadvirna-ivano-frankivskoyi-oblasti/> (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

239. Стратегії розвитку Болехівської територіальної громади на 2023–2027 роки. URL: <https://docs.google.com/document/d/1aed2Iq2g3OYXzD1HGXU7sC1YpORiysfl/edit> (дата звернення: 10 липня 2024 р.).

240. Стратегії розвитку: як громади планують майбутнє під час війни. URL: <https://decentralization.ua/news/18271> (дата звернення: 10 липня 2024 р.).

241. Стратегічна ініціатива «Карпатський Горизонт 2020» – обґрунтування доцільності розробки та реалізації окремої операційної програми ЄС для регіону Карпат у наступній фінансовій перспективі. URL: https://www.irf.ua/files/ukr/programs/euro/carpathian_extract.pdf (дата звернення: 18 липня 2024 р.).

242. Стратегічне планування розвитку територіальних громад: підготовлено методичні рекомендації. URL: <https://decentralization.ua/news/14171> (дата звернення: 10 липня 2024 р.).

243. Стратегічне планування розвитку територіальних громад – шлях України до Європейського Союзу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/strategichne-planuvannia-rozvytku-terytorialnykh-hromad-shliakh-ukrainy-do-ievropeiskoho-soiuzu> (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

244. Стратегічне планування розвитку територій. URL: <https://www.csi.org.ua/projects/strategichne-planuvannya-v-ukrayini/> (дата звернення: 11 липня 2023 р.).

245. Стратегічний план розвитку Космацької ОТГ. 2018–2025. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frada.info%2>

Fupload%2Fusers_files%2F41064139%2F6680b620586723f792b73cb0478f175a.docx&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення: 11 січня 2024 р.).

246. Стратегічний план розвитку Ясінянської територіальної громади на 2023–2027 роки. URL: https://onedrive.live.com/personal/c10a413a0f5f6337/_layouts/15/doc2.aspx?resid=3926b80f-212d-4e1c-91e2-b9c7d9264e45&cid=c10a413a0f5f6337&wdPreviousSession=0a6adf85-1137-4ec8-853b-2af9200065db&wdOrigin=BROWSELINK%2COFU.WORD.EDIT-A-COPY&wdPreviousSessionSrc=OFU (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

247. Стратегія розвитку Берегометської територіальної громади до 2027 року. URL: https://rada.info/upload/users_files/04416996/7f8235d5fc80b290f5f45c9f8578fcf9.pdf (дата звернення: 5 вересня 2023 р.).

248. Стратегія розвитку Верховинської селищної територіальної громади на 2024–2028 роки. URL: [https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fverrada.gov.ua%2Ffiles%2F_%25D1%2581%25D0%25B5%25D0%25BB%25D0%25B8%25D1%2589%25D0%25BD%25D0%25BE%25D1%2597_%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25BE%25D0%25BC%25D0%25B0%25D0%25B4%25D0%25B8_%25D0%25BD%25D0%25B0_2024_-_2028_%25D1%2580%25D0%25BE%25D0%25BA%25D0%25B8_\(1\).docx&wdOrigin=BROWSELINK](https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fverrada.gov.ua%2Ffiles%2F_%25D1%2581%25D0%25B5%25D0%25BB%25D0%25B8%25D1%2589%25D0%25BD%25D0%25BE%25D1%2597_%25D0%25B3%25D1%2580%25D0%25BE%25D0%25BC%25D0%25B0%25D0%25B4%25D0%25B8_%25D0%25BD%25D0%25B0_2024_-_2028_%25D1%2580%25D0%25BE%25D0%25BA%25D0%25B8_(1).docx&wdOrigin=BROWSELINK) (дата звернення: 20 вересня 2024 р.).

249. Стратегія розвитку Ворохтянської територіальної громади Івано-Франківської області на 2022–2027 роки. URL: <https://vorokhtianska-rada.gov.ua/wp-content/uploads/2022/01/proyekt-strategiyi-rozvytku.pdf> (дата звернення: 11 вересня 2023 р.).

250. Стратегія розвитку Дзвиняцької об'єднаної територіальної громади на 2019–2027 роки. URL: <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frada.info%2>

Fupload%2Fusers_files%2F04357101%2F5e3edae5dbd1135843087d636e34590d.docx&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення: 18 травня 2024 р.).

251. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2027 року.
URL:

https://carpathia.gov.ua/storage/app/sites/21/Economics/regional%20development%20strategy%20until%202027.pdf (дата звернення: 22 жовтня 2023 р.).

252. Стратегія розвитку Зеленської територіальної громади Івано-Франківської області на 2022–2027 роки. URL:
https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frada.info%2Fupload%2Fusers_files%2F04357360%2F642e0509d014067d540c739c1aa2cb1a.docx&wdOrigin=BROWSELINK(дата звернення: 11 вересня 2023 р.).

253. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на 2021–2027 роки.
URL: https://www.if.gov.ua/storage/app/sites/24/documentu-2021/10-06-2021-strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoi-oblasti-na-2021-2027-roki.pdf (дата звернення: 1 листопада 2023 р.).

254. Стратегія розвитку Конятинської територіальної громади до 2027 року. URL: https://konyatynska-gromada.gov.ua/news/1639647845/ (дата звернення: 11 березня 2024 р.).

255. Стратегія розвитку Кутської селищної територіальної громади Івано-Франківської області на 2022–2027 роки. URL:
https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fkuty-rada.gov.ua%2Fwp-content%2Fuploads%2F%25E2%2584%25961-%25E2%2580%2593-dodatok-%25E2%2580%2593-strategiya-rozvytku-kutskoyi-tg-na-2022-2027-roky.docx&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

256. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021–2027 років.
URL: https://ibh.asd.company/wp-content/uploads/2020/07/strategija-rozvytku-lvivshchyny-do-2027.pdf (дата звернення: 11 вересня 2023 р.).

257. Стратегія розвитку Матеївецької об'єднаної територіальної громади Івано-Франківської області на 2018–2026 роки. URL:

https://rada.info/upload/users_files/04354048/6186a27fe36b04d3dd953c553abbf982.pdf (дата звернення: 11 вересня 2023 р.).

258. Стратегія розвитку Нижньовербізької об'єднаної територіальної громади на 2018–2026. URL: <https://nyznoverbizkaotg.dosvit.org.ua/storage/static-pages/documents/faccb18b571039b4710a55b20c7128fb.pdf> (дата звернення: 18 серпня 2023 р.).

259. Стратегія розвитку Перегінської ТГ до 2027 року. URL: <https://perehinska-gromada.gov.ua/2022/03/08/стратегія-розвитку-перегінської-гро/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

260. Стратегія розвитку Путильської територіальної громади на 2024–2027 роки. URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Frada.info%2Fupload%2Fusers_files%2F04417046%2F8a3345d6c064fe3b3a75c6b1c66ce439.doc&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).

261. Стратегія розвитку Селятинської громади до 2027 року. URL: https://rada.info/upload/users_files/04417814/bba3c8ab36fcb1ecf606d9f95d203b55.pdf (дата звернення: 11 вересня 2023 р.).

262. Стратегія розвитку Сколівської міської територіальної громади на період до 2027 року. URL: <https://skole-rada.gov.ua/news/1672313555/> (дата звернення: 11 вересня 2023 р.).

263. Стратегія розвитку Старобогородчанської об'єднаної територіальної громади на період з 2017 по 2026 рік. URL: https://rada.info/upload/users_files/04357265/681f2357dca3d4141819882a427868cd.pdf (дата звернення: 2 червня 2023 р.).

264. Стратегія розвитку Старосамбірської міської територіальної громади на період з 2022 до 2027 року. URL: <https://storage.googleapis.com/svoii-upload/325/180105/1149-Стратегія-2022-2027.pdf> (дата звернення: 11 вересня 2023 р.).

265. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2027 року. URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/strategia-chernivetska-2027.pdf> (дата звернення: 18 вересня 2024 р.).
266. Стрілківська сільська рада Самбірського району Львівської області. Офіційний сайт. URL: <https://strilky-gromada.gov.ua> (дата звернення: 11 жовтня 2023 р.).
267. Структура громади. Офіційний сайт. Печеніжинська ОТГ. URL: <https://pnotg.gov.ua/cc-structure> (дата звернення: 11 вересня 2023 р.).
268. Структура ради. Офіційний сайт. Кольчинська селищна рада. URL: https://kolchynorada.gov.ua/index.php?option=com_sppagebuilder&view=page&id=11&Itemid=270Міські (дата звернення: 10 липня 2024 р.).
269. Сценарії розвитку Рожнятівської територіальної громади. URL: <https://rozhnrada.gov.ua/wp-content/uploads/2022/01/strategia.pdf> (дата звернення: 18 вересня 2023 р.).
270. Територіальна громада: знаннєвість, дієвість: монографія / Ю. О. Куц, В. М. Сінченко, В. В. Мамонова та ін.; за заг. ред. Ю. О. Куца. Харків : Віровець А. П.; Апостроф, 2011. 340 с.
271. Тимченко І. Територіальна громада у транскордонному просторі: чинники, закономірності, пріоритети розвитку : монографія. Львів : ДУ«Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2019. 444 с.
272. Традиції самоврядування. URL: <https://week.dp.gov.ua/osvitnia-prohrama/do91/tradicii-samovryaduvannia> (дата звернення: 15 липня 2023 р.).
273. Токар М. Ю. Застосування системного методу в дослідженнях розвитку громадських організацій. *Theory and Practice of Public Administration*. 2019. 1 (64). С. 63–69.
274. Транскордонна стежка дерев'яної архітектури – це шанс зберегти унікальну спадщину польсько-української прикордонної культурної спадщини/ URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/protectnature/> Шлях волоської культури у польсько-українському прикордонні

<https://ekarpaty.com/nashi-proekty/shlyah-voloskoyi-kulturi/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

275. Туристична привабливість. URL: <https://yaremchamiskrada.gov.ua/news/1564849862/> (дата звернення: 11 вересня 2024 р.).

276. Увага! Громадське обговорення Проєкту Стратегії розвитку Перегінської територіальної громади! URL: <https://perehinska-gromada.gov.ua/2021/12/09/увага-громадське-обговорення-страте/> (дата звернення: 16 червня 2024 р.).

277. Увага! Розпочався збір проєктів до плану реалізації Стратегії розвитку Делятинської громади на 2021–2023 роки! URL: <https://delyatynska-gromada.gov.ua/uvaga-rozpochavsya-zbir-proektiv-do-planu-realizacii-strategii-rozvitku-delyatynskoi-gromadi-na-20212023-roki-14-21-03-14-04-2020/> (дата звернення: 17 червня 2024 р.).

278. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

279. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у 2 т. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / ред. кол.: В. А. Смолій, В. Ф. Верстюк. Київ : Наук. думка, 1997. 421 с.

280. Улютін Д. Бюджетна децентралізація: головні виклики та досягнення. Децентралізація : Офіційний вебпортал. 2020. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12661>. (дата звернення: 25 липня 2023 р.).

281. Уряд схвалив Концепцію розвитку гірських територій українських Карпат. URL: <https://decentralization.ua/news/10835> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

282. Усенко І. Руська правда. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. Т. 5: П–С. Київ : Укр. енциклопедія, 2003. С. 392–394.

283. Утвенко В. В. Теорія та історія місцевого самоврядування: Навч. посібник. Київ, 2017. 234 с.
284. Федоренко В. Л., Чернеженко О. М. Конституційні моделі місцевого самоврядування у державах-учасницях ЄС, Швейцарії та Україні: монограф. / за ред. В. Л. Федоренка. Київ, 2017, 288 с.
285. Франко І. Чого хоче Галицька робітнича громада? 1985. URL: <https://itmisto.org.ua/?p=9550> (дата звернення: 5 травня 2023 р.).
286. Цільова програма «Бюджет участі Старобогородчанської об'єднаної територіальної громади». URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Ffrada.info%2Fupload%2Fusers_files%2F04357265%2Fa524d6a4c194b983831e385c2426b78b.docx&wdOrigin=BROWSELINK (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
287. Чому децентралізація політичної влади в Україні є завданням європейської інтеграції? Євроінтеграційний портал. URL: <https://euua.kmu.gov.ua/analitika/chomu-decentralizaciya-politychnoyi-vlady-vukrayini-ye-zavdanniam-uevropeyskoji>. (дата звернення: 11 вересня 2023 р.).
288. Шаров Ю. П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті. Концептуальні аспекти : монограф. Київ : Вид-во УАДУ, 2001. 302 с.
289. Шевчук Б. М. Територіальна громада: поняття, статус та ознаки. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. 2019. Вип. 4 (61) : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019. С. 39–49.
290. Шумовська К. Е. Методологія дослідження місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 12. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=384> (дата звернення: 25 серпня 2024 р.).
291. Щиро вітаємо на офіційному сайті Дзвиняцької територіальної громади! Івано-Франківська область. URL:

<https://web.archive.org/web/20220530214334/https://dzvynyacka-gromada.gov.ua/>(дата звернення: 25 серпня 2024 р.).

292. «Щодо активізації міждержавного міжрегіонального співробітництва західних регіонів України в рамках Євро регіону «Карпати». Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/schodo-aktivizacii-mizhderzhavnogo-mizhregionalnogo> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

293. Що таке молодіжні ради й чи потрібні вони в кожній громаді? URL: <https://uplan.org.ua/news/shcho-take-molodizhni-rady-i-chy-potribni-vonyu-v-kozhnii-hromadi/> (дата звернення: 25 вересня 2024 р.).

294. Яблунівська селищна рада, Івано-Франківська область. Офіційний інформаційний сайт. URL: <https://yablunivska-gromada.gov.ua> (дата звернення: 11 вересня 2023 р.).

295. Як внутрішньо переміщеним особам отримати реабілітаційну допомогу в амбулаторних умовах. URL: <https://verrada.gov.ua/verhovynshhyna/novyny/2024/10/25/3428/view>(дата звернення: 25 серпня 2024 р.).

296. Як громаді розробити стратегію розвитку під час війни. ІНФОГРАФІКА. URL: https://rayon.in.ua/upload/news/20/2022-11/12-FDZKueOL/STRATEGIYA1_636f5b068e68e.jpg (дата звернення: 5 вересня 2024 р.).

297. Як створити ефективну молодіжну раду: досвід проєкту «Активна молодь – сильна громада». URL: <https://decentralization.ua/news/18505> (дата звернення: 25 жовтня 2023 р.).

298. Які є основні форми громадської участі у місцевому самоврядуванні. URL: <https://volodymyrrada.gov.ua/yaki-ye-osnovni-formy-gromadskoyi-uchasti-u-miscevomu-samovryaduvanni/> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

299. Яковлів А. Околиці (округи) копних судів XVI–XVIII в. в. на Україні. *Життя і право*. Частина 1. Прага, 1928. 15 с.

300. Adams R. Performance indicators for sustainable development. *Accounting and Business*. 1999. Vol. 3. P. 223–228.
301. Grytsyshen D., Pushkarenko A., Korchynska O., Yaremko I., Kobets Y. The Role of Public Administration in Ensuring National Security: Analysis and Approaches to Optimisation. *Economic Affairs (New Delhi)*. 2024. Volume 69, P. 79 – 86. URL:<https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85191770931&origin=recordpage> (дата звернення: 25 липня 2024 р.).
302. Forrester J. J. *Urban Dynamics*. Cambridge : The MIT Press, 1969.
303. Marchuk V. , Pavlova, L., Ahafonova H., Vonsovych S., & Simonian A. Communication Opportunities of Civil Society Institutions in Countering the Challenges of Post-Pandemic Postmodernity. *Postmodern Openings*, 2021. 12 (1Sup1). URL:<https://lumenpublishing.com/journals/index.php/po/article/view/3256> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).
304. Melnychuk V., Marchuk V., Hladiy V., Holubiak N., Dudkevych V. The Development of a System of Local SelfGovernment in the Countries of the Visegrad Group in the Conditions of Postmodern Society. *Postmodern Openings*. 2021. № 12 (2). P. 233–245.
305. Mikula N., Demchenko V. Ukraine's trans-border cooperation. Its state and development tendencies after EU enlargement. *New challenges and priorities in trans-border regional cooperation of the enlarged European Union*. Uzhgorod : Lira, 2006. P. 62–63.
306. Mookherjee D. *Political Decentralization*. Boston University: Department of Economics, 2014. URL: https://www.bu.edu/econ/files/2015/04/Mookherjee_PolDecentAREDec14v2.pdf (дата звернення: 25 липня 2023 р.).
307. North D. C. *Structure and Change in Economic History*. New York ; London : W. W. Norton, 1981.
308. Ostrom E. *Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems*. Workshop in Political Theory and Policy Analysis,

Indiana University, Bloomington, and Center for the Study of Institutional Diversity, Arizona State University, Tempe, FZ, U.S.A. 2009. 408 p.

309. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Sixth edition / ed. by Sally Wehmeier. Oxford : University Press, 2000. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/integration?q=integration> (дата звернення: 11 вересня 2024 р.).

310. Putman Robert D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. URL: <https://books.google.kg/books?id=rd2ibodep7UC&printsec=copyright&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 10 липня 2023 р.).

311. Romanyuk A., Lytvyn V. Electoral Performance of New Political Parties in Ukraine. The Context of Electoral Volatility at the Parliamentary Level (1998-2019) // Czech Journal of Political Science / Politologicky Casopis. 2021. # 3. P. 274-292. URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85118729940&origin=recordpage> (дата звернення: 12 грудня 2023 р.).

312. Vinnykova N. Prioritizing resilience within the Eastern Partnership. *International and Political Studies*. Issue 38. 2024. P. 22-31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.38.2> (дата звернення: 25 грудня 2024 р.).

313. Fisun O. & Vinnykova N. De-etatization of state sovereignty and the formation of Global Maidan. *The Ideology and Politics Journal*. 2021. №1 (17). P. 72 – 86. URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85108688689&origin=recordpage> (дата звернення: 25 травня 2023 р.).

314. Vinnykova N., Zaporozhchenko R. Dynamics of Social Cleavages under Ongoing War in Ukraine. *Studia Regionalne i Lokalne*. 2023.1(91). P. 71-91. URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85160453905&origin=recordpage> (дата звернення: 14 липня 2024 р.).

ДОДАТКИ**Додаток А****Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про
апробацію результатів дисертації**

*Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань
України:*

1. Івасюк І. Організація та становлення територіальних громад гірських населених пунктів Івано-Франківської області. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. Одеса : Гельветика. 2024. Вип. 18. С. 136–148.

2. Івасюк І. Практичні аспекти реалізації політики територіальних громад гірських населених пунктів Івано-Франківської області в освітньо-культурній сфері. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 2024. Число 31. С. 128–133.

3. Івасюк І. Особливості соціально-економічного розвитку територіальних громад гірських населених пунктів: порівняльний аналіз Львівської та Закарпатської областей. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*. Одеса : Гельветика, 2024. Вип. 19. С. 164–170.

4. Івасюк І. Стратегічне планування розвитку територіальних громад гірських населених пунктів Карпатського регіону в умовах європейської інтеграції України. *Грані. Науково-теоретичний альманах*. 2024 Том 27. № 6. С. 6-13

5. Івасюк І., Міщук М. Стратегії розвитку громад Карпатського регіону. *Національні інтереси України*. 2025. N 1 (6). С. 599–611.

*Додаткові відомості, які засвідчують апробацію матеріалів
дисертації здобувача:*

6. Івасюк І. І. Політико-правові основи функціонування об'єднаних територіальних громад. *Політичні процеси сучасності: глобальний та*

регіональні виміри. *Збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27–28 жовтня 2022 р.)*. Івано-Франківськ, 2022. С. 352–361.

7. Івасюк І. І. Об'єднані територіальні громади: характерні ознаки. *Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25–26 квітня 2024 р.)*. Івано-Франківськ, 2024. С. 74–77.

8. Івасюк І. Форми громадянської участі в контексті функціонування територіальних громад. *Міжнародна науково-практична конференція «Мультидисциплінарні перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в умовах глобальних викликів» (м. Полтава, 09.12.2024 р.)*. Полтава, 2024. С. 105–108.

9. Івасюк І. Особливості функціонування територіальних громад гірських населених пунктів України в умовах російсько-української війни. *Україна в умовах російської агресії: уроки сьогодення та прогнози майбутнього: матеріали Всеукр. наук.-практ.конф. (XXXVIII Харків. політол. читань), м. Харків, 27 груд. 2024 р.* / [редкол.: Л. М. Герасіна (голова), О.Ю. Панфілов, В.А. Прудников та ін. ; Аналіт. Центр сучас. гуманітаристики, Харків. асоц. Політологів. Харків : Право, 2025. С. 9–13.

10. Івасюк І. Стратегії розвитку громад: діяльність робочих груп. *Сучасний стан та перспективи розвитку науки, освіти і технологій: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Кременчук, 4 січня 2025 р.): у 2 ч.* Кременчук : ЦФЕНД, 2025. Ч. 2. С. 82–83.

Список публікацій здобувача,

які додатково відображають наукові результати дисертації:

11. Івасюк І. І. Влада і опозиція: теоретичні засади функціонування та взаємодії. *POLITIA. Вісник наукових робіт молодих вчених*. Івано-Франківськ, 2020. Вип. № 2. С. 19–26.

12. Івасюк І. Об'єднані територіальні громади: генеза, специфіка та характерні ознаки. *Актуальні проблеми політики, інформації та безпеки: колективна монографія* (за ред. Марчук В.В.); Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника; Факультет іст., політол. і міжнар. від-н. Івано-Франківськ : Ярина, 2022. С. 158–188.

13. Івасюк І. Об'єднані територіальні громади: досвід країн Карпатського Єврорегіону. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія* / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Одеса : Гельветика, 2024. Вип. 16. С. 20–26.

14. Івасюк І. Територіальні громади гірських та передгірських територій: функціонування та особливості. *POLITIA. Вісник наукових робіт молодих вчених*. Івано-Франківськ, 2024. Вип. № 8. С. 101–106.

Карпатський Єврорегіон

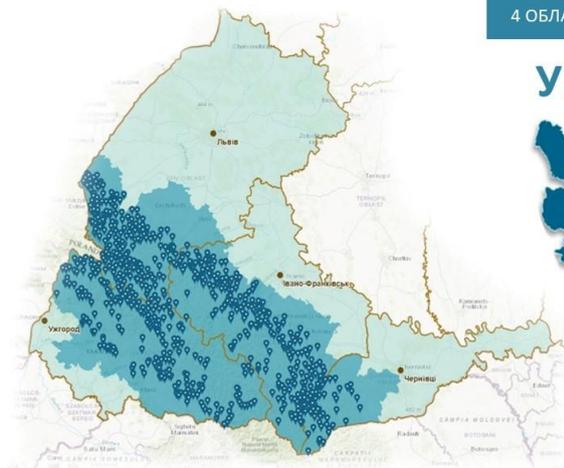
Джерело: Карпатський Єврорегіон: п'ять країн, одна екосистема. URL:

<https://ekarpaty.com/pro-nas/evvroregion/>

ГІРСЬКІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

4 ОБЛАСТІ, 27 РАЙОНІВ/МІСЬКРАД, 4 СУМІЖНІ ДЕРЖАВИ

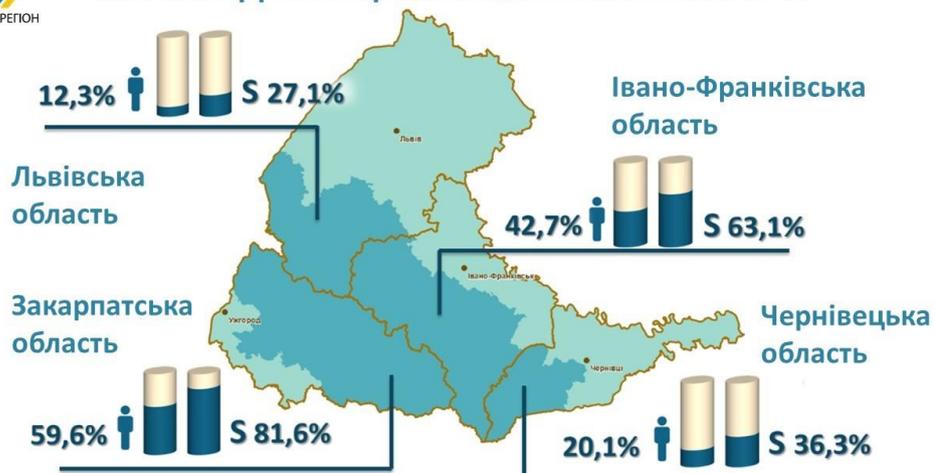
УКРАЇНА: 4,7% площі
2,3% населення

279 високогірні населені пункти (400-600 м.)

ЧАСТКА ВІД ПЛОЩІ ТА НАСЕЛЕННЯ ОБЛАСТЕЙ

Джерело: Надбавки чи інвестиції: яким шляхом розвитку гірських територій Карпат піде Україна. URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/196187-Nadbavky-chy-investytsii-iakym-shliakhom-rozvytku-hirskykh-terytorii-Karpat-pide-Ukraina>

Як громаді розробити стратегію розвитку під час війни

**ЯК ГРОМАДІ РОЗРОБИТИ
СТРАТЕГІЮ РОЗВИТКУ ПІД ЧАС ВІЙНИ**

Стратегія розвитку – це концептуальний документ, що містить бачення майбутнього, потенційні напрями розвитку та цілі громади

ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

1 Сформууйте робочу групу, яка займатиметься розробкою стратегії розвитку громади

ЕТАП #1

 1 Зберіть та проаналізуйте наявні дані про стан соціально-економічного розвитку громади

2 Проведіть опитування мешканців громади, представників місцевого бізнесу та громадських організацій

3 Визначте, як змінилися пріоритети громади з початку повномасштабної війни

4 Складіть перелік факторів, що впливають (або можуть впливати) на подальший розвиток громади. Це **стратегічні передумови**

5 Проведіть перше засідання робочої групи, під час якого:

- ознайомтесь з методологією стратегічного планування;
- затвердіть план розробки стратегії розвитку;
- організуйте аналіз соціально-економічного стану;
- визначте місію (призначення) та бачення майбутнього громади;
- сформулюйте головні проблеми громади

Місія – основне призначення та сенс існування громади, її місце в економічній системі регіону та держави, унікальні особливості

Стратегічне бачення – це спільне уявлення місцевих мешканців про майбутнє громади

ЕТАП #2

1 Проведіть друге засідання робочої групи, ознайомтесь з результатами опитування та аналізу

2 Сформулюйте ключові стратегічні напрями розвитку (на базі бачення та проблем громади)

Напрями – сфери функціонування громади, які потребують змін для вирішення проблем та досягнення стратегічного бачення

Продовження додатку Г

3 Проведіть SWOT-аналіз за кожним стратегічним напрямом

SWOT-аналіз – це визначення сильних та слабких сторін громади, а також аналіз потенційних можливостей та загроз, що можуть впливати на громаду

ВАЖЛИВО

Зважайте на актуальні виклики та перспективи. Якщо громада активно приймає релокований бізнес – це може бути не лише однією з переваг, а й повноцінним напрямом розвитку

ЕТАП #3

1 Проведіть третє засідання робочої групи та остаточно сформулюйте стратегічні та оперативні цілі розвитку громади

2 Узгодьте цілі з існуючими в громаді та регіоні стратегіями та профільними програмами

ЕТАП #2

1 Проведіть громадське обговорення чернетки стратегії розвитку громади

2 Опрацюйте документ з урахуванням думок та пропозицій місцевих мешканців

3 Ухваліть фінальний документ та розробіть систему моніторингу за реалізацією стратегії

ВАЖЛИВО

Успіх реалізації стратегії розвитку громади напряму залежить від відповідальності людей, які беруть участь в її реалізації. Фактично – всього населення громади

USAID
 від АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

МАТЕРІАЛІ СТВОРЕНО
 ЗА ПІДТРИМКИ ПРОЄКТУ USAID «ГОВЕРЛА»

Джерело: Як громаді розробити стратегію розвитку під час війни. ІНФОГРАФІКА.

URL: https://rayon.in.ua/upload/news/20/2022-11/12-FDZKueOL/STRATEGIYA1__636f5b068e68e.jpg

Оголошення про проведення громадського обговорення

Джерело: Оголошення про проведення громадського обговорення. URL:
https://bolekhiv-rada.gov.ua/news/news_of-_independent_departments/education-news/5367-ogoloshennja-pro-provedennja-gromadskogo-obgovorennya.html

Євромапа-3. Рейтинг європейської інтеграції областей України

Джерело: Євромапа-3. Рейтинг європейської інтеграції областей України. 2021. Центр «Нова Європа». 104 с. URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2021/10/Euromap-3_ukr_web-2.pdf